

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Т. М. ГРОМОВА, Н. П. МАЦЕЛЮХ

МАКРОЕКОНОМІКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Т. М. ГРОМОВА, Н. П. МАЦЕЛЮХ

МАКРОЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

Київ

Видавництво «ДІЯ»

2012

УДК 330.101.541 (075.8)

ББК 65.012.2я73

Г87

Рецензенти:

К. Т. Кривенко – доктор економічних наук, професор
(ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»)

П. М. Леоненко – доктор економічних наук, професор
(Український державний університет фінансів
та міжнародної торгівлі)

Громова Т. М.

Г87 Макроекономіка: навч. посіб./Т.М. Громова, Н.П. Мацелюх. — К.:
ДІА, 2012. — 261 с. — Бібліогр.: 261 с.

ISBN 966-7665-75-5.

У навчальному посібнику висвітлюються основи сучасної макроекономічної теорії. Теоретичні положення ілюструються таблицями, графіками, алгебраїчними формулами. Для кращого засвоєння навчального матеріалу та активного його використання на практиці навчальний посібник має таку структуру: конспект лекцій з кожної теми, термінологічний словник, практичні завдання, контрольні запитання та перелік рекомендованої літератури. Буде корисним для студентів економічних спеціальностей, аспірантів, науково-педагогічним працівникам та всім, хто цікавиться економічною теорією.

УДК 330.101.541 (075.8)

ББК 65.012.2я73

ISBN 966-7665-75-5

© Т.М. Громова, Н.П. Мацелюх

ПЕРЕДМОВА

«Ідеї економістів та політичних мудреців – і коли вони мають рацію, і коли помиляються – значно могутіші, ніж зазвичай вважають. Насправді саме вони і керують світом. Державні мужі, які вважають себе абсолютною невідчужимим жодним інтелектуальним впливом, звичайно є рабами якого-небудь економіста минулого»

Джон Кейнс (1883 – 1946)

Макроекономіка є фундаментальною, загальнотеоретичною дисципліною для підготовки фахівців. Вивчення макроекономіки є обов'язковим для підготовки бакалаврів галузі знань «Економіка і підприємництво». Оволодіння знаннями з цієї дисципліни допомагає також представникам нееконімічних спеціальностей приймати ефективні економічні рішення в сучасних умовах господарювання.

Запропонований курс включає викладення основних понять, категорій, прийомів, методів, специфічних підходів макроекономічної науки, розглядає ключові проблеми макроекономіки, важливі для розуміння і оцінки суті і характеру сучасних економічних явищ.

Основним предметом вивчення в макроекономіці є поведінка економіки, як єдиного цілого, з точки зору забезпечення умов стійкого економічного росту, повної зайнятості ресурсів, мінімізації рівня інфляції і рівноваги платіжного балансу.

Метою вивчення курсу є формування у студента цілісної уяви про найважливіший розділ сучасної економічної теорії – макроекономіки, яка вивчає умови, фактори і результати розвитку національної економіки в цілому. В процесі макроекономічного аналізу розглядаються основні сектори і ринки економіки, багатство і дохід нації, темпи і фактори економічного росту, циклічність економічного розвитку, механізми державного регулювання економіки, соціальна політика держави та ін.

Навчальний курс розрахований на студентів, які знайомі з курсом мікро-економіка та теорія економічних вчень.

Знання, отримані студентами в процесі вивчення макроекономіки, в подальшому використовуються в подальшому для вивчення інших економічних дисциплін.

В результаті вивчення курсу студенти повинні :

- знати основні категорії макроекономіки, цілі, методи макроекономічної політики в сучасній ринковій економіці;
- вміти застосовувати прийоми і методи макроекономіки для оцінки економічної ситуації;
- володіти навичками аналізу економічних проблем на макrorівні в реальній ситуації.

Тема 1

«МАКРОЕКОНОМІКА ЯК НАУКА»

- 1.1. *Поняття макроекономіки як науки.*
- 1.2. *Суб'єкти та функції макроекономіки.*
- 1.3. *Методологія та моделі макроекономіки.*
- 1.4. *Історичні етапи розвитку макроекономічної науки.*

1.1. Поняття макроекономіки як науки

Кожна країна має свою економічну ситуацію, яка демонструє різні темпи економічного зростання та інфляції, рівень безробіття, бюджетні дефіцити тощо. Всі ці фактори сьогодення є підтвердженням того, що основною є проблема ефективного та раціонального використання обмежених ресурсів з метою досягнення максимального задоволення потреб людини. Особливістю макроекономіки є те, що дана суперечність досліджується з точки зору всієї сукупності економічної системи. Саме це є основною дослідження макроекономіки.

Термін «макроекономіка» походить від трьох грецьких слів «*macro*» – великий, «*oikos*» – господарство, «*nomos*» – правило. Якщо ж дослівно перекласти, то макроекономіка означає певну систему діяльності національного господарства.

Макроекономіка – це наука про сукупну (агреговану) поведінку суб'єктів цілісної економічної системи. Як наука, макроекономіка, насамперед спирається на положення та висновки політекономії про розвиток виробничих відносин, розширене відтворення, дію об'єктивних економічних законів та механізми їх використання у практиці господарювання. Отже, макроекономіка формує наукові уявлення про функціонування економіки на національному рівні, а також вона виступає теоретичною основою економічної політики, так як дозволяє виробити різні варіанти впливу на процес економічного розвитку.

Пояснення економічних процесів може відбуватися на двох рівнях: мікроекономічному та макроекономічному. На мікроекономічному рівні досліджується економічна система представлена зв'язками з виробниками, продавцями, клієнтами та конкурентами. Цей рівень використовує такі показники, як ціна конкретного товару, витрати окремої фірми або витрати окремого домогосподарства, попит і пропозиція на конкретний продукт. Макроекономіка досліджує господарську діяльність та взаємодію всієї сукупності економічних суб'єктів, тобто національну економіку в цілому.

Об'єктом дослідження макроекономіки є не просто національна економіка взагалі, а її відповідний тип, тобто історично визначена економічна система національного господарства держави. Особливе місце при цьому займає держава, яка проводить свою економічну політику шляхом впливу на економічні відносини та корегування дії в залежності від типу економічної системи. Існують різні типи економічних систем, які відображені на рис. 1.1.

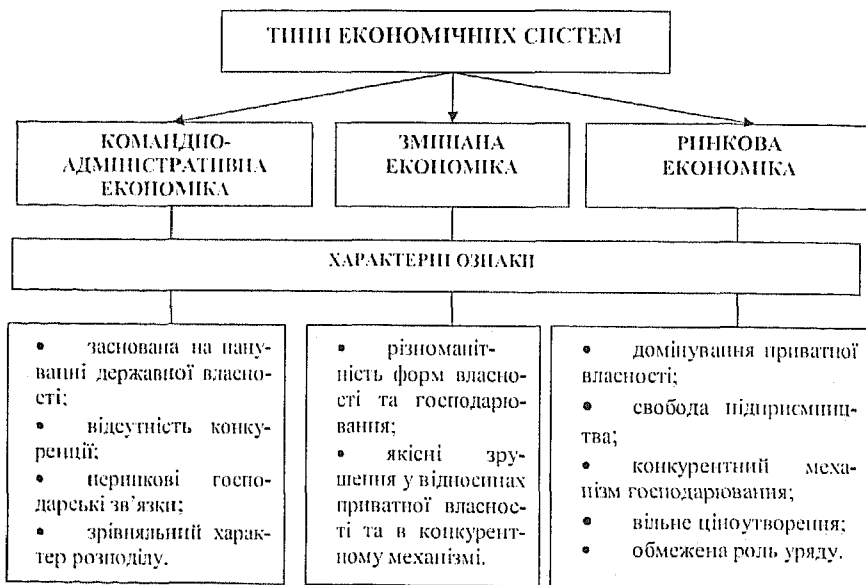

Рис. 1.1. Типи економічних систем

Макроекономіка аналізуючи дві сторони економічної системи, обмеженість ресурсів і безмежність потреб, використовує при цьому таку економічну категорію, як агрегат.

Агрегат – це показник, що відображає сукупність специфічних економічних одиниць так, ніби ті складають одне ціле. Приклад агрегату відображений на рисунку 1.2.

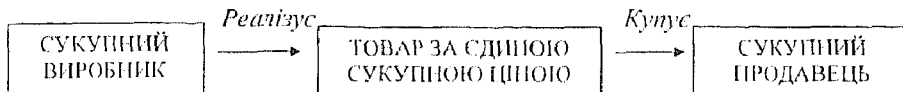

Рис. 1.2. Приклад агрегату

Вивчаючи агрегати макроекономіка прагне накреслити загальну схему структури економічних зв'язків між агрегатами не приділяючи при цьому увагу конкретним одиницям.

Отже, макроекономіка – це наука, що вивчає закономірності функціонування економік, а також взаємозв'язки і пропорції розвитку народного господарства в цілому, або окремих його галузей. Це дає можливість уявити загальну картину, основні тенденції і напрямки економічного розвитку країни.

Предметом дослідження макроекономіки є механізм функціонування національної економічної системи. Вона покликана, з одного боку, вивчати реальні факти, з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки в економічному механізмі; з іншого – давати рекомендації щодо його вдосконалення з метою ефективнішого використання наявних ресурсів і досягнення на цій основі вищого рівня задоволення суспільних потреб.

1.2. Суб'єкти та функції макроекономіки

В зв'язку з тим, що макроекономіка оперує агрегованими величинами, в національній економіці виділяють певні макроекономічні суб'єкти, до яких відносять:

1. Сектор домогосподарства – це сектор, господарство якого належить одній або декільком особам, що мають спільне майно, з метою відтворення

робочої сили та розвитку особистості на основі кінцевого споживання. Тобто, він містить всі приватні господарства країни, діяльність яких направлена на задоволення власних потреб. Сектор домогосподарства проявляє такі види економічної активності:

- пропонує фактори виробництва, що знаходяться в їхній приватній власності;
- пред'являє попит на ринку благ і споживання частини отриманого доходу;
- споживає частину отриманого доходу при купівлі споживчих благ;
- заощаджує частину отриманого доходу у вигляді купівлі цінних паперів і нерухомості.

2. Підприємницький сектор – це сукупність всіх фірм, незалежно від форм власності, зареєстрованих у межах країни. Він проявляє такі види економічної активності:

- пред'являє попит на фактори виробництва;
- пропонує результати своєї діяльності;
- отримує доходи від реалізації вироблених благ;
- інвестує.

3. Державний сектор – це всі державні інститути та установи. Він виробляє та перерозподіляє суспільні блага, які надаються споживачам «безоплатно» (наприклад: національна економічна безпека, досягнення фундаментальної науки, послуги державної, соціальної та виробничої інфраструктури) та створює умови для оптимального функціонування народного господарства. Державний сектор проявляє такі види економічної активності:

- закуповує блага;
- стягує податки з економічних суб'єктів;
- утворює пропозицію грошей;
- здійснює інвестування.

4. Сектор закордон – містить всі економічні суб'єкти, які знаходяться за межами даної країни, а також іноземні державні інститути. Вплив закордону на вітчизняну економіку здійснюється через взаємний обмін товарами,

послугами, капіталом та національними валютами. Сектор закордон проявляє такі види економічної активності:

- сприяє міжнародній торгівлі;
- забезпечує рух капіталу;
- визначає стан національного платіжного балансу та валютного курсу.

Макроекономічні суб'єкти приймають економічні рішення під впливом таких чинників:

- на основі своїх переваг;
- під впливом кон'юнктури;
- у відповідь на дію інших макроекономічних суб'єктів.

Макроекономіка як наука виконує такі функції:

1. **Теоретико-пізнавальну** – при дослідженні процесів та явищ економічного життя суспільства на макrorівні та побудові моделей цих процесів. Тобто, вона дає змогу зрозуміти, чому одні країни швидко розвиваються, а інші відстають; чому усі країни в певний проміжок часу відчувають спад або піднесення тощо. Макроекономіку, яка виконує дану функцію, називають **позитивною макроекономікою**.

2. **Практичну** – при розробці практичних рекомендацій на основі економічного аналізу для проведення економічної політики. Тобто, вона є теоретичною основою економічної політики, яка допомагає державним діячам вирішувати чимало складних питань, які постають перед ними. Наприклад, таких: чи варто підвищувати податки, аби справитись із дефіцитом; чи варто підтримувати курс гривні тощо. Макроекономіку, яка виконує дану функцію, називають **нормативною макроекономікою**;

3. **Світоглядно-виховну** – за умов, що макроекономіка покликана виробляти новий тип економічного мислення, економічної психології і культури та формувати сучасний світогляд людини. Тобто, макроекономіка допомагає формувати нову економічну культуру, яка відповідає реаліям ринкової економіки. До її основних рис можна віднести: прагнення до заощадження, економічне господарювання тощо. Отже, вивчення макроекономіки дозволяє

зрозуміти економічні вислови, такі як: валовий внутрішній продукт зріс на 20 %; індекс споживчих цін знизився на 5 % тощо;

4. **Методологічну** – при формулюванні наукових уявлень про механізм функціонування національної економіки. Дана функція стає базою знань в понятійно-категоріальному апараті, який в подальшому використовують інші галузеві та функціональні економічні науки.

1.3. Методологія та моделі макроекономіки

Щоб макроекономіка могла виконувати свої функції вона має спиратися на певні методи, які надають їй можливість узагальнювати факти та відображати певні закономірності у функціонуванні національної економіки.

Макроекономіка застосовує різноманітні методи, а саме:

- **абстракцію** – навмисне спрощення досліджуваного об'єкта шляхом виключення з аналізу деяких його деталей;
- **аналіз** – уявний розклад цілого на частини, кожна з яких вивчається окремо;
- **синтез** – пізнання явищ як цілого в єдності всіх його елементів;
- **індукцію** – хід досліджень від окремих фактів до загальних висновків;
- **дедукцію** – хід досліджень йде від попередніх висновків до фактів;
- **економіко-математичне моделювання** – побудова макроекономічних моделей для аналізу та прогнозування економічних систем на макрорівні. Цей метод є основним методом макроекономічних досліджень.

Найбільш складним результатом використання методів є макроекономічне моделювання.

Макроекономічне моделювання – це формалізоване за допомогою теоретичних методів відображення сукупних процесів економічного життя, яке використовується для раціоналізації економіки. Воно являє собою математичні рівняння, за допомогою яких у абстрактному вигляді прагнуть відобразити реальні макроекономічні процеси. Що ж до моделі взагалі – це спрощена картина реальності, абстрактне узагальнення фактів поведінки досліджуваних явищ.

Застосовуються різні типи моделей: графічні, табличні, схематичні, математичні.

В моделях використовують два типи змінних:

1. **Ендогенні змінні** – це внутрішні чинники (змінні) моделі, які визначаються в процесі її побудови, та вона їх намагається пояснити. *Наприклад:* обсяг національного виробництва, рівень зайнятості рівень інфляції тощо;

2. **Екзогенні змінні** – це зовнішні для моделі чинники (змінні), які визначаються до початку її побудови та бере вона їх як дані. *Наприклад:* державні витрати, ставки оподаткування, величина пропозиції грошей тощо.

Модель показує, як екзогенні змінні впливають на ендогенні.

В економічних моделях розрізняють два типи кількісних змін:

– **запас** – це кількість будь-чого в даний момент часу. *Наприклад:* державний борг, капітал, кількість безробітних;

– **потік** – це кількісна визначеність зміни будь-чого в даний момент часу. *Наприклад:* обсяг інвестицій за рік, дохід на місяць, кількість безробітних, які втратили роботу.

Модель кругопотоку відображає взаємопов'язаний і безперервний рух ресурсів, готової продукції і доходів між економічними суб'єктами. Найпростішою є **модель економічного кругообігу закритої економіки**, тобто без участі держави і без міжнародних зв'язків. Вона містить лише два сектори – домогосподарства і фірми та два види ринків – ринок благ і ринок ресурсів (рис. 1.3)

На ринку благ домогосподарства купують необхідні їм товари і послуги у фірм. На ринку ресурсів, навпаки, фірми купують у домогосподарств необхідні їм ресурси: капітал, робочу силу, природні ресурси для здійснення виробничого процесу. Економічна система є замкненою, а доходи одних економічних суб'єктів є витратами інших економічних суб'єктів. У моделі наявні два види потоків: «доходи-витрати» та «ресурси-товари і послуги».

У результаті взаємодії двох ринків відбувається кругообіг, а між самими ринками досягається рівновага. Отже, сумарна величина витрат одних суб'єктів макроекономіки дорівнює сумарній величині доходів інших.

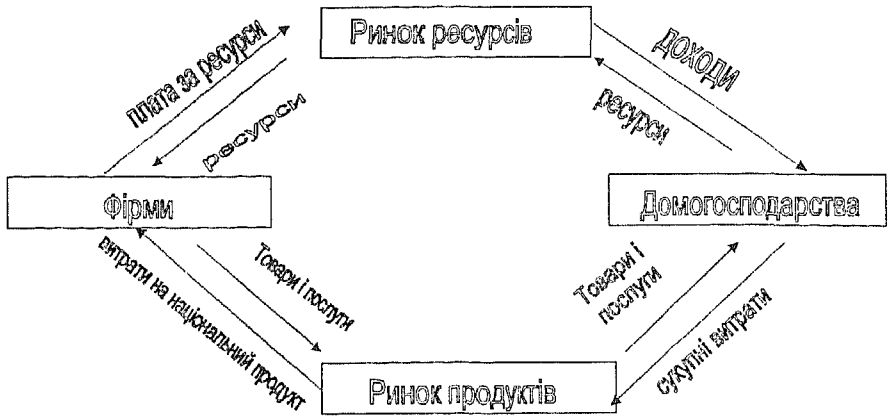

Рис. 1.3. Двосекторна модель економічного кругообігу

Модель економічного кругообігу за участі держави доповнюється сектором уряду. Держава бере участь у регулюванні економічних процесів, які відображено на рис. 1.4.

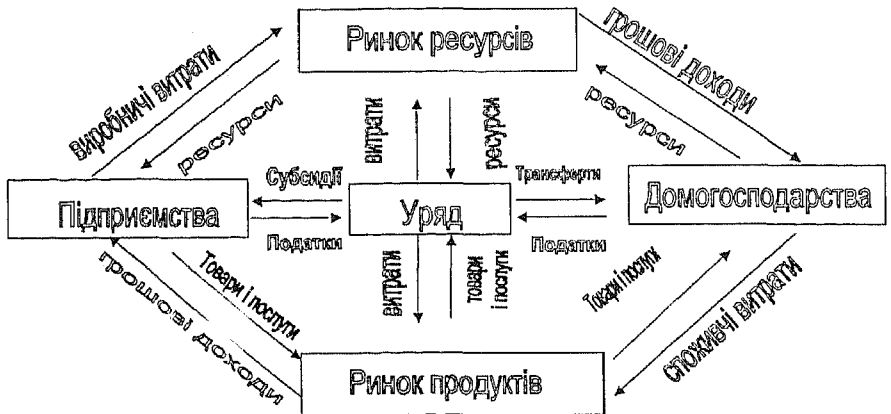

Рис. 1.4. Модель економічного кругообігу за участі держави

Дві попередні моделі є замкненими. Якщо в модель вводиться сектор закордон, то одержана система стає відкритою і модель матиме назву «модель відкритої економіки» (рис. 1.5).

Рисунок 1.5. має свої позначення: 1 – експорт; 2 – сукупні витрати; 3 – державні закупки; 4 – витрати на національний продукт; 5 – інвестиційні витрати; 6 – плата за ресурси; 7 – інвестиційні кошти; 8 – національний дохід; 9 – заощадження; 10 – чистий приток капіталу; 11 – чисті податки; 12 – державні позики; 13 – імпорт.

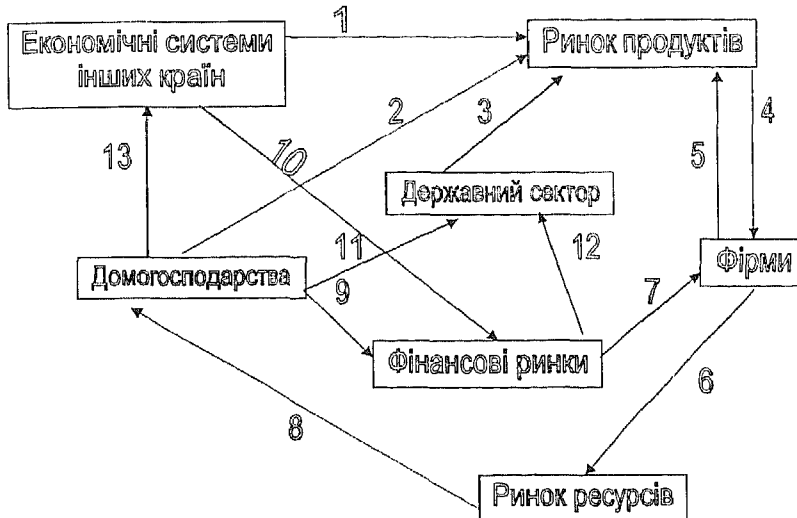

Рис. 1.5. Модель кругообігу для відкритої економіки

Якщо експорт не покриває імпорт то відбувається притік капіталу і навпаки, якщо експорт перевищує імпорт то відбувається відтік капіталу, тобто ситуація коли економічна система надає позички іноземцям або купує іноземні фінансові та реальні активи.

1.4. Історичні етапи розвитку макроекономічної науки

Макроекономіка є однією з наймолодших економічних наук. Вона сформувалася приблизно до середини XX ст., однак корені її сягають більш ніж два століття назад. Вона пройшла певні історичні етапи свого розвитку, які відображено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Етапи розвитку макроекономічної науки

Століття	Представники	Основні положення
XVII– початок XIX ст.	Класична економічна теорія (Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс)	<ul style="list-style-type: none">• дослідження суспільного продукту з єдиної народногосподарської точки зору;• економіка по своїй природі є економікою досконалої конкуренції;• економічні суб'єкти діють раціонально, виходячи із максимізації своєї вигоди;• економіка регулюється самостійно, за рахунок гнучкості цін, ставки відсотку, номінальної ставки зарплати;• за умови, що рівновага на ринку праці встановлюється при повній зайнятості, сукупна пропозиція фіксується на рівні природного випуску.
Кінець XIX ст.– початок XX ст.	Неокласичний економічний напрям (А. Маршалл, А. Пігу, Л. Вальрас, В. Парето, К. Менгер)	<ul style="list-style-type: none">• під «економікою» розуміють науку, яка досліджує поведінку людей у процесі виробництва, розподілу і споживання рідкісних благ та послуг серед обмежених ресурсів, а також способи найефективнішого використання цих ресурсів;• сформовані основні принципи маржиналізму, теорії граничної корисності;• створено інструментарій макро- та мікроекономічного аналізу: еластичність попиту, граничний аналіз, коротко- та довгостроковий періоди, взаємозалежність ринків.

Століття	Представники	Основні положення
XIX–XX ст.	Кейнсіанська економічна теорія (Дж. Кейнс, К. Кларк, С. Кузнецьк, В. Леонтьєв)	<ul style="list-style-type: none"> • економіка не є економікою досконалої конкуренції; • економічні суб'єкти діють з урахуванням суб'єктивних факторів, таких як традиції, умови середовища тощо; • всі ринки залежать один від одного, тобто, вони є взаємозамінними; • відсутність взаємозамінності факторів виробництва • економіка не є саморегульованою і потребує активного державного втручання.
XX–XXI ст.	Монетарна економічна теорія (М. Фрідмен, В. Черняк)	<ul style="list-style-type: none"> • економічні суб'єкти діють у відповідності з концепцією адаптованих очікувань; • домогосподарства планують своє споживання, виходячи із постійного доходу; • гроші нейтральні тільки в довгостроковому періоді, а зміни в грошовому секторі первинні по відношенню до змін в реальному секторі
XX–XXI ст.	Теорії економіки пропозиції (М. Фельдштейн, Г. Гільдер, А. Лаффер)	<ul style="list-style-type: none"> • критикують кейнсіанців за односторонність, віддання переваги сукупному попиту та недооцінювання сукупної пропозиції; • вважають, що бюджетно-податкова політика через податковий механізм впливає і на сукупну пропозицію; • цію; <p>пропонують обмежити втручання держави в економічні процеси і стимулювати приватні ініціативи та підприємництво; збільшити роль державних фінансів: зменшити податки, скоротити державні витрати, зменшити кількість грошей в обігу за допомогою відповідної політики в царині державного кредиту.</p>

Століття	Представники	Основні положення
XX–XXI ст.	Теорія економічної організації та суспільного вибору (Р. Коуз, Дж. Бюкенен)	<ul style="list-style-type: none"> • досліджуються взаємозв'язки політичних та економічних явищ, зокрема, аналізується політичний ринок; • приватний інтерес у цій теорії розглядається як основний мотив діяльності особи, фірми та суспільного життя людей.

Дослідження історичних етапів розвитку макроекономіки як особливої економічної науки пов'язане з обґрунтуванням економічної політики, розробкою моделей, прогнозів і програм економічного зростання держави. Крім цього значне місце відводиться проведенню аналізу соціально-економічних наслідків від їх реалізації на практиці.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Агрегат – це показник, що відображає сукупність специфічних економічних одиниць так, ніби ті складають одне ціле.

Макроекономіка – це наука, що вивчає закономірності функціонування економік, а також взаємозв'язки і пропорції розвитку народного господарства в цілому, або окремих його галузей.

Сектор домогосподарства – це сектор, господарство якого належить одній або декільком особам, що мають спільне майно, з метою відтворення робочої сили та розвитку особистості на основі кінцевого споживання.

Підприємницький сектор – це сукупність всіх фірм, незалежно від форм власності, зареєстрованих у межах країни.

Державний сектор – це всі державні інститути та установи, які виробляють та перерозподіляють суспільні блага, а також надаються їх споживачам «безоплатно».

Сектор закордон – містить всі економічні суб'єкти, які знаходяться за межами даної країни, а також іноземні державні інститути.

Макроекономічне моделювання – це формалізоване за допомогою теоретичних методів відображення сукупних процесів економічного життя, яке використовується для раціоналізації економіки.

Ендогенні зміни – це внутрішні чинники моделі, які визначаються в процесі її побудови, та вона їх намагається пояснити.

Екзогенні зміни – це зовнішні для моделі чинники які визначаються до початку її побудови та бере вона їх як дані.

Теоретико-пізнавальна функція – це функція, що має місце при дослідженні процесів та явищ економічного життя суспільства на макрорівні та побудові моделей цих процесів.

Практична функція – це функція, що має місце при розробці практичних рекомендацій на основі економічного аналізу для проведення економічної політики.

Світоглядно-виховна функція – це функція, яка відображає макроекономічне покликання щодо вироблення нового типу економічного мислення, економічної психології і культури та формування сучасного світогляду людини.

Методологічна функція – це функція, яка відображає формулювання наукових уявлень про механізм функціонування національної економіки.

Абстракція – це метод навмисного спрощення досліджуваного об'єкта шляхом виключення з аналізу деяких його деталей.

Аналіз – це метод уявного розкладу цілого на частини, кожна з яких вивчається окремо.

Синтез – це метод пізнання явищ як цілого в єдності всіх його елементів.

Індукція – це метод, який проявляється в ході досліджень від окремих фактів до загальних висновків.

Дедукція – це метод, який проявляється в ході досліджень, що йде від попередніх висновків до фактів.

Економіко-математичне моделювання – це метод побудови макроекономічних моделей для аналізу та прогнозування економічних систем на макrorівні.

ТЕСТИ

1. Макроекономіка – це економічна наука, що вивчає:

- а) взаємовідносини і пропорції розвитку народного господарства в цілому, або окремих його галузей;
- б) ринок у вузькому розумінні, не беручи до уваги ринкову кон'юнктуру;
- в) та пояснює взаємовідносини покупців і продавців на ринку монополії.

2. Суб'єктами макроаналізу виступають:

- а) сектор закордон, домогосподарства, підприємства і держави;
- б) сектор домогосподарств, державний та закордон;
- в) сектор закордон, державні інститути та іноземні, підприємницький сектор.

3. Макроекономіка виконує такі функції:

- а) теоретико-пізнавальну, практичну, інформативну, дослідницьку;
- б) теоретико-пізнавальну, виховну, практичну;
- в) теоретико-пізнавальну, дослідницьку, виховну, методологічну.

4. Агрегат – це:

- а) показник, що відображує сукупність специфічних економічних одиниць так, ніби вони складають одне ціле;
- б) показник, що відображує такі поняття як загальний об'єм продукції, загальний рівень зайнятості, загальний рівень цін;
- в) обидві відповіді вірні.

5. Об'єкти макроекономічного аналізу характеризують:

- а) агреговані величини;
- б) ймовірні величини;
- в) відносні величини.

6. Основним методом макроекономічних досліджень є:

- а) індукція;
- б) економіко-математичне моделювання;
- в) аналіз.

7. Макроекономічні моделі поділяються на:

- а) статистичні динамічні;
- б) динамічні, технічні;
- в) технічні, статистичні.

8. Економічні системи різняться:

- а) структурою виробництва;
- б) рівнем життя населення;
- в) формою власності на матеріальні ресурси.

9. Позитивна функція макроекономіки спрямована на вивчення:

- а) фактичного стану економіки;
- б) шляхів подолання спаду виробництва;
- в) методів державного регулювання економіки.

10. Нормативна функція макроекономіки спрямована на обґрунтування:

- а) причин спаду виробництва;
- б) наслідків економічної кризи;
- в) рекомендацій щодо подальшого економічного розвитку.

11. У національній економіці діють такі основні економічні суб'єкти:

- а) домогосподарства, фірми, держава та сектор закордону;

- б) підприємства, фірми, концерни;
- в) вітчизняні та зарубіжні фірми.

12. У процесі економічного кругообігу домогосподарства виконують таку функцію:

- а) отримують податки;
- б) постачають ресурси;
- в) купують ресурси.

13. Підприємницький сектор проявляє такі види економічної активності:

- а) пред'являє попит на фактори виробництва і пропонує результати своєї діяльності, та інвестує.
- б) пред'являє пропозицію на фактори виробництва і пред'являє результати своєї діяльності;
- в) обидві відповіді вірні.

14. Процеси саморегулювання ринку дією механізму ціноутворення обґрунтовує:

- а) кейнсіанська теорія;
- б) класична теорія;
- в) неокласична теорія.

15. До екзогенних змінних відносять:

- а) рівень державних витрат, ставки оподаткування та величину пропозиції грошей;
- б) обсяг випуску та рівень зайнятості, рівень інфляції та безробіття;
- в) рівень інфляції та державних витрат, ставки оподаткування;
- г) обсяги попиту та пропозиції грошей, рівень зайнятості та безробіття.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
а	а	б	в	а	б	а	в	а	в	а	б	а	б	а

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що вивчає макроекономіка?
2. Що таке економічна система та які вона має елементи?
3. Дати характеристику:
 - адміністративно-командній економіці;
 - перехідній економіці;
 - ринковій економіці.
4. Що є предметом вивчення макроекономіки?
5. Що є об'єктом вивчення макроекономіки?
6. Що є основою досліджень макроекономіки?
7. Розкрити сутність агрегату.
8. Назвати та охарактеризувати функції макроекономіки.
9. Що являють собою моделі?
10. Розкрити сутність:
 - ендогенних змінних;
 - екзогенних змінних.
11. Які існують методи дослідження макроекономіки?
12. Дати характеристику суб'єктам макроекономіки.
13. Розкрити сутність двосекторної моделі кругопотоку ресурсів, продуктів і доходу.
14. Розкрити сутність державного та зарубіжного секторів у схемі кругопотоку.
15. Які макроекономічні питання обговорюються в Україні останнім часом?
16. Розказати про етапи розвитку макроекономіки.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 7 – 8], [2, с. 5 – 19], [4, с. 5 – 14], [10, с. 10 – 28], [11, с. 8 – 21], [12, с. 11 – 20], [14, с. 17 – 47], [15, с. 8 – 25], [16, с. 4 – 11], [17, с. 6 – 25], [18, с. 219 – 229], [20, с. 13 – 22], [21, с. 9 – 48], [22, с. 6 – 15], [24, с. 10 – 28], [25, с. 16 – 20].

Тема 2

«МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ»

2.1. Сутність та особливості системи національних рахунків.

2.2. Методика обчислення макроекономічних показників.

2.3. Номінальний та реальний ВВП. Індекс цін. Інфлювання та дефлювання.

2.4. Суспільний добробут та особливості його визначення.

2.1. Сутність та особливості системи національних рахунків

Світовою практикою визнано багато макроекономічних показників, які дають загальне уявлення про функціонування національної економіки за певний період часу.

Одним із перших у світі офіційних розрахунків макроекономічних показників був **баланс народного господарства (БНГ)** за 1923 – 1924 рр., розроблений в СРСР під керівництвом П.І. Попова і опублікований у 1926 році. Характерною особливістю цього балансу був розподіл суспільного виробництва на дві нерівнозначні сфери: матеріальне виробництво та нематеріальна сфера. Відповідно до цієї концепції, сукупний суспільний продукт (ССП) та національний дохід (НД) як основні макроекономічні показники БНГ створювалися лише виробничою сферою. Що ж до продукту, який вироблений нематеріальними галузями економіки – в розрахунок не брався.

Згодом у капіталістичних країнах були проведені розрахунки макроекономічних показників у формі системи національних рахунків (СНР), яка виникла на фоні вдосконалення методології розробки БНГ. У 1992 році за Наказом Президента України також впроваджується СНР, згідно якої СНР поділена на **шість секторів** відповідно до міжнародних стандартів:

- 1) нефінансові корпорації, тобто всі підприємства, що виробляють товари та надають послуги з їх реалізації на ринку;
- 2) фінансові корпорації – це установи, що здійснюють фінансові операції: випуск та розподіл фінансових коштів, випуск та реалізацію цінних паперів, надання кредитів (банки, страхові компанії тощо);
- 3) сектор загального державного управління (державні установи та організації, що утримуються за рахунок державного бюджету);
- 4) сектор домогосподарств – це домогосподарства, що споживають товари і послуги та можуть виробляти продукцію для власного споживання;
- 5) сектор некомерційних організацій, які обслуговують домогосподарства (інституційні одиниці, що надають неринкові послуги домогосподарствам);
- б) сектор зовнішньоекономічних зв'язків.

Отже, для визначення економічного стану країни необхідно зробити аналіз, що базується на системі національних рахунків, які відображають обсяг сукупного випуску продукції, національний дохід, структуру доходів і витрат країни.

СНР – це система взаємопов'язаних економічних показників, які відображають загальні й найбільш важливі аспекти економічного розвитку, пов'язані з виробництвом і споживанням продуктів та послуг, розподілом і перерозподілом доходів, формуванням національного багатства країни. Вона послідовно описує найважливіші процеси економіки, які відображені на рисунку 2.1.

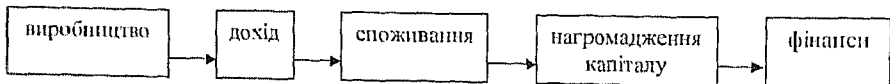

Рис. 2.1. Послідовність економічних процесів СНР

СНР має такий же принцип як і бухгалтерський баланс: видаткова частина повинна бути рівною доходній, тобто витратити на придбання товарів суб'єкт може рівно стільки, скільки одержано у вигляді доходу.

Методологічні принципи системи національних рахунків:

1) продуктивною є будь-яка економічна діяльність, яка приносить дохід суб'єктам цієї діяльності. Цей принцип лежить в основі визначення величини доходу, створеного національною економікою, при обчисленні якого беруться до уваги не лише галузі матеріального виробництва, а й галузі, які надають послуги;

2) існує тотожність між витратами на виробництво сукупного продукту і доходом, одержаним від його продажу. Тобто, вартість продукту, з одного боку – це сума витрат факторів виробництва, а з іншого боку – це сума доходів, одержаних власниками виробничих факторів;

3) економіка знаходиться в постійному кругообороті, а кругооборот – це безперервний потік «витрати – доходи». Це означає, що витрати створюють доходи, а доходи є джерелом нових витрат, нові ж витрати створюють нові доходи.

СНР спирається на певну систему категорій, за допомогою яких здійснюється облік економічної діяльності в країні. **Основними категоріями СНР є:**

• **Економічні операції СНР** – це операції, які відображають відносини між інституційними одиницями, що пов'язані з їх економічною діяльністю. Їх поділяють на три групи:

1. операції з товарами та послугами;
2. розподільні операції;
3. фінансові операції.

• **Інституційна одиниця СНР** – це економічна одиниця, яка є юридичною особою. Вона може володіти активами, брати на себе зобов'язання і самостійно здійснювати всю сукупність операцій у сфері своєї основної діяльності.

• **Рахунок** – це об'єднання всіх економічних операцій в системі національних рахунків. Причому кожна економічна операція, згідно з принципом

подвійного запису, відбивається у рахунках вдвічі: у ресурсах (дебет) та у використанні (кредит).

- **Резиденти** – це фізичні особи, що більше одного року мешкають в країні, в тому числі і іноземці. Крім цього це можуть бути юридичні особи, що перебувають в цій країні. До них не відносять: туристів, сезонних робітників, дипломатів.

- **Сектор** – це певні об'єднання інституційних одиниць-резидентів, до яких відносять: фінансові та не фінансові установи; домогосподарства та громадські і приватні організації, які їх обслуговують; зовнішньоекономічні зв'язки.

2.2. Методика обчислення макроекономічних показників

СНР передбачає обчислення багатьох макроекономічних показників за допомогою яких вимірюються результати функціонування національної економіки. Класифікація загальних макроекономічних показників відображена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Класифікація макроекономічних показників

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ		
Показники загального національного розвитку	Соціальні показники	Фінансові показники
Національне багатство	Зайнятість	Загальний рівень цін
Валовий випуск	Безробіття	Індекс цін
Валовий національний продукт	Рівень безробіття	Інфляція
Валовий внутрішній продукт	Рівень життя	Номінальний та реальний рівень зарплати
Чистий внутрішній продукт		Рівень відсоткової ставки
Національний дохід		
Особистий дохід		

Тепер перейдемо до детального розгляду макроекономічних показників загального розвитку економіки та деяких фінансових показників. Інші ж показники будуть розглянуті в наступних питаннях цієї теми та в інших темах, що передбачені навчальним посібником.

Національне багатство (НБ) – сукупність створених і нагромаджених у країні працею всього суспільства матеріальних благ, рівня освіти, виробничого досвіду та природні ресурси. Воно є найважливішим узагальнюючим показником економічної могутності країни.

Валовий випуск (ВВ) – це сукупна ринкова вартість товарів та послуг, вироблених за рік резидентами країни в базових цінах.

$$ВВ = РП + З_1 - З_2,$$

де РП – вартість реалізованої продукції;

Z_1 – вартість продукції, що спрямована у запаси, включаючи і незавершене виробництво, за цінами на момент спрямування її у запаси;

Z_2 – вартість продукції, що була використана із запасів, за цінами, на момент її використання.

Валовий випуск неринкових послуг розраховується:

$$ВВ = МВ + W + А + Tn,$$

де МВ – витрати на придбання товарів та послуг для проміжного споживання;

W – оплата праці працівників;

A – амортизація;

Tn – чисті непрямі податки на бізнес

Чисті непрямі податки на бізнес розраховуються:

$$Tn = \text{повні непрямі податки на бізнес} - \text{субсидії}$$

Валовий випуск організації банківської системи розраховується:

$$ВВ = I_1 - I_2,$$

де I_1 – відсотки, отримані банками від розміщення залучених ресурсів;

I_2 – відсотки, сплачені банками за залучені вільні фінансові ресурси.

Валовий випуск страхових компаній розраховується:

$$ВВ = СП - СВ + I - \Delta ТСР,$$

де СП – страхові премії, що надійшли до страхових компаній;

СВ – страхові відшкодування, що сплачені страховими компаніями;

I – відсотки отримані страховими компаніями;

$\Delta ТСР$ – приріст технічних страхових резервів.

Найкращими індикаторами стану економіки є обсяги річного сукупного виробництва товарів та послуг. В Японії та США використовують валовий національний продукт (ВНП) як основний показник обсягу національного виробництва, але більшість європейських країн, включаючи і Україну, використовують як показник обсягу національного виробництва саме валовий внутрішній продукт (ВВП).

Отже, головним показником при розробці СНР та основним показником результатів економічної діяльності на макрорівні є валовий **внутрішній продукт (ВВП)**.

ВВП – це ринкова вартість сумарної кінцевої продукції, виробленої за рік в межах деякої країни за допомогою факторів виробництва, незалежно від того, кому ці фактори належать – резидентам чи нерезидентам (*наприклад*: вартість товарів вироблених в Україні за допомогою іноземного капіталу, в тому числі прибутки, є частиною українського ВВП).

Показники ВВП розраховують за трьома методами:

1. Метод виробничий:

$$ВВП = ВДВ + \text{Продуктові податки} - \text{Субсидії на продукти},$$

де ВДВ – валова додана вартість усіх галузей, яка розраховується:

$$ВДВ = ВВ - МВ$$

2. Метод доходу (розподільчий):

$$ВВП = W + R + I + P + A + T_n,$$

де W – зарплата найманих працівників;

R – рентні платежі;

I – чисті відсотки;

P – прибуток;

A – амортизаційні витрати;

T_n – чисті непрямі податки на бізнес.

3. Метод витрат (кінцевого використання):

$$ВВП = C + I_g + G_z + X_n,$$

де C – приватне споживання;

I_g – валові приватні внутрішні інвестиції;

G_z – державні закупки;

X_n – чистий експорт.

Валові інвестиції розраховуються:

$$I_g = I_n + A,$$

де I_n – чисті інвестиції.

Споживання розраховується:

$$C = ОД - ІП - З,$$

де $ОД$ – особисті доходи;

$ІП$ – індивідуальні податки;

$З$ – заощадження.

Індивідуальні податки розраховуються:

$$ІП = \text{Прибутковий податок} + \text{Неподаткові платежі держави.}$$

Державні закупки розраховуються:

$$G_z = G_v - T_r,$$

де G_v – державні витрати;

T_r – трансфертні платежі.

Чистий експорт розраховується:

$$X_n = N - Z,$$

де N – експорт;

Z – імпорт.

В умовах економічної рівноваги валовий внутрішній продукт (ВВП) дорівнює сукупним витратам (АЕ), тобто:

$$\text{ВВП} = \text{АЕ} = C + I_g + G_3 + X_n.$$

Співвідношення валових інвестицій і амортизації є індикатором стану економіки, за допомогою яких можна визначити її економічний стан:

1 *Зростаюча економіка*. Такому стану є характерним те, що:

- валові інвестиції перевищують амортизацію;
- обсяг капіталу зростає;
- чисті інвестиції є величиною позитивною;
- за рік споживається менше капіталу, ніж виробляється.

2 *Статична (застійна) економіка*. Такому стану є характерним те, що:

- валові інвестиції дорівнюють амортизації, або чисті інвестиції дорівнюють нулю;
- в економіці виробляється стільки капіталу, скільки необхідно, щоб замістити те, що спожито під час виробництва ВВП даного року.

3. *Спадна (стагнаційна) економіка*. Такому стану є характерним те, що:

- валові інвестиції менші, ніж амортизація;
- в економіці за рік споживається більше капіталу, ніж виробляється;
- чисті інвестиції мають негативний знак;
- в економіці відбувається зменшення інвестицій, або деінвестування.

Валовий національний продукт (ВНП) – це ринкова вартість сумарної кінцевої продукції, виробленої за допомогою факторів виробництва, що належать представникам певної країни (резидентами) за рік (*наприклад*: українцями, незалежно від того, де розміщені ці фактори виробництва – в Україні чи за кордоном).

Індивідуальна особливість ВНП і ВВП полягає в тому, що: доходи отримані нашими співвітчизниками за кордоном при розрахунку ВВП України не враховується, а при розрахунку ВНП України враховується.

$$\text{ВВП} = \text{ВНП} - X_n.$$

Для отримання річного обсягу виробництва, який іде на споживання і на приріст капіталу, обчислюють **чистий внутрішній продукт (ЧВП)**. Він вимірює загальний обсяг продукції, який всі економічні суб'єкти (домогоспо-

дарства, фірми, уряд та іноземці) можуть спожити, не погіршуючи виробничих можливостей наступних років.

$$\text{ЧВП} = \text{ВВП} - A.$$

Національний дохід (НД) – це весь дохід, зароблений упродовж року власниками ресурсів, що є резидентами певної держави, незалежно від того, де ці ресурси використовують – у власній країні чи за кордоном.

$$\text{НД} = \text{ЧВП} - Tr.$$

Особистий дохід (дохід одержаний) і національний дохід (дохід зароблений) відрізняються один від одного тим, що частина заробленого доходу – внески на соціальне страхування, податки на прибуток корпорацій і нерозподілений прибуток корпорацій – фактично не надходять до домогосподарства. Навпаки, деяка частина, що надходить до домогосподарств не була поточно зароблена (*наприклад*: трансфертні платежі).

Отже, **особистий дохід (ОД)** – це дохід, який зароблений приватними особами, тобто він є грошовим прибутком працівника, що складається із зарплати і додаткових надходжень.

$$\text{ОД} = \text{НД} - \text{ВСФ} - \text{ППК} - \text{НПК} + Tr,$$

де ВСФ – відрахування із з/плати до страхових фондів;

ППК – податки на прибутки корпорацій;

НПК – нерозподілені прибутки корпорацій;

Tr – трансфертні платежі.

Розрізняють поняття виробленого доходу та доходу кінцевого використання. **Дохід кінцевого використання (ДКВ)** – це дохід, що залишається після сплати індивідуальних податків і розподіляється домогосподарствами на споживання (*C*) і заощадження (*S*).

$$\text{ДКВ} = \text{ОД} - \text{П}$$

$$\text{ДКВ} = C + S$$

2.3. Номінальний та реальний ВВП. Індекс цін. Інфлювання та дефлювання

На обсяг ВВП впливають зміни обсягу виробництва та ціни. Тому для макроекономічного аналізу тенденцій розвитку економіки країни виділяють номінальні і реальні значення ВВП. При цьому використовують два види цін: постійні і поточні.

Номінальний ВВП (ВВП_н) – це показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в поточних цінах, тобто в фактичних цінах даного року.

На величину номінального ВВП впливають два процеси:

- 1) динаміка обсягу виробництва;
- 2) динаміка рівня цін.

Якщо нам дано інформацію, що економіка країни виробляє лише два продукти, то перемноживши кількість проданих товарів на їх ціни і додавши отримані добутки, отримаємо номінальний ВВП, або ВВП у поточних цінах:

$$\text{ВВП}_н = P_1 \cdot Q_1 + P_2 \cdot Q_2$$

Реальний ВВП (ВВП_р) – це показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в постійних цінах, тобто в цінах року, який приймається за базу. Такий рік називається базовим. Реальний ВВП не враховує зміну рівня цін. Отже, на нього впливає лише зміна обсягів виробництва.

$$\text{ВВП}_р = \text{ВВП}_н / \text{ВВП}_д,$$

де ВВП_д – дефлятор ВВП

Зміна ВВП реального розраховується (%):

$$\Delta \text{ВВП}_р = \Delta \text{ВВП}_н - \Delta \text{ВВП}_д$$

Якщо у наведеному році номінальний і реальний ВВП збіглися, то дефлятор ВВП = 1.0. Дефлятор ВВП (ВВП_д) – ціновий індекс, який показує цінові зміни одного року щодо іншого, і таким чином допомагає порівняти реальний і номінальний ВВП. Його ще називають **Індексом Пааше**. Дефлятор ВВП також використовується для визначення рівня інфляції.

$$\text{ВВП}_д = (\text{ВВП}_н / \text{ВВП}_р) \cdot 100 \%$$

На основі ВВПр можна визначити темп зростання фізичного обсягу виробництва (Тз) і темп його приросту (Тп):

$$Тз = ((ВВПр.п.ц.)/(ВВПр.б.ц.)) \cdot 100\%,$$

де ВВПр.п.ц. – ВВП реальне у поточних цінах;

ВВПр.б.ц. – ВВП реальне у базових цінах.

$$Тп = ((ВВПр.п.р. – ВВПр.пр.р.)/(ВВПр.пр.р.)) \cdot 100\%,$$

де ВВПр.п.р – ВВП реальне у поточному році;

ВВПр.пр.р. – ВВП реальне у попередньому році

Важливе значення має обчислення темпів зростання та приросту ВВП за рахунок цін, тобто інфляційної зміни ВВП. З цією метою застосовують різні індекси цін, які обчислюються у відсотках.

Спираючись на дефлятор ВВП можна також визначити приріст (або зменшення) номінального ВВП за рахунок цін:

$$\Delta ВВПн = I_{ц} - 100\%$$

$$\Delta ВВПн = (ВВПн - ВВПр)/ВВПр \cdot 100\%$$

Індекс споживчих цін (ІСЦ), який ще називають **індексом цін Ласпейреса** обчислюється для незмінного кошика споживчих товарів та послуг. Основними товарними групами у споживчому кошику є продукти харчування, одяг, житло, транспортні засоби, освіта, книги, медичні послуги тощо.

$$ІСЦ = Цр.п./Цб.п.,$$

де Цр.п. – ціна споживчого кошика в розрахунковому періоді;

Цб.п. – ціна споживчого кошика в базовому періоді.

ІСЦ і дефлятор ВВП дають дещо різні результати щодо динаміки загального рівня цін. Оскільки ІСЦ не враховує змін у структурі споживання товарів і послуг, то він дещо завищує темп зростання цін, а дефлятор ВВП – недооцінює зростання загального рівня цін.

Індекс Фішера, як середнє геометричне значення індексів Ласпейреса і Пааше, згладжує неточності в оцінці зростання загального рівня цін, притаманні індексам зі змінними і постійними вагами. Індекс Фішера розраховується:

$$I_{\phi} = \sqrt{I_{\text{ЦЦ}} \cdot \text{ВВП}_{\text{д}}}$$

Інфляція та дефляція ускладнює обчислення ВВП, так як ВВП є грошовим, часовим і кількісним показником. Для визначення ВВП з урахуванням лише зміни фізичного обсягу виробництва, потрібно здійснити корегування показників ВВПн. Процес корегування здійснюється за допомогою дефлятора ВВП, який дає змогу інфлювати чи дефлювати.

Якщо величина індексу цін менша за одиницю ($I_{\text{ц}} < 1$), то відбувається коригування номінального ВВП у бік збільшення, яке називається інфлюванням. Отже, інфлювання – це збільшення грошового виразу ВВП з урахуванням динаміки цін.

Якщо величина індексу цін більша за одиницю ($I_{\text{ц}} > 1$), то відбувається дефлювання – коригування номінального ВВП у бік зменшення. Отже, дефлювання – це зменшення грошового виразу ВВП з урахуванням динаміки цін.

2.4. Суспільний добробут та особливості його визначення

Повнота забезпеченості країни життєво необхідними засобами матеріальними, соціальними, культурними тощо) є суспільним добробутом. Він визначається обсягом виробленого ВВП на душу населення. Саме реальний ВВП на душу населення використовується на практиці як найобґрунтованіша характеристика економічного добробуту. Проте в такій ролі він має значні недоліки, які проявляються в тому, що під час його обчислення не враховано:

- продаж уживаних речей (урахування продажу товарів вироблених кілька років тому та вартість перепродажу речей);
- невиробничі фінансові операції, що здійснюються в економіці – державні трансфертні платежі (*наприклад*: витрати на державне соціальне страхування, допомогу по безробіттю, пенсії) та недержавні трансфертні платежі (*наприклад*: щомісячні суми, які студенти отримують з дому, операції з цінними паперами, тобто купівлі продаж акцій та облігацій);

- вартість проміжних товарів (товари і послуги, які використовуються для подальшого оброблення і перероблення, тобто для виробництва інших товарів чи для перепродажу), а враховують лише ринкову вартість кінцевих товарів (товари та послуги, які купують для споживання);

- результатів економічної діяльності в тіньовому або підпільному секторах національної економіки;

- залишки натурального господарства – виробництво продукції для споживання домогосподарством, яке її виготовило, тобто не існує процесу купівлі – продажу;

Далі, незважаючи на те, що у варіанті СНР 1993р. економічне виробництво охоплює також і тіньову економіку, з практичної точки зору поки що дуже важко ввести в розрахунки ВВП обсяг продукції створений тіньовим сектором. Зайняті в тіньовій економіці переслідують різні цілі, а саме вони хочуть уникнути податків або ж приховати свій вид діяльності, який може бути пов'язаний з наркобізнесом, проституцією, рекетом.

Для максимального покращення показника ВВП, з тим щоб він міг бути дійсно адекватною характеристикою економічного добробуту, необхідно з **офіційного його обсягу:**

- відрахувати вартість впливу на економіку негативних факторів;
- додати вартісну оцінку не ринкових операцій;
- додати обсяг продукції, створений тіньовим сектором економіки;
- додати вартісну оцінку дозвілля та покращення якості товарів.

Ці перетворення дають **показник чистого економічного добробуту (ЧЕД)**, який вивели в 1972 році професори Вільям Нордгауз і Джеймс Тобін з Єльського університету. ВВП показує надмірний матеріалізм суспільства, відображаючи лише вироблені товари і послуги. Такий підхід до головного показника економічного добробуту викликає заперечення радикальних молодих економістів. Тому останнім часом значно активізувались спроби виправити недоліки ВВП, щоб точніше відображати задоволення потреб індивідів, таким показником можна вважати ЧЕД.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Система національних рахунків – це система взаємопов'язаних економічних показників, які відображають загальні й найбільш важливі аспекти економічного розвитку, пов'язані з виробництвом і споживанням продуктів та послуг, розподілом і перерозподілом доходів, формуванням національного багатства країни.

Економічні операції СНР – це операції, які відображають відносини між інституційними одиницями, що пов'язані з їх економічною діяльністю.

Інституційна одиниця СНР – це економічна одиниця, яка є юридичною особою. Вона може володіти активами, брати на себе зобов'язання і самостійно здійснювати всю сукупність операцій у сфері своєї основної діяльності.

Рахунок – це об'єднання всіх економічних операцій в системі національних рахунків. Причому кожна економічна операція, згідно з принципом подвійного запису, відбивається у рахунках вдвічі: у ресурсах (дебет) та у використанні (кредит).

Резиденти – це фізичні особи, що більше одного року мешкають в країні, в тому числі і іноземці. Крім цього це можуть бути юридичні особи, що перебувають в цій країні. До них не відносять: туристів, сезонних робітників, дипломатів.

Сектор – це певні об'єднання інституційних одиниць-резидентів, до яких відносять: фінансові та не фінансові установи; домогосподарства та громадські і приватні організації, які їх обслуговують; зовнішньоекономічні зв'язки.

Національне багатство – сукупність створених і нагромаджених у країні працею всього суспільства матеріальних благ, рівня освіти, виробничого досвіду та природні ресурси.

Валовий випуск – це сукупна ринкова вартість товарів та послуг, вироблених за рік резидентами країни в базових цінах.

Валовий внутрішній продукт – це ринкова вартість сумарної кінцевої продукції, виробленої за рік в межах деякої країни за допомогою факторів

виробництва, незалежно від того, кому ці фактори належать – резидентам чи нерезидентам.

Валовий національний продукт – це ринкова вартість сумарної кінцевої продукції, виробленої за допомогою факторів виробництва, що належать представникам певної країни (резидентами) за рік.

Чистий внутрішній продукт – це показник, що вимірює загальний обсяг продукції, який всі економічні суб'єкти можуть спожити, не погіршуючи виробничих можливостей наступних років.

Національний дохід – це весь дохід, зароблений упродовж року власниками ресурсів, що є резидентами певної держави, незалежно від того, де ці ресурси використовують – у власній країні чи за кордоном.

Особистий дохід – це дохід, який зароблений приватними особами, тобто він є грошовим прибутком працівника, що складається із зарплати і додаткових надходжень.

Дохід кінцевого використання – це дохід, що залишається після сплати індивідуальних податків і розподіляється домогосподарствами на споживання і заощадження.

Номінальний ВВП – це показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в поточних цінах, тобто в фактичних цінах даного року.

Реальний ВВП – це показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в постійних цінах, тобто в цінах року, який приймається за базу.

Дефлятор ВВП – ціновий індекс, який показує цінові зміни одного року щодо іншого, і таким чином допомагає порівняти реальний і номінальний ВВП. Його ще називають Індексом Пааше.

Індекс споживчих цін – це індекс, який обчислюється для незмінного кошика споживчих товарів та послуг. Його ще називають індексом цін Ласпейреса.

Індекс Фішера – це індекс, який відображає середнє геометричне значення індексів Ласпейреса і Пааше, згладжує неточності в оцінці зростання загального рівня цін, притаманні індексам зі змінними і постійними вагами.

Інфлювання – це збільшення грошового виразу ВВП з урахуванням динаміки цін.

Дефлювання – це зменшення грошового виразу ВВП з урахуванням динаміки цін.

Чистий економічний добробут – це показник, який активізує спроби виправлення недоліків ВВП, щоб точніше відображати задоволення потреб індивідів.

ТЕСТИ

1. Відповідно до міжнародних стандартів до системи національних рахунків не входить сектор:

- а) домашніх господарств;
- б) зовнішньоекономічних зв'язків;
- в) політичних організацій.

2. Яке з положень найповніше розкриває зміст національного багатства?

- а) це всі основні фонди країни;
- б) це природні ресурси;
- в) це вся сума матеріальних і духовних благ, природних ресурсів, які є в розпорядженні суспільства.

3. Номінальний ВВП – це:

- а) показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в поточних цінах, тобто у фактичних цінах даного року;
- б) показник загального обсягу виробництва який обчислюється в постійних цінах, тобто цінах року, який береться за базу;
- в) показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в запла-нованих цінах, тобто цінах чітко встановлених законодавством.

4. Дефлятор ВВП показує:

- а) темп зростання номінального ВВП за рахунок цін в аналізованому році порівняно з попереднім;
- б) темпи зниження реального ВВП за рахунок цін в аналізованому році порівняно з попереднім;
- в) темп зростання реального ВВП за рахунок цін в даному році.

5. Чистий внутрішній продукт – це:

- а) валовий національний продукт, скоригований на суму амортизаційних відрахувань;
- б) особистий дохід, скоригований на суму валового внутрішнього продукту;
- в) валовий внутрішній продукт, скоригований на суму амортизаційних відрахувань.

6. При розрахунку ВВП України не враховується:

- а) доходи отримані нашими співвітчизниками за кордоном;
- б) доходи отримані іноземцями на Україні;
- в) вірної відповіді немає.

7. Інфлювання - це:

- а) зменшення грошового обігу ВВП з урахуванням динаміки цін;
- б) збільшення грошового обігу ВВП з урахуванням динаміки цін;
- в) дефлювання певних грошових виразів.

8. Дефлювання - це:

- а) зменшення грошового обігу, ВВП з урахуванням динаміки цін;
- б) інфлювання певних грошових сум;
- в) збільшення грошового виразу, ВВП з урахуванням динаміки цін.

9. Рівноважний ВВП визначається методом:

- а) виробничим;
- б) доходів;
- в) витрат.

10. При обчисленні ВВП подвійний рахунок виникає тоді, коли підсумовують:

- а) вартість кінцевих і проміжних товарів та послуг;
- б) вартість приросту запасів у даному році;
- в) державні закупівлі товарів і послуг.

11. Яке твердження щодо індексу споживних цін (ІСЦ) та дефлятора ВВП правильне:

- а) ІСЦ вимірює загальний рівень цін, а дефлятор ВВП — обсяг національного виробництва;
- б) дефлятор ВВП ураховує ціни імпортованих товарів і послуг, а ІСЦ ніколи їх не враховує;
- в) ІСЦ обчислюється на підставі постійних ваг, а дефлятор ВВП — змінних.

12. Якщо ВНП України перевищує ВВП, то:

- а) українські фактори виробництва створюють за кордоном більше доходу, ніж іноземні фактори виробництва в Україні;
- б) фактичний ВВП перевищує природний ВВП;
- в) виробництво проміжних товарів і послуг перевищує виробництво кінцевих товарів і послуг.

13. Коли в економіці за рік споживається менше капіталу, ніж виробляється, то економіка є:

- а) зростаючою;
- б) статичною;
- в) стагнаційною.

14. Якщо ВВП зменшити на величину амортизаційних відрахувань, то отримаємо:

- а) чистий внутрішній продукт;
- б) валовий національний продукт;
- в) валовий національний дохід.

15. Реальний ВВП можна розрахувати шляхом:

- а) дефлювання номінального ВВП;
- б) коригування номінального ВВП на індекс цін;
- в) інфлювання номінального ВВП.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
в	в	а	а	в	а	б	а	в	а	в	а	а	а	б

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Економіка країни А характеризується певними економічними показниками, які відображені в таблиці. На їх основі необхідно визначити: ВВП методами доходів та витрат; ВВП; ЧВП; НД.

Показники	Сума, млн грн.
Заробітна плата	186,0
Експорт	16,0
Амортизація	10,0
Державні закупки	50,0
Непрямі податки	12,0
Чисті приватні інвестиції	48,0
Трансфертні платежі	11,0
Імпорт	15,0
Особисті податки	39,0
Чисті іноземні факторні доходи	1,8

Розв'язок:

ВВП за витр. = 309

ЧВП = 299

НД = 287

ВВП за доход. = 309

ВВП = 310,8

Завдання 2.

Дані таблиці показують номінальний ВВП та відповідний індекс цін деяких років економіки країни В. Обчислити реальний ВВП та вказати у кожному конкретному випадку що ви робите з показником номінального ВВП – інфлюєте чи дефлюєте.

Роки	ВВП номінальний, млрд грн.	Індекс цін (у %, 2003р. = 100)	ВВП реальне млрд грн.
1980	440,2	20,5	
1985	520,4	26,4	
1990	640,5	30,2	
1995	895,5	40,5	
2000	1545,5	80,4	
2005	2510,2	110,2	

Розв'язок:

$$\text{ВВП}_р = (\text{ВВП}_н / \text{ВВП}_д) \cdot 100\%$$

$$\text{ВВП}_р \text{ 1980 р.} = 2147,3 \text{ (інфлюємо);}$$

$$\text{ВВП}_р \text{ 1985 р.} \approx 1971,2 \text{ (інфлюємо);}$$

$$\text{ВВП}_р \text{ 1990 р.} = 2120,9 \text{ (інфлюємо);}$$

$$\text{ВВП}_р \text{ 1995 р.} = 2211,1 \text{ (інфлюємо);}$$

$$\text{ВВП}_р \text{ 2000 р.} = 1922,3 \text{ (дефлюємо);}$$

$$\text{ВВП}_р \text{ 2005 р.} = 2277,9 \text{ (інфлюємо);}$$

Завдання 3.

Обчислити для країни С темп приросту та темп зростання ВВП у 2006 р. порівняно з 2005 р., якщо обсяг виробництва у 2006 р. становив 45 млн грн., а обсяг виробництва в 2005 р. — 40 млрд. грн. од.

Розв'язок: і

$$T_p = ((\text{ВВП}_р.\text{п.р.} - \text{ВВП}_р.\text{п.р.}) / (\text{ВВП}_р.\text{п.р.})) \cdot 100\% =$$

$$= (45 - 40) / 40 \cdot 100 = 12,5 \%$$

$$T_z = ((\text{ВВП}_р.\text{п.ц.}) / (\text{ВВП}_р.\text{б.ц.})) \cdot 100\% = 45 / 40 \cdot 100 = 100\% = 112,5 \%$$

Завдання 4.

У 2006 році номінальне ВВП економіки країни Н складало 800 млн грн., а реальне ВВП – 700 млн грн. Обчислити дефлятор ВВП та приріст номінального ВВП за рахунок цін.

Розв'язок:

$$\text{ВВП}_{\text{д}} = (\text{ВВП}_{\text{н}}/\text{ВВП}_{\text{р}}) \cdot 100 \% = (800/700) \cdot 100 = 114,3 \%$$

$$\Delta\text{ВВП}_{\text{н}} = (\text{ВВП}_{\text{н}} - \text{ВВП}_{\text{р}})/\text{ВВП}_{\text{р}} \cdot 100 \% = (800 - 700)/700 \cdot 100 = 14,3 \%;$$

$$\text{або } \Delta\text{ВВП}_{\text{н}} = \text{I}_{\text{ц}} - 100\% = 114,3 \% - 100 \% = 14,3 \%$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрити сутність системи національних рахунків.
2. Назвати сектори СНР.
3. Яких принципів дотримується СНР?
4. Назвати та дати характеристику категоріям СНР.
5. Назвати основні макроекономічні показники.
6. Що таке валовий випуск (ВВ)?
7. Назвати основні форми розрахунку ВВ.
8. Дайте визначення валового внутрішнього продукту (ВВП).
9. Які існують методи вимірювання ВВП?
10. Чому дорівнює ВВП в умовах економічної рівноваги?
11. Розкрити сутність валового національного продукту (ВНП).
12. У чому відмінність ВВП від ВНП?
13. Розкрити сутність:
 - чистого внутрішнього продукту (ЧВП);
 - національного доходу (НД);
 - особистого доходу (ОД);
 - доходу кінцевого використання (ДКВ);
14. Розкрити суть номінального ВВП.
15. Розкрити суть реального ВВП.
16. Як розраховується зміна реального ВВП?

17. Як розраховується темп зростання фізичного обсягу виробництва?
18. Як розраховується темп приросту фізичного обсягу виробництва?
19. Що таке дефлятор ВВП? Як він розраховується?
20. Як визначається приріст ВВПн за рахунок цін?
21. Розкрити суть індексу споживчих.
22. Розкрити сутність:
 - інфлювання;
 - дефлювання.
23. Які існують недоліки при розрахунку ВВП?
24. Дайте визначення чистого економічного добробуту.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 9 – 18], [2, с. 20 – 46], [3, с. 122 – 142], [4, с. 15 – 27], [8, с. 151 – 180], [10, с. 29 – 74], [11, с. 22 – 45], [12, с. 21 – 36], [13, с. 152 – 160], [14, с. 69 – 129], [16, с. 12 – 32], [17, с. 26 – 51], [18, с. 230 – 243], [20, с. 66 – 90], [21, с. 49 – 74], [22, с. 16 – 27], [23, с. 60 – 88], [24, с. 29 – 55], [25, с. 21 – 28].

Тема 3

«ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА»

- 3.1. *Особливості економічних циклів та їх фази.*
- 3.2. *Види і тривалість економічних циклів.*
- 3.3. *Сутність та особливості економічного зростання.*
- 3.4. *Моделі економічного зростання.*

3.1. Особливості економічних циклів та їх фази

Кожна країна прагне до забезпечення довготривалого економічного зростання, повної зайнятості та стабільного рівня цін. Але в реальній дійсності макроекономічні показники постійно змінюються. На зміну процвітання може прийти тривала економічна криза. Таким чином в економічній активності проявляються коливання. До другої половини ХХ ст. характерним було послаблення коливань економічної активності. Важливою особливістю ринкової економіки є її нестабільність. Зростання і падіння обсягів національного виробництва, цін, відсоткових ставок і зайнятості складають діловий цикл, який є характерною рисою такої економіки.

Економічні цикли – це послідовність піднесень і спадів економічної активності протягом декількох років, тобто це рух суспільного виробництва від одного кризового явища до іншого, який постійно повторюється. Іншими словами, – це цикл ділової активності з періодичним підйомом або спадом реального ВВП на фоні загальної тенденції до зростання.

Важливою особливістю в ринковій економіці є нестабільність. Чергування піднесень і спадів у економіці призводить до того, що її розвиток носить не пряму лінійно зростаючий, а хвилеподібно зростаючий характер. Тому макроекономіка стверджує, що хвилеподібні коливання в економіці відбуваються не хаотично, а у формі економічних циклів. Кожен цикл являє собою певну послідовність, яка складається з альтернативних фаз, які повторюють-

ся одна за одною. Це означає, що кожна з його попередніх фаз повинна мати здатність до відтворення наступних. У підсумку економічний цикл набуває здатності до самовідтворення. Крім цього кожному економічному циклу притаманна регулярність його проходження. Все це дає змогу відзначити принципову спільність структури економічних циклів у ринковій економіці, а також більш-менш чітко виражену послідовність фаз.

Окремі економічні цикли істотно відрізняються один від одного за тривалістю та інтенсивністю. Проте всі вони містять однакові фази, які різні економісти називають по-різному (рис. 3.1). Обґрунтування чотирифазної структури циклу було запроваджено К. Марксом.

Основними індикаторами фази циклу служать: рівень зайнятості, рівень безробіття та обсяг випуску.

Рівень ділової активності знаходить свій вираз у певній кількості товарів і послуг, створених економікою даної країни. Його зниження означає зниження темпів приросту виробництва або ж його скорочення. Зростання – характеризує збільшення обсягів виробництва, робочих місць тощо.

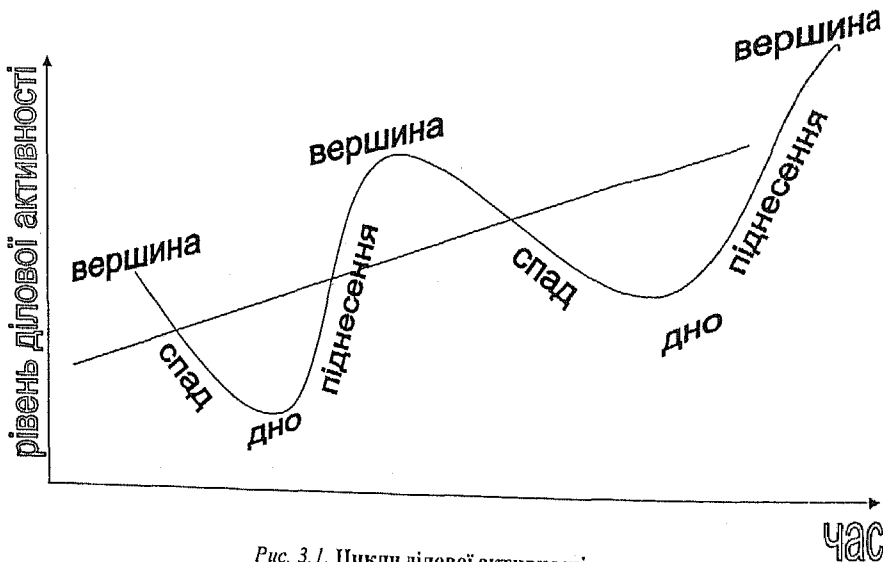

Рис. 3.1. Цикли ділової активності

Фази економічного циклу:

1. Вершина економічного циклу характеризується тимчасовим максимум ділової активності. У цій фазі циклу в економіці досягається повна зайнятість і виробництво працює на повну або майже на повну потужність. Спостерігається масове оновлення капіталу, розширення виробництва, зростання прибутку та зарплати. Рівень цін, як правило, зростає, відчувається недостатність ресурсів, а зростання ділової активності припиняється. Все це призводить до «перегріву» економіки, виникнення диспропорцій та створення передумов для входження економіки у новий економічний цикл.

2. Спад є наступною фазою економічного циклу, яка характеризує період зниження загального обсягу виробництва, доходів та зайнятості. Спад фіксується тоді коли реальний ВВП знижується не менше шести місяців підряд. Таке падіння зумовлене звуженням ділової активності в багатьох секторах економіки. Споживачі купують менше споживчих товарів (особливо тривалого користування), в наслідок чого на торговельних складах запаси цих товарів зростають. Фірми реагують на таку ситуацію скороченням виробництва що призводить до зниження реального ВВП. Крім цього, скорочуються інвестиції у будівництво, машини та устаткування; зменшується попит на робочу силу, який призводить до скорочення середньої тривалості робочого тижня, частину працівників відправляють у примусову відпустку, а згодом взагалі звільняють. Прибуток фірм різко знижується, попит на кредитні ресурси падає, що призводить зменшення відсоткових ставок. Оскільки багато цін є негнучкими і втратили властивість знижуватися, то рівень цін може знизитися тільки тоді коли спад серйозний і тривалий, тобто якщо виникає депресія. Скорочення виробництва в період спаду продовжується доти, поки не буде встановлено ринкову рівновагу між попитом і пропозицією. Після цього кризове падіння досягає дна і економічна система знаходиться у фазі депресії.

3. Дно – найнижча точка спаду циклу, тобто критична точка в економіці. В ній виробництво і зайнятість досягли найнижчого рівня. Спостерігається найбільша кількість банкрутства, дуже висока відсоткова ставка, відсутні нові інвестиції. Поступово починають зменшуватися товарні запаси. Ця фаза може тривати коротко, але може бути й досить довгою.

4. Піднесення – фаза економічного циклу, при якій обсяг виробництва та споживання зростає, а зайнятість прямує до повної зайнятості. Починає оновлюватися капітал, модернізується виробництво, відновлюються інвестиції, активізується попит. В міру того, як піднесення набирає силу, рівень цін може почати зростати ще до того, як досягнуто повної зайнятості і повного використання виробничих потужностей.

Отже, у фазі спаду реальний ВВП зменшується, а рівень безробіття зростає, і навпаки, у фазі піднесення реальний ВВП збільшується, а рівень безробіття знижується.

Слід зазначити, що криза відрізняється від порушення рівноваги між попитом і пропозицією на будь-який товар чи в окремії галузі тим, що вона виникає в класичному розумінні як загальне надвиробництво, яке супроводжується стрімким падінням цін, банкрутством банків і масовою зупинкою та розоренням підприємств, зростанням безробіття тощо. Виділяють два типи криз: кризи надвиробництва і кризи недовиробництва. Зазвичай економічна криза пов'язана з надвиробництвом, але криза в Україні та в інших країнах СНД була пов'язана не з перевиробництвом, а з недовиробництвом. Тривалість фази падіння у західних країнах становить півроку або півтора року, а в Україні вона тривала 10 років. Глибина падіння ВВП і промислового виробництва у країнах Заходу навіть у повоєнні роки не перевищувала 10 %, в Україні вона становила понад 50 %.

Економічні цикли суттєво відрізняються один від одного за тривалістю та амплітудою коливань. Основними ознаками, які характеризують економічні цикли, є тривалість циклу, а також його рушійні сили, які зумовлюють механізм його проходження.

Економічні цикли (хвилі) бувають:

- **Короткі цикли** – тривалість 3–5 рр. коливання ділової активності. Досліджували короткі цикли американські економісти **Уеслі Мітчел** (1874–1948 рр.) і **Джозеф Кітчин** (1861–1932 рр.), але вже в 1950 рр. були висунуті сумніви щодо їх існування на практиці. Дані цикли пов'язані з відновленням рівноваги на споживчому ринку. При формуванні тривалого дефіциту здійснюється перепрофілювання виробництва, створюється нова структура еко-

номіки, нова пропорційність. Дані цикли пов'язують з напруженістю на фінансових ринках, тобто їх матеріальною основою є процеси, що відбуваються у сфері грошових відносин. Вони характеризуються особливою інтенсивністю та гостротою і можуть або накладатись на промислові (середні) цикли, або відбуватись за їх відсутності.

• **Середні цикли (промислові)** – тривалість 8–12 рр. коливань ділової активності. Причини виникнення середніх циклів вперше описав французький економіст **Клемент Жугляр** (1819–1908 рр.) у своїй праці у 1862 році. Згодом детальний опис економічних циклів був зроблений **Карлом Марком** (1818–1883 рр.) з посиланням на К. Жугляра. Вони пов'язані із зменшенням попиту на устаткування і споруди. Сам попит, його величина і направленість залежать від впровадження нових технічних та технологічних засобів виробництва, що відбувається через механізм переливу капіталу з наступним інвестуванням. Існує багато економічних пояснень середніх циклів, які можна умовно об'єднати у чотири напрями за критерієм головної причини, якою пояснюється зміна напрямку економічного розвитку: перехід від піднесення до спаду чи від спаду до піднесення. Що ж до напрямів, то ними є:

- 1) теорія інновацій, яка пояснює цикл періодичними технологічними нововведеннями;
- 2) грошова теорія, яка пояснює цикл рухом кредиту;
- 3) теорії недоспоживання, які пояснюють цикл надто високою часткою в сукупних доходах багатших прошарків суспільства;
- 4) теорії, які пояснюють цикл відсутністю синхронності в розвитку різних сфер економіки.

Характерними особливостями середніх циклів, після Другої світової війни є: по-перше, скорочення їх тривалості, що об'єктивно пов'язано з посиленням динамізму (зменшенням періодів) оновлення основного капіталу в умовах НТР; по-друге, необов'язковість послідовного проходження традиційних фаз циклу, зокрема фази піднесення. Бувають цикли, коли після фази пожвавлення без піднесення наступає нова криза; по-третє, зменшення руйнівного характеру криз. Цьому сприяє і досвід державного антициклічного регулювання, нагромаджений країнами з розвинутою ринковою економікою.

• **Великі цикли** – тривалість 45–60 рр. коливань ділової активності. Особлива роль у розробці теорії довгих циклів належить російському вченому **Миколі Кондратьєву** (1892–1938 рр.). Він ще у 20-х рр. XX ст. опублікував низку аналітичних праць, в яких практично здійснив багатофакторний аналіз економічного розвитку Англії, Франції та США за період 100 – 150 рр. Їх головна рушійна сила – це радикальні зміни у технологічній базі суспільного виробництва, тобто матеріальною основою довгих циклів в економіці є структурне техніко-технологічне оновлення капітальних благ і підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працюючих.

М. Кондратьєв у великих циклах виділяв дві фази:

I фаза – висхідна хвиля (25–30 рр.) – це довгострокове піднесення, що виникає на базі нових наукових відкриттів, змін технології. Її супроводжують значні соціальні коливання (*наприклад*: війни, революції);

II фаза – низхідна хвиля (20–25 рр.), яка виникає коли стара структура економіки приходить у конфлікт з потребами нової технології, але ще не готова до змін. Досвід розвитку світової економіки показав, що теорія довгих циклів достовірно прогнозує розвиток суспільного відтворення. За сучасних умов довгі цикли не можуть не здійснювати істотного впливу на традиційні промислові цикли. Якщо криза вибухає в період низхідної хвилі великого циклу, то це зумовлює її більш глибокий і затяжний характер, так само як і висхідна хвиля великого циклу може позитивно вплинути на більш динамічний вихід із кризового стану.

Всі три цикли взаємопов'язані між собою. В довгохвильові цикли Кондратьєва вкладаються п'ять циклів Жугляра, а в цикл Жугляра – два цикли Кітчнна.

Однозначної відповіді на питання, що спричиняє економічні коливання, не існує. Теорії економічного циклу поділяють на зовнішні (їх ще називають *екстернальні* або *екзогенні*) та внутрішні (їх ще називають *інтернальні* або *ендогенні*).

До зовнішніх причин економічних циклів відносять:

• важливі нововведення відбуваються нерегулярно і тим самим зумовлюють нестабільність економічної системи (*наприклад*: технологічні іннова-

ції, відкриття нових родовищ, автомобілі, комп'ютери). Вони впливають на інвестиції, споживчі витрати, виробництво, зайнятість, рівень цін;

- політичні та випадкові події (*наприклад*: війни та революції призводять до великих руйнувань; перехідний період у нових незалежних держав);
- зміни чисельності населення (*наприклад*: міграція);
- погодно-кліматичні зміни.

До внутрішніх причин економічних циклів відносять:

- нестабільність споживчих витрат;
- зміна цін на ресурси (*наприклад*: нафту, газ та інші види сировини);
- чисто монетарне явище (*наприклад*: уряд випускає надто багато грошей, викликає інфляційний бум; іншими словами коливання обсягів грошової маси);
- інвестиційні (реальні) фактори (*наприклад*: нестача національних інвестицій);
- психологічні фактори (*наприклад*: невизначеність майбутнього викликає коливання оптимізму і песимізму, які посилюють фази спаду або стимулюють фази піднесення).

Теорія реального ділового циклу виходить із того, що відхилення фактичного обсягу виробництва від природного рівня незначне, а тому економічні коливання є здебільшого результатом зміни самого природного рівня виробництва. З іншого боку, значна частина економістів твердить, що природний рівень виробництва поступово зростає, а короткострокові економічні коливання є відхиленнями обсягу національного виробництва від його природного рівня.

Основні постулати теорії реального ділового циклу такі:

- по-перше, ціни повністю гнучкі як у довгостроковому, так і в короткостроковому періодах;
- по-друге, номінальні економічні змінні не впливають на реальні. Інакше кажучи, пропозиція грошей і рівень цін не впливають на реальний ВВП чи рівень зайнятості не лише в довгостроковому періоді, а й у короткостроковому.

Економісти оцінюють теорію реального ділового циклу неоднаково. Особливо гостра полеміка точиться навколо таких питань:

- чи змінюється (збільшується або зменшується) фізична здатність економіки до продукування товарів і послуг упродовж року чи двох?
- чи відображають коливання рівня зайнятості добровільні зміни у величині пропозиції праці?
- чи зміни у пропозиції грошей впливають лише на номінальні змінні чи також і на реальні?
- як швидко змінюються ціни для зрівноваження попиту і пропозиції?

Загалом більшість економістів заперечує основні положення теорії реального ділового циклу. На їхню думку, короткострокові коливання обсягів національного виробництва та зайнятості є не зміною природного рівня виробництва, а відхиленнями від даного рівня. Ці економісти поділяють кейнсіанську тезу про те, що ціни і заробітна плата повільно змінюються у відповідь на зміну економічних умов.

3.3. Сутність та особливості економічного зростання

Будь-якому суспільству притаманна властивість зростати матеріально та духовно. **Економічне зростання** — це поступове зростання економіки в довгостроковому періоді. Рівень реального валового внутрішнього продукту є критерієм економічного добробуту суспільства, а зміна валового внутрішнього продукту — показником економічного зростання. Одна з головних цілей макроекономіки — досягти економічного зростання.

Основним у теорії економічного зростання є питання, яким чином можна збільшити обсяг валового внутрішнього продукту в довгостроковому періоді, тобто в умовах повної зайнятості.

Економічне зростання вимірюється двома взаємопов'язаними способами:

- 1) зростанням реального валового внутрішнього продукту за певний період часу;

2) зростанням обсягу валового внутрішнього продукту на душу населення за певний період часу. Як правило, певний період дорівнює одному року.

Використання того чи іншого способу залежить від проблем, які розглядаються. *Наприклад*, якщо розглядаються проблеми бюджету країни, то доцільно використовувати перший спосіб. Якщо вирішуються проблеми добробуту, то перевага віддається другому способу. Економічне зростання графічно можна показати двома способами (рис. 3.2, 3.3).

Згідно з рис. 3.2. процес економічного зростання відображує довгострокове зростання сукупної пропозиції, і саме цим воно відрізняється від короткострокових коливань випуску під впливом змін сукупного попиту.

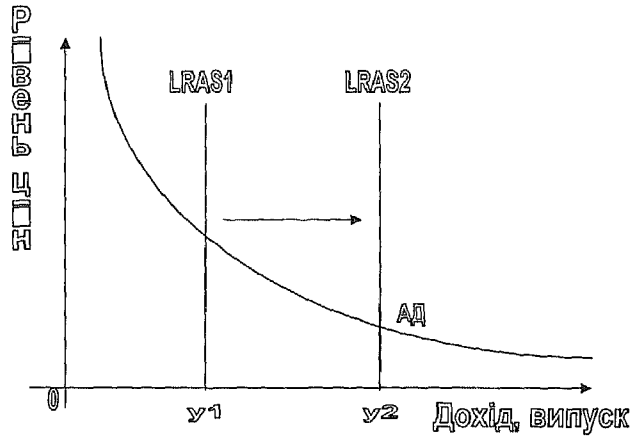

Рис. 3.2. Економічне зростання як переміщення лінії довгострокової сукупної пропозиції

Як показано на рис. 3.3., економічне зростання визначається переміщенням кривої виробничих можливостей праворуч, від АВ до СД. Можливість такого переміщення забезпечує приріст кількості та якості ресурсів, а також удосконалення технології.

Крива виробничих можливостей відображує взаємодію чинників економічного зростання. Будь-яка точка на границі (точки *F*; *K*) означає максимальний обсяг випуску двох товарів, тобто ефективне використання чинників економічного зростання. Точки ліворуч кривої (точка *M*) означають неефек-

тивне використання цих чинників. Точки праворуч кривої (точка *M*) свідчать про недосяжний рівень виробництва, оскільки існує обмеженість ресурсів. Економічне зростання відбувається, коли починають використовуватися неіснуючі раніше чинники виробництва і крива виробничих можливостей переміщується вгору і праворуч.

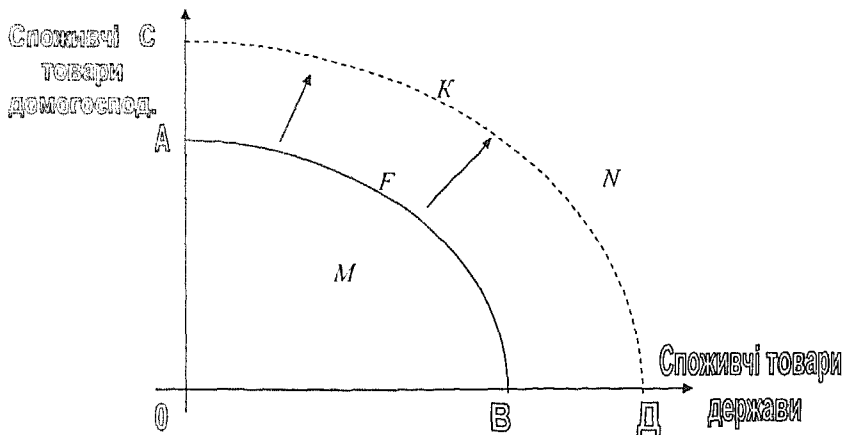

Рис. 3.3. Економічне зростання як переміщення праворуч кривої виробничих можливостей

Якщо у розглядуваний період ВВП відтворюється у тих самих обсягах, що й у попередньому році, то говорять про нульове економічне зростання. Концепція нульового зростання була висунута на початку 70-х рр. у західній літературі. Суть проблеми полягає в тому, що в повоєнні десятиліття істотно посилились негативні наслідки швидкого економічного зростання, оскільки воно значною мірою пов'язано із залученням і переробкою дедалі більшої кількості сировинних ресурсів. Сировина стає дефіцитнішою, а потреби в ній безперервно зростають. За існуючих тенденцій залучення природних ресурсів у виробництво людство незабаром дійде до межі, за якою йому загрожує глобальна катастрофа: виснаження природних ресурсів, екологічні катастрофи та погіршення якості життя в цілому. У зв'язку з цим потрібно свідомо обмежувати темпи економічного розвитку.

З прихильниками концепції нульового зростання важко погодитись. Адже саме динамічне економічне зростання виступає як головна передумова пом'якшення суперечностей між зростаючими потребами та обмеженими ресурсами. Як уже зазначалося, НТР веде до суттєвих змін у факторах економічного зростання. Вона дозволяє отримати більше продукції з меншими витратами, у тому числі зменшуються витрати енергетичних і традиційних мінеральних ресурсів.

Якщо в розрахунковому періоді обсяг ВВП скорочується, то це свідчить про від'ємне економічне зростання.

Економічне зростання вимірюється такими показниками:

- **Коефіцієнт зростання ВВП** — це відношення показника розрахункового періоду до показника базисного періоду.

- **Коефіцієнт зростання ВВП на душу населення** — це відношення обсягу ВВП на душу населення розрахункового періоду до відповідного показника базисного періоду.

- **Темп зростання (ВВП або ВВП на душу населення)** — коефіцієнт зростання, помножений на 100 %.

- **Темп приросту (ВВП або ВВП на душу населення)**, який розраховується:

$$Tn = (\text{ВВПр.п.ц.} - \text{ВВПр.б.ц.}) / (\text{ВВПр.б.ц.}) \cdot 100 \%,$$

де ВВПр.п.ц. – ВВП реальне в поточних цінах;

ВВПр.б.ц. – ВВП реальне в базових цінах.

Зауважимо, що в теорії та моделях економічного зростання не враховується відмінність між показниками ВВП, ВНП або НД. Її означають однією категорією «випуск» або «дохід» і позначають символом Y .

Крім цих показників досить концентровано і комплексно характеризує економічне зростання **показник продуктивності суспільної праці**, що визначається як відношення (у грошовій формі) випуску продукції (в масштабах країни — національного доходу) до затрат живої праці. Зворотний показник продуктивності праці — це **трудомісткість праці**. Він показує, скільки необхідно суспільству затратити праці, щоб виготовити одиницю продукції.

Близький до них показник **інтенсивності праці**, який характеризує затрати праці за одиницю часу.

Відношення (у грошовій формі) обсягу продукції до основного капіталу визначає продуктивність капіталу, або знайомий нам **показник капіталовіддачі**. Протилежний йому показник – **капіталомісткість продукції**. Наскільки раціонально, продуктивно використовуються обмежені природні ресурси, характеризує **показник матеріаломісткості** – відношення витрат використаних ресурсів (у грошовій формі) до виготовленої продукції.

З точки зору маржиналістського підходу до аналізу граничних показників важливими є **показники граничної продуктивності факторів виробництва**. Вони характеризують залежність обсягу приросту національного доходу від приросту відповідного фактора праці, капіталу, природних ресурсів. Хоча досконалої методики таких розрахунків ще немає, але західні економісти вважають, що частки даних факторів у величині національного доходу такі: заробітної плати (праці) – (75–80 %); прибутку і процента – (15–18); природних ресурсів – (5–7 %).

Існують два типи економічного зростання:

1) **екстенсивний**, коли збільшується кількість залучених у процес виробництва ресурсів. До нього належать збільшення чисельності зайнятих та фізичного обсягу капіталу;

2) **інтенсивний**, коли зростає ефективність використання ресурсів шляхом вдосконалення техніки та технологій. До цього типу економічного зростання відносять: технологічний прогрес, рівень освіти та професійної підготовки кадрів, економія за рахунок зростання масштабу виробництва, поліпшення розподілу ресурсів, законодавчі, інституційні та інші чинники.

У макроекономіці розрізняють три групи чинників економічного зростання (рис. 3.4).

Економічне зростання має як позитивні, так і негативні наслідки. До **позитивних наслідків** відносять: забезпечення більш високого рівня життя; нові програми поліпшення життя бідних верств населення; авторитет країни у світі; полегшення розв'язку проблем обмеженості ресурсів. До **негативних наслідків** відносять: руйнування середовища, в якому мешкають люди;

сприяння дегуманізації особистості; скорочення робочих місць за рахунок автоматизації виробництва.

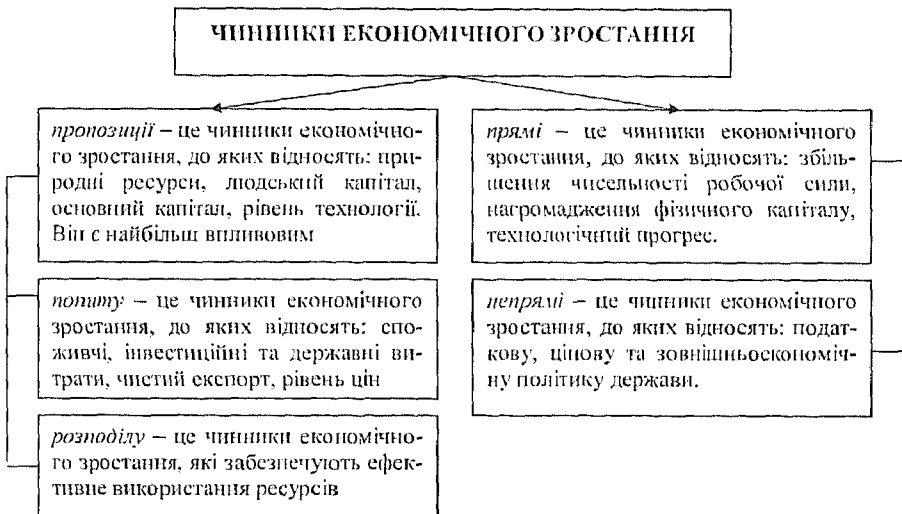

Рис. 3.4. Чинники економічного зростання

3.4. Моделі економічного зростання

Економічне зростання характеризується збільшенням масштабів економіки. В його моделях враховуються два наслідки здійснення інвестицій: в момент свого здійснення вони підвищують сукупний попит, а в наступні періоди збільшують сукупну пропозицію внаслідок приросту виробничих потужностей. В моделях економічного зростання всі ендогенні параметри є функціями часу. Основною метою побудови моделей економічного зростання є визначення умов, необхідних для рівноважного зростання (динамічної рівноваги). Під **рівноважним зростанням** розуміють такий розвиток економіки, при якому зростаючі від періоду до періоду обсяги сукупного попиту і сукупної пропозиції завжди дорівнюють один одному.

Моделі економічного зростання мають основні дві форми:

1. **Неокласична модель.** Дана модель характерна тим, що коефіцієнт

капіталоозброєності праці не є константою, а змінюється в залежності від стану кон'юнктури. Для цього крім технічної взаємозамінності факторів виробництва необхідна передумова неокласичної концепції про домінування досконалої конкуренції на ринку факторів. Американський економіст **Роберт Солоу** (1924 р.н.) доводить, що нестабільність динамічної рівноваги в неокейнсіанських моделях є наслідком невзаємозамінності факторів у виробничій функції. Замість виробничої функції американського економіста **Василя Леонтьєва** (1905 – 1999 рр.) Солоу використовує в своїй моделі зростання функцію Кобба-Дугласа, в якій праця і капітал є хорошими субститутами і сума коефіцієнтів еластичності випуску по факторам дорівнює одиниці (постійна ефективність від масштабу). Неокласична модель економічного зростання відображає наступні положення:

- враховується вплив трьох основних факторів, які впливають на обсяг виробництва, тобто на економічне зростання;
- визначаються чинники зростання, які мають короткостроковий вплив (запас капіталу та зростання чисельності населення) і довгостроковий (технологічний прогрес);
- визначальну роль відіграють заощадження, які дорівнюють інвестиціям.

Необхідною умовою рівноваги економічної системи є рівність сукупного попиту і пропозиції.

Пропозиція валового продукту в моделі Солоу виражається виробничою функцією:

$$Y = f(K, L).$$

Запишемо функцію у вигляді взаємозв'язку між рівнем продуктивності праці і капіталоозброєності:

$$Y/L = f(K, L)$$

$$Y = f(k),$$

де Y — рівень продуктивності праці, праці;

k — рівень капіталоозброєності праці.

Модель економічного зростання Солоу має вигляд:

$$\Delta Y/Y = \Delta A/A - a \cdot \Delta K/K - (1 - a) \cdot \Delta L/L,$$

де A – сукупна продуктивність факторів;

a – це коефіцієнт еластичності обсягу виробництва по капіталу;

$1 - a$ – коефіцієнт еластичності обсягу виробництва по праці.

Темп приросту сукупної продуктивності факторів ($\Delta A/A$), виражає вплив на економічне зростання науково-технічного прогресу і називається залишком Солоу.

В моделі Солоу критерієм темпів економічного зростання виступає максимізація рівня споживання, яку можна отримати при рівності граничного продукту капіталу до амортизації. Це визначення має назву «золоте правило Солоу».

В наші дні модель Солоу широко використовують для аналізу економічної динаміки, вона є базовою моделлю економічного зростання. Однак необхідно підкреслити, що бажані результати при використанні цієї моделі можна отримати тільки за умови взаємозамінності факторів виробництва.

2. Неокейнсіанська модель. Найпростішою посткейнсіанською моделлю економічного зростання є модель американського економіста Євсея Домара (1914–1997 рр.). В ній у явному вигляді присутній тільки ринок благ, який є збалансований. Припускається, що на ринку праці існує надлишкова пропозиція і це забезпечує постійність рівня цін. Фактором збільшення сукупного попиту і сукупної пропозиції є приріст інвестицій. При відсутності технічного прогресу в довгостроковому періоді після доведення обсягу капіталу до оптимального розміру, що забезпечує максимум прибутку, гранична продуктивність капіталу стає постійною, і тоді середня продуктивність капіталу дорівнює його граничній продуктивності. Таким чином, в описаних умовах рівноважне зростання економіки досягається тоді, коли темп приросту інвестицій дорівнює добутку значень продуктивності капіталу і граничної схильності до заощадження. Оскільки в стані динамічної рівноваги величина граничної продуктивності капіталу визначається існуючим рівнем розвитку техніки, то в моделі Домара змінити рівноважний темп зростання можна лише за рахунок зміни граничної схильності до заощадження. Рівність темпів зростання національного доходу і капіталу основна ознака динамічної

рівноваги при відсутності технічного прогресу. Таким чином, з теорії зростання Е. Домара слідує, що існує рівноважний темп зростання, при якому гарантовано повне використання існуючих в кожному періоді виробничих потужностей. Рівноважний темп зростання тим вищий, чим більша рівноважна норма заощаджень і чим менша капіталомісткість продукції. Однак динамічна рівновага нестійка, і тому необхідне державне регулювання економічного зростання.

До аналогічних висновків на декілька років раніше Е. Домара прийшов англійський економіст **Рой Харрод** (1900–1978 рр.). На відміну від Домара, Харрод особливу увагу приділяє зайнятості робочої сили при економічному зростанні. Якщо в моделі Домара обсяг інвестицій задається екзогенно, то Харрод включає до своєї моделі ендогенну функцію інвестицій, основу на принципі акселерації і очікуваннях підприємців відносно сукупного попиту. Харрод назвав *«гарантованим» темпом зростання*, оскільки він гарантує повне використання існуючих виробничих потужностей (капіталу):

$$\Delta Y/Y = \sigma \cdot S,$$

де σ – коефіцієнт капіталовіддачі;

S – норма заощадження, яка дорівнює нормі інвестування.

Поряд з гарантованим темпом зростання Харрод увів поняття *«природного» темпу зростання*, під яким розумів такий темп зростання капіталу і національного доходу, який забезпечує повну зайнятість зростаючої пропозиції праці:

$$\Delta K/K = \Delta L/L$$

Якщо у вихідному періоді існує повна зайнятість і капіталоозброєність праці постійна, як це передбачається в посткейнсіанських моделях, то природний темп зростання економіки дорівнює темпу зростання трудових ресурсів. Співвідношення між значеннями гарантованого і природного темпів зростання визначає *стан економічної кон'юнктури*. Якщо темп зростання трудових ресурсів («природний» темп зростання національного доходу) відстає від темпу зростання капіталу («гарантованого» темпу зростання національного доходу), то внаслідок нестачі трудових ресурсів очікуваний підприємцями темп зростання не буде досягнутий. В результаті обсяг інвестицій скоротиться-

ся і виникне депресія. Відповідно при зворотному співвідношенні, коли природний темп зростання перевищує гарантований, фактичний темп зростання може бути рівним гарантованому, й економіка опиниться в стані динамічної рівноваги за наявності кон'юнктурного безробіття. У випадку перевищення природного темпу зростання над гарантованим фактичний темп зростання також може виявитися вище за гарантований, оскільки надлишок трудових ресурсів дозволяє збільшити інвестиції. Тоді фактичний обсяг виробництва перевищить очікуваний, стимулюючи подальше зростання інвестицій і викликаючи бум. Таким чином, в моделі Харрода, як і в моделі Домара, динамічна рівновага в умовах економічного зростання нестійка.

Згодом ці моделі отримали назву *«однофакторна модель зростання Харрода-Домара»*, так як в ній автори враховують як єдиний фактор економічного зростання лише капітал. Модель Харрода—Домара слугує допоміжним інструментом у розв'язанні проблем економічного зростання в довгостроковому періоді, допомагає виявити характер взаємозв'язків у динаміці.

У цій моделі обсяг ВВП пов'язується з величиною основного капіталу і показує скільки ВВП створює одиниць основного капіталу:

$$\Delta Y = \sigma \cdot \Delta K$$

$$\Delta Y = \sigma \cdot S \cdot Y$$

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Економічні цикли – це послідовність піднесень і спадів економічної активності протягом декількох років, тобто це рух суспільного виробництва від одного кризового явища до іншого, який постійно повторюється.

Фаза «вершина» – це коли ділова активність досягає тимчасового максимуму, тобто в економіці досягається повна зайнятість і виробництво працює на повну або майже на повну потужність.

Фаза «спад» – це період, в якому загальний обсяг виробництва, доходи та зайнятість зменшуються.

Фаза «дно» – це найнижча точка спаду циклу, тобто критична точка економіці.

Фаза «піднесення» – це коли обсяг виробництва та споживання зростає а зайнятість прямує до повної зайнятості.

Теорія реального ділового циклу – це теорія, яка виходить із того, що відхилення фактичного обсягу виробництва від природного рівня незначне, в тому економічні коливання є здебільшого результатом зміни самого природного рівня виробництва.

Економічне зростання — це поступове зростання економіки в довгостроковому періоді.

Нульове економічне зростання – це стан, при якому ВВП відтворюється у тих самих обсягах, що й у попередньому році.

Від'ємне економічне зростання – це стан, при якому в розрахунковому періоді обсяг ВВП скорочується.

Коефіцієнт зростання ВВП — це відношення показника розрахункового періоду до показника базисного періоду.

Коефіцієнт зростання ВВП на душу населення – це відношення обсягу ВВП на душу населення розрахункового періоду до відповідного показника базисного періоду.

Темп зростання (ВВП або ВВП на душу населення) – це коефіцієнт зростання, помножений на 100 %.

Екстенсивний тип економічного зростання – це коли збільшується кількість залучених у процес виробництва ресурсів

Інтенсивний тип економічного зростання – це коли зростає ефективність використання ресурсів шляхом вдосконалення техніки та технологій.

Гарантований темп приросту ВВП – це такий темп приросту, який гарантує повне використання існуючих потужностей.

Природний темп зростання економіки і капіталу – це такий темп, який забезпечує гарантоване економічне зростання, що задається виробни-

чою функцією Леонтьєва, причому обсяг капіталу повинен відповідати повній зайнятості.

Залишок Солоу – це внесок сукупної продуктивності факторів у зростання продукту, який обчислюється за залишковим принципом.

Золоте правило Солоу – це норма нагромадження, за якої стійкий рівень капіталоозброєності забезпечує максимум споживання.

ТЕСТИ

1. Економічні цикли це:

- а) послідовність піднесень і спадів економічної активності протягом декількох років;
- б) рух суспільного виробництва від одного кризового явища до іншого, який постійно повторюється;
- в) обидві відповіді вірні.

2. Характерними рисами економічного буму є:

- а) значний приріст виробничих інвестицій, скорочення запасів, різке зростання попиту на робочу силу, значний приріст загального рівня цін;
- б) збільшення запасів, падіння обсягу продажу, скорочення виробничих інвестицій, різке падіння норми чистого прибутку;
- в) скорочення попиту на робочу силу, скорочення.

3. До фаз економічного циклу, відносять:

- а) вершина, спад, дно, піднесення;
- б) вершина, пік, депресія, зростання;
- в) пік, дно, зростання, поживлення.

4. Вразливість у фазі спаду пояснюють такі обставини:

- а) можливість відкладання купівлі капітальних та інвестиційних благ і влада монополії;
- б) влада монополії і олігополії;

в) влада олігополії і можливість відкладення купівлі капітальних та інвестиційних благ.

5. До причин економічних коливань відносять :

а) спад, піднесення, дно, вершина;

б) важливі нововведення, політичні та випадкові події, чисто монетарне явище;

в) інфляція, дефляція, пік, спад.

6. У період депресії найбільше скорочуються:

а) рівень заробітної плати;

б) рівень цін;

в) величина підприємницького прибутку.

7. Яке з перерахованих явищ не відповідає періоду економічного падіння:

а) зниження прибутків корпорацій;

б) зростання рівня цін;

в) зменшення обсягів допомоги по безробіттю.

8. Пік циклу характеризується таким станом:

а) ділова активність досягає тимчасового максимуму;

б) загальний обсяг виробництва зменшується;

в) обсяг виробництва і зайнятість досягають найнижчого рівня.

9. Якщо реальний ВВП знижується не менше шести місяців підряд, то відбувається:

а) спад;

б) піднесення;

в) дно.

10. Характерними рисами економічного спаду є:

а) зменшення загального об'єму виробництва, доходу та зайнятості;

б) збільшення зайнятості, але зменшення виробництва та доходу;

в) зменшення національного ВВП.

11. Модель зростання Солоу передбачає, що виробнича функція характеризується:

- а) спадною віддачею від масштабу;
- б) постійною віддачею від масштабу;
- в) зростаючою віддачею від масштабу.

12. Економічне зростання означає:

- а) забезпечення повної зайнятості;
- б) збільшення ресурсів та можливостей для виробництва;
- в) збільшення кількості вироблених товарів та послуг.

13. Згідно із Золотим правилом, граничний продукт капіталу дорівнює:

- а) нормі амортизації;
- б) реальній процентній ставці;
- в) темпу інфляції.

14. Економічне зростання може бути проілюстровано:

- а) рухом точки по кривій виробничих можливостей;
- б) зрушенням вліво кривої виробничих можливостей;
- в) зрушенням вправо кривої виробничих можливостей.

15. За "золотим правилом" у моделі Солоу:

- а) гранична продуктивність капіталу дорівнює його вибуттю;
- б) гранична продуктивність капіталу дорівнює граничній продуктивності праці;
- в) середня продуктивність капіталу дорівнює середній величині амортизації.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
в	в	а	а	б	в	в	а	а	б	б	в	а	в	а

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Економіка країни А характеризується такими показниками: норма амортизації (A) становить 0,2, норма заощаджень (s) — 0,25, приріст населення (n) — 0,03, вартість основного капіталу (K) — 3421 млн грн., чисельність працюючих (L) — 30,5 млн осіб. Відповідно до моделі Р. Солоу обчисліть капіталоозброєність, за якої забезпечується критичний обсяг інвестицій.

Розв'язок:

Капіталоозброєність праці:

$$k = \frac{K}{L} = \frac{3421 \text{ млн грн}}{30,5 \text{ млн осіб}} = 112,2 \text{ грн/особу.}$$

Величина капіталоозброєності, за якою забезпечується критична величина інвестицій, становить:

$$f(k) = \frac{(A+n)k}{s} = \frac{(0,2+0,03)112,2}{0,25} = 103,2 \text{ грн./особу.}$$

Завдання 2.

Економіка країни В характеризується такими макроекономічними показниками: ВВП становить 2220 млн євро, чисельність зайнятих у виробництві (L) — 21,5 млн осіб, вартість основного капіталу (K) — 3900 млн євро, норма амортизації (d) — 0,2. Визначити норму заощаджень, за якої забезпечується стійкий рівень капіталоозброєності.

Розв'язок:

$$s = s = \frac{d \cdot k}{y} = \frac{0,2 \cdot 3900 / 21,5}{2220 / 21,5} = 0,49.$$

Завдання 3.

Економіка країни С характеризується такими макроекономічними показниками: темп економічного зростання — 6,3 %, приріст основного капіталу — 8 %, приріст населення країни — 2,5 %, частка капіталу у ВВП країни — 0,41 %. Визначити "залишок Солоу".

Розв'язок:

$$\frac{\Delta A}{A} = \frac{\Delta Y}{Y} - \alpha \frac{\Delta K}{K} - (1 - \alpha) \frac{\Delta L}{L} = 6,3\% - 0,41 \cdot 7\% - (1 - 0,41) \cdot 2,5\% = 0,018\%$$

Завдання 4.

Економіка країни X характеризується такими показниками: граничний продукт капіталу (MPK) = 0,18, граничний продукт праці (MPL) = 5. За певний проміжок часу відбулося збільшення капіталу на 50 одиниць, а робочої сили – на 15. Визначити на скільки зросте обсяг національного продукту?

Розв'язок:

$$\Delta Y = MPK \cdot \Delta K + MPL \cdot \Delta L = 0,18 \cdot 50 + 5 \cdot 15 = 84 \text{ одиниці}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрити суть ділового економічного циклу.
2. Назвати та дати характеристику фазам економічного циклу.
3. Назвати причини економічних коливань.
4. Охарактеризуйте цикли: короткі, середні великі.
5. Дати характеристику економічному зростанню.
6. Яке постає основне питання у теорії економічного зростання?
7. Назвати якими двома взаємопов'язаними способами вимірюється економічне зростання.
 8. Що являє собою нульове економічне зростання?
 9. Назвати основні два типи економічного зростання.
 10. Назвати три групи чинників економічного зростання, що розрізняють у макроекономіці.
 11. В чому сутність виробничої функції Леонтєва?
 12. Розказати про модель макроекономічного зростання Харрода – Домара.
 13. Розказати про неокласичну модель економічного зростання Роберта Солоу.
 14. В чому сутність «золотого правила»?

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 50 – 59], [2, с. 329 – 350], [3, с. 143 – 188], [4, с. 58 – 60; с. 155 – 167], [6, с. 78 – 103; с. 336 – 352], [7], [8, с. 561 – 589], [10, с. 152 – 167; с. 314 – 336], [11, с. 46 – 48; с. 226 – 245], [12, с. 174 – 187], [14, с. 387 – 453; с. 532 – 567], [15, с. 316 – 355], [17, с. 52 – 94], [18, с. 244 – 245; с. 470 – 488], [20, с. 91 – 93; с. 188 – 197], [21, с. 141 – 181; с. 296 – 306], [22, с. 50 – 59], [23, с. 89 – 116; с. 302 – 336], [24, с. 56 – 62; с. 264 – 284].

Тема 4

«ІНФЛЯЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ»

- 4.1. Інфляційні явища в економіці.
- 4.2. Зв'язок інфляції та безробіття. Крива Філіпса.
- 4.3. Наслідки інфляції та антиінфляційні заходи.

4.1. Інфляційні явища в економіці

Інфляція є індикатором економічної нестабільності, а також основною проблемою в багатьох країнах, що розвиваються. Вона не обійшла й республіки колишнього Радянського Союзу (в тому числі й Україну), які стали на шлях створення ринкових економічних відносин.

Інфляція – це зростання загального рівня цін у країні впродовж певного періоду часу, що супроводжується знеціненням національної грошової одиниці. Тобто, це падіння купівельної спроможності грошей та підвищення грошової вартості життя.

Рівень інфляції (PI) показує, як змінилися ціни в економіці, і вимірюється за допомогою індексів цін (індексу споживчих цін, дефлятора ВВП тощо).

$$PI = I_c - 100 \%$$

Темп інфляції (TI) показує, як змінилася сама інфляція за певний період (прискорилась чи сповільнилась), і визначається за формулою:

$$TI = (I_c - I_{c-1}) / I_{c-1}$$

$$TI = ((PI_t - PI_{t-1}) / PI_{t-1}) \cdot 100 \%$$

де I_t , I_{t-1} – відповідно, ціновий індекс у поточному і минулому періодах.

Протилежним до інфляції поняттям є **дефляція**, яка має місце, коли загальний рівень цін падає, а купівельна спроможність грошей підвищується. Дефляція трапляється вкрай рідко.

Дезінфляція означає сповільнення темпів інфляції. В Україні періоди дезінфляції трапилися в 1995 – 1996 рр., коли високі темпи інфляції, що вимірювалися чотиризначними числами, були зменшені завдяки застосуванню активної стабілізаційної політики.

В економіці немає якогось одного виду інфляції, оскільки вона виникає під впливом багатьох факторів. Залежно від багатьох причин і механізмів інфляція має широку класифікацію.

Залежно від відкритості прояву інфляцію розрізняють:

1. Відкрита інфляція, до якої відносять такі форми:

- **Інфляція попиту.** Ґрунтується на правосторонньому зсуві лінії сукупного попиту, що є адекватним збільшенню сукупного попиту, тобто сукупний попит зростає швидше за виробничий потенціал економіки, а тому ціни, намагаючись зрівноважити попит і пропозицію, зростають. Причиною таких змін є збільшення кожного з елементів сукупних витрат (*наприклад*: збільшення державних витрат і зменшення податків; збільшення кількості грошей в обігу). Суть інфляції попиту полягає в тому, що «надто багато грошей пліє на надто малу кількість товарів».

Інфляція попиту була притаманна нашій економіці на початку 1990-х рр., коли радянський уряд фінансував свій бюджетний дефіцит, скориставшись друкарським верстатом. В той час величезні черги людей збиралися в магазинах з метою позбутися зайвих грошей і придбати якомога більше товарів «про запас».

- **Інфляція пропозиції (витрат).** Інфляція, що виникає через зростання витрат у періоди високого безробіття і неповного використання виробничих ресурсів, називається інфляцією витрат, або інфляцією пропозиції. Сучасну інфляцію від просто інфляції попиту відрізняє те, що ціни починають зростати ще до досягнення повної зайнятості, бо витрати на працю, капітал і матеріали мають здатність збільшуватися навіть у недовантаженій економіці, тобто в економіці має місце інфляція витрат, або інфляція пропозиції.

Таким чином, інфляція витрат пов'язана із скороченням сукупної пропозиції в наслідок дії несприятливих зовнішніх шоків – підвищенням цін на сировину, матеріали, підвищенням номінальної заробітної плати тощо, які

сприяють зростанню витрат виробництва, падінню обсягів випуску і зайнятості, зростанню безробіття. Цей тип інфляції призводить до **стагфляції**, яка відображає одночасне підвищення рівня цін (інфляції) та безробіття на фоні загального спаду виробництва.

Заходи спрямовані проти інфляції витрат: стримування зростання факторних доходів та цін; зниження податків на бізнес та прибуткового податку в рамках «економіки пропозиції». Тобто уряд повинен проводити такі заходи, які сприяють зсуву довгострокової кривої сукупної пропозиції вправо без її руху вгору.

Поєднання інфляції попиту та інфляції витрат створює так звану **інфляційну спіраль**.

- **Структурна інфляція.** Вона викликана макроекономічною міжгалузеву незбалансованістю.

2. Подавлена інфляція, яка проявляється у зростанні товарного дефіциту або «штучного» обмеження споживання і характеризується: тимчасовим заморожуванням цін та доходів; встановленням граничних цін на продукцію; тотальним адміністративним контролем за цінами. Для оцінки рівня подавленої інфляції можуть використовуватися такі непрямі показники:

- співвідношення між контрольованими державою цінами і ринковими цінами;

- втрата часу на пошук необхідних товарів;

- відношення «вимушених» заощаджень до величини касових залишків;

- зниження рівня товарно-матеріальних запасів тощо.

Ознака подавленої інфляції призводить до адміністративного регулювання цін та дефіцитних очікувань споживачів.

Залежно від можливості передбачати зростання цін інфляцію класифікують:

1. Непередбачена інфляція перерозподіляє багатство між різними групами людей. Вона звичайно сприяє боржникам, групам людей і спекулянтам. Водночас вона шкодить кредиторам, групам з фіксованими доходами, власниками заощаджень. Непередбачене зниження темпів інфляції дає протилеж-

ний ефект. Усупереч стереотипам, статистика показує, що бідні сім'ї часто мають вигоду від інфляції за рахунок заможних сімей.

2. Передбачена (очікувана) інфляція. Припустимо, що всі ціни зростають щороку на 5 %, і всі реальні процентні ставки саме такі, якими вони були б, якби ціни залишалися стабільними. Чи хтось турбуватиметься такою інфляцією? Відповідь: ні. Інфляція, яка є заснованою (такою, що не змінює відносні ціни) і передбаченою, не впливає на загальний обсяг виробництва чи перерозподіл доходів. Наш доход зростатиме на 5 %. Проте цей вид інфляції є рідкісним.

Залежно від характеру перебігу інфляцію класифікують:

1. Збалансована інфляція – це інфляція, в процесі якої відносні ціни не змінюються.

2. Незбалансована інфляція – це інфляція, що супроводжується зміною відносних цін товарів, послуг та ресурсів.

Залежно від темпу приросту цін інфляцію класифікують:

1. Повзуча – це інфляція, при якій ціни зростають дуже повільно – до 5 % за рік. Такий темп інфляції вважається нормальним, він відіграє роль каталізатора економічного зростання практично в більшості розвинених країн. Так, у 1980–1990-х рр. була характерною для розвинених країн. Притаманним даній інфляції є повільне зростання цін і відповідно можливість нагромадження грошей, підписання довгострокових контрактів у грошовому вираженні тощо;

2. Помірна – це інфляція, при якій ціни зростають повільно – до 10 % за рік. Отже, ціни є відносно стабільні, завдяки чому люди охоче заощаджують гроші, але вона є першим сигналом про наростання дестабілізуючих явищ в економічній політиці країни;

3. Галопуюча – це інфляція, при якій ціни зростають до 50 % за рік. Відбувається стрибкоподібне зростання цін, яке вже не піддається регулюванню. Населення майже не заощаджує гроші у вигляді готівки, а намагається їх вкласти у товари, за кордон. Вона може тривати роками чи десятиліттями та характерна для країн, що розвиваються;

4. Гіперінфляція – це інфляція, при якій ціни зростають більше ніж на

50 % у місяць. Населення прагне позбутися грошей та зацятися речами: підприємства купують інвестиційні товари, а населення використовує заощадження і поточні доходи для придбання споживчих благ. В країні відбувається економічний і соціальний хаос, фінансовий крах та суспільно-політичне безладдя. В Україні вона мала місце у 1993 році.

4.2. Зв'язок інфляції та безробіття. Крива Філіпса

Інфляція є важливою проблемою економічної політики, яка породила дискусії у 1950 рр. щодо її взаємозв'язку з таким проявом макроекономічної нестабільності, як безробіття.

Австралійський економіст А.Філіпс у 1958 р. побудував на основі емпіричних даних криву, яка характеризує зв'язок між щорічними відсотковими змінами грошової заробітної плати і рівнем безробіття в Англії протягом 1861 – 1913 рр. (рис 4.1). Згодом цю залежність почали називати кривою Філіпса.

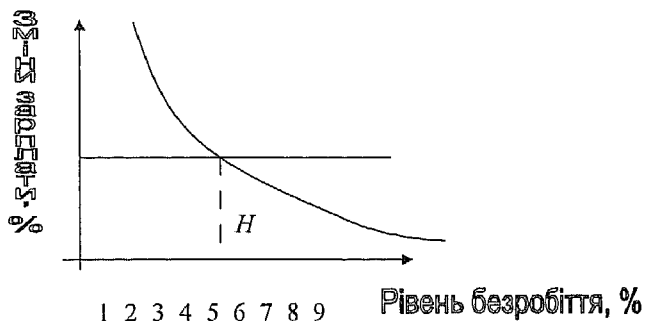

Рис. 4.1. Крива Філіпса первинна

По вертикальній осі Філіпс відклав темпи зростання номінальної зарплати, а по горизонтальній – рівень безробіття. Точка (Н) відображає нульовий темп зростання заробітної плати. При високому рівні безробіття і високому попиту на працю заробітна плата зростає. При високому рівні безробіття та низькому попиту на працю заробітна плата перестає зростати і навіть може

зменшуватися, оскільки знаходяться безробітні, які готові продати свої трудові ресурси за значно нижчу плату, заради влаштування на роботу.

Крім вище зазначеного крива Філіпса вказує ще на те, що зростання грошової зарплати може існувати водночас зі значним рівнем безробіття.

А. Філіпс вивів, що при рівні безробіття, близько до 5,5 % від точки перетину, (H) починається зростання заробітної плати.

Послідовники Філіпса продовжили досліджувати дану проблему і дійшли висновку, що рівень заробітної плати відчуває на собі вплив не тільки рівня безробіття, а й зміну у рівні продуктивності праці. Вони дослідили взаємозв'язок рівня безробіття та рівня цін, графічно зобразивши зміщення початкової кривої Філіпса вниз (рис. 4.2).

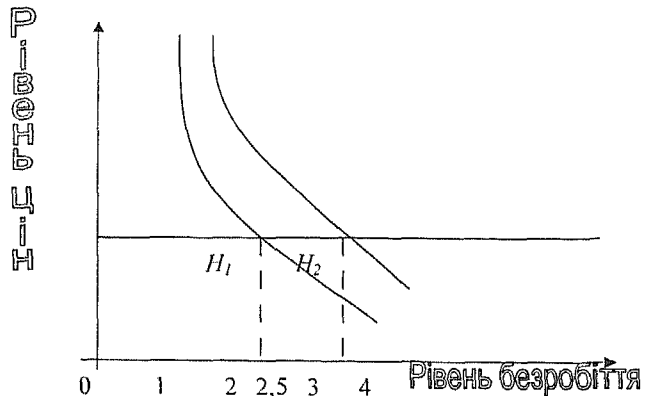

Рис. 4.2. Крива Філіпса модифікована

Відрізок кривої Філіпса, що розташований ліворуч від точки H , характеризує інфляцію попиту, яка проявляється тоді, коли уряд намагається стимулювати високу зайнятість. Відрізок, розташований праворуч точки H , пов'язаний із падінням цін у період кризи надвиробництва.

На відміну від попередньої кривої Філіпса, вона перетинає горизонтальну лінію, яка відображає нульовий темп зростання, тобто нульову інфляцію, при нормі безробіття в Англії (точка H_1) – 2,5 %, у США (точка H_2) – 4 %.

Існують дві основні причини щодо виникнення та існування кривої Філіпса:

1. Незбалансованість ринку праці, в зв'язку з чим не можна досягти одночасно повної зайнятості на кожному окремому ринку праці, так як: для перекваліфікації працівників потрібен час і кошти, тобто структурні зміни здійснюються повільно; існують штучні обмеження на можливість вільного переміщення працівників і дискримінація за расовими, віковими ознаками та за статтю, тощо.

2. Профспілки та великий бізнес володіють значною монопольною або ринковою владою для підвищення цін та заробітної плати, в зв'язку з чим ринок має своє планування.

Існують різні тлумачення щодо кривої Філіпса. Так, кейнсіанці пояснюють зміщення кривої Філіпса серією шоків пропозиції, або цінових шоків. Класики говорять про альтернативне зростання інфляції та безробіття і про те, що зміщення кривої є тимчасовим. М. Фрідмен пояснював криву Філіпса, виходячи з гіпотези природного рівня безробіття. Наслідком цього трактування стали дві теорії: адаптивних очікувань та раціональних очікувань.

Суть теорії адаптивних очікувань полягає в тому, що рівень інфляції завжди залежить від очікуваного темпу інфляції. Економісти часто припускають, що очікування стосовно інфляції формуються на підставі інфляції у минулому періоді.

За кривою Філіпса рівень інфляції залежить від трьох чинників:

- очікуваного темпу інфляції;
- циклічного безробіття;
- шоків змін пропозиції.

Рівняння залежності має такий вигляд:

$$\text{Інфляція} = \text{ОТІ} - \beta \cdot \text{ЦБ} + \text{ШП},$$

де ОТІ – очікуваний темп інфляції;;

β – параметр, який показує, наскільки сильно інфляція реагує на динаміку циклічного безробіття, $\beta > 0$;

ЦБ – циклічне безробіття;

ШП – шоки пропозиції.

Перед показником циклічного безробіття стоїть знак «мінус», що означає: при високому рівні безробіття спостерігається тенденція до зменшення темпів інфляції.

Таким чином, у короткостроковому періоді економічна політика, спрямована на швидке зниження рівня безробіття, призводитиме до прискорення інфляції. Треба вибирати між політикою, що спрямована на економічне поживлення, з високими темпами приросту ВВП, що швидко знизить безробіття, і політикою поживлення, з повільним приростом ВВП, що дає змогу сповільнити інфляцію, але за рахунок тривалого безробіття.

Цей вибір залежатиме від очікуваного рівня інфляції: чим більшим буде цей рівень, тим вище розміщуватиметься крива Філіпса. А це значить, що фактичний рівень інфляції буде вищим для будь-якого рівня безробіття.

Прихильники теорії раціональних сподівань заперечують наявність спадної короткострокової кривої Філіпса, а отже можливості вибору між інфляцією та безробіттям. Вони вважають, що між безробіттям та інфляцією немає вибору. Уряд не може впливати на реальні змінні та намагатися стимулювати розвиток національної економіки за рахунок лише підвищення загального рівня цін. Значимим є той факт, що більшість економістів взагалі піддають сумніву положення теорії раціональних сподівань щодо кривої Філіпса.

4.3. Наслідки інфляції та антиінфляційні заходи

Інфляція веде до соціально-економічних наслідків, які проявляються в наступних процесах:

- зниження реальних доходів населення, причому насамперед це стосується осіб, які отримують фіксовані номінальні доходи (*наприклад*: працівники бюджетних організацій, пенсіонери, студенти тощо);
- дезорганізація господарського процесу великого і малого бізнесу під впливом невизначеності ринкової кон'юнктури;
- зниження мотивації до інвестування довгострокових програм;
- прискорення матеріалізації грошей, так як інфляція спричиняє зростання цін на нерухомість та товарно-матеріальні запаси. Це призводить до умисного позбавлення грошей домогосподарствами і підприємствами та вкладення їх у нерухомість та товарно-матеріальні цінності;

- порушення функціонування товарно-кредитної системи та відроджує бартер;

- знецінення надходжень від оподаткування, тим самим негативно впливаючи на фінансову політику;

- підрив курсу національної валюти;

- зниження мотивації до праці.

- загальне погіршення умов життя.

Антиінфляційна політика держави — це сукупність заходів державного регулювання, спрямованих на зниження темпів інфляції. Антиінфляційні заходи можуть застосовуватися тільки до відкритої інфляції. Приховану необхідно спочатку перетворити на відкриту і лише потім розробляти заходи боротьби з нею. Інфляцію не можна повністю ліквідувати оскільки вона обумовлена циклічним характером розвитку ринкової економіки.

Дотепер сформувались два **основних напрями**, спрямовані на зведення темпів інфляційних процесів до мінімального рівня: кейнсіанський та монетарний (рис. 4.3).

Кейнсіанська антиінфляційна політика полягає в стабілізації сукупного попиту. Досвід довів, що даного напрямку мало для подолання інфляції.

Монетарна антиінфляційна політика виникла на критиці кейнсіанського напрямку, пропонуючи більш радикальні заходи щодо боротьби з інфляцією. Застосування одного з монетарних методів антиінфляційної політики залежить від соціально-економічної ситуації в країні та визначається конкретними умовами і можливостями.

Отже, **головним принципом боротьби з інфляцією** є усунення джерел її походження. Оскільки об'єктивні причини виникнення інфляції існують, то повністю усунути її неможливо. Тому антиінфляційна політика полягає не у ліквідації Інфляції, а у зниженні високих та утриманні стабільно низьких темпів передбачуваної інфляції.

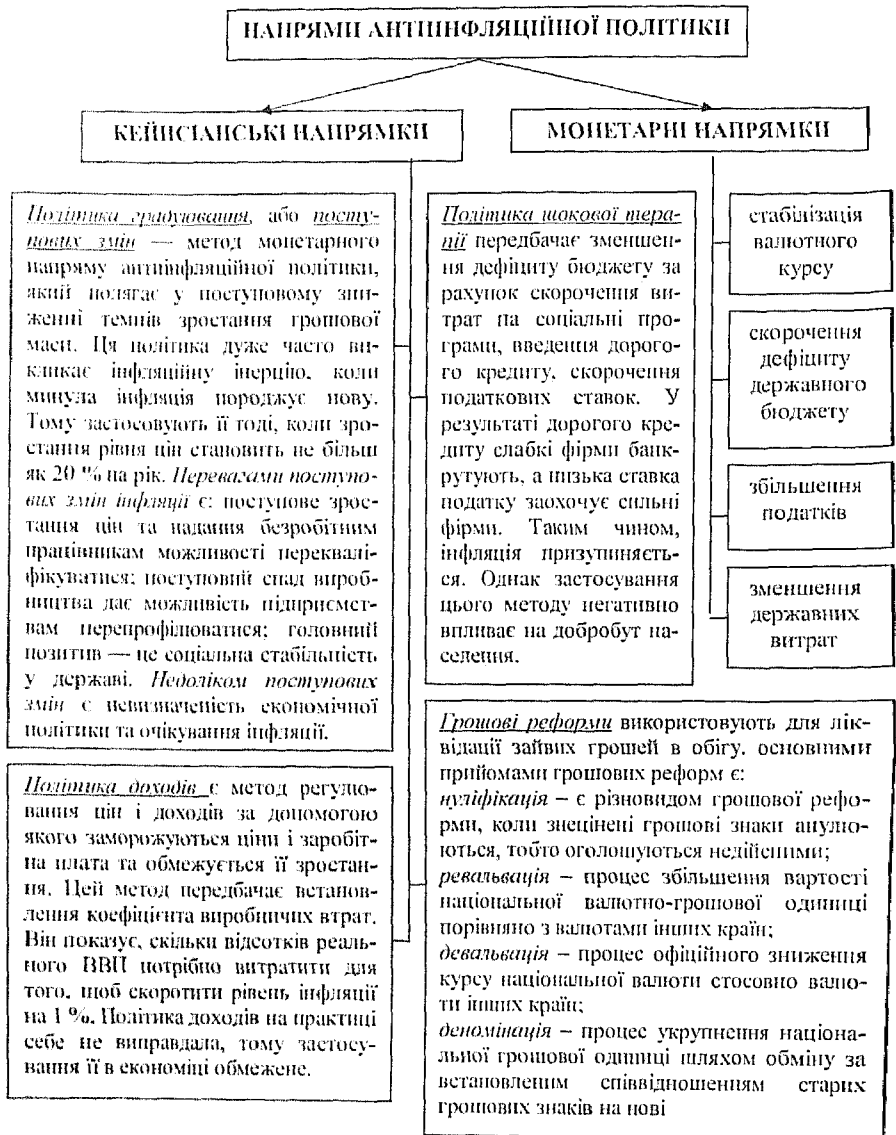

Рис. 4.3. Напрями антиінфляційної політики

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Інфляція – це зростання загального рівня цін у країні впродовж певного періоду часу, що супроводжується знеціненням національної грошової одиниці.

Дефляція – явище, яке має місце, коли загальний рівень цін падає, а купівельна спроможність грошей підвищується.

Дезінфляція – це сповільнення темпів інфляції.

Інфляція попиту – це явище, при якому сукупний попит зростає швидше за виробничий потенціал економіки, а тому ціни, намагаючись зрівноважити попит і пропозицію, зростають.

Інфляція пропозиції – це інфляція, що виникає через зростання витрат у періоди високого безробіття і неповного використання виробничих ресурсів.

Стагфляції – це явище, як відображає одночасне підвищення рівня цін та безробіття на фоні загального спаду виробництва.

Інфляційна спіраль – це поєднання інфляції попиту та інфляції витрат.

Структурна інфляція – інфляція, яка викликана макроекономічною міжгалузеву незбалансованістю.

Подавлена інфляція – це інфляція, яка проявляється у зростанні товарного дефіциту або «штучного» обмеження споживання і характеризується: тимчасовим заморожуванням цін та доходів; встановленням граничних цін на продукцію; тотальним адміністративним контролем за цінами.

Непередбачена інфляція – це інфляція, яка перерозподіляє багатство між різними групами людей.

Передбачена інфляція – це інфляція, яку можна передбачити заздалегідь.

Збалансована інфляція – це інфляція, в процесі якої відносні ціни не змінюються.

Незбалансована інфляція – це інфляція, що супроводжується зміною відносних цін товарів, послуг та ресурсів.

Повзуча – це інфляція, при якій ціни зростають дуже повільно – до 5 % за рік.

Помірна – це інфляція, при якій ціни зростають повільно – до 10 % за рік.

Галопуюча – це інфляція, при якій ціни зростають до 50 % за рік.

Гіперінфляція – це інфляція, при якій ціни зростають більше ніж на 50 % у місяць.

Крива Філіпса – це крива, яка характеризує зв'язок між щорічними відсотковими змінами грошової заробітної плати і рівнем безробіття.

Теорія адаптивних очікувань – це теорія, яка полягає в тому, що рівень інфляції завжди залежить від очікуваного темпу інфляції.

Теорії раціональних сподівань – це теорія, яка заперечує наявність спадної короткострокової кривої Філіпса, а отже можливості вибору між інфляцією та безробіттям.

Антиінфляційна політика держави — це сукупність заходів державного регулювання, спрямованих на зниження темпів інфляції.

ТЕСТИ

1. Термін «інфляція» означає:

- а) падіння купівельної спроможності грошей, підвищення грошової вартості життя;
- б) падіння загального рівня цін;
- в) підвищення рівня цін і купівельної спроможності грошей.

2. Рівень інфляції показує:

- а) вартість грошової одиниці;
- б) як змінилися ціни в економіці;
- в) кількість грошей в національній валюті.

3. Рівень інфляції вимірюється за допомогою:

- а) дефлятора ВВП;

- б) індексу ВВП;
- в) дефлятора ВВП.

4. Темп інфляції показує:

- а) з якою швидкістю настає інфляція;
- б) як змінилася сама інфляція за певний період;
- в) з яких причин виникає інфляція.

5. Термін «дезінфляція» означає:

- а) падіння загального рівня цін і підвищення купівельної спроможності грошей;
- б) падіння купівельної спроможності грошей, підвищення грошової вартості життя;
- в) підвищення купівельної спроможності грошей і загального рівня цін.

6. Розрізняють такі типи інфляції:

- а) інфляція попиту і пропозиції;
- б) інфляція обсягу попиту і обсягу пропозиції;
- в) галопуюча і помірна інфляція.

7. Інфляція попиту спостерігається коли:

- а) сукупний попит спадає швидше за виробничий потенціал економіки, а тому ціни зростають;
- б) сукупний попит спадає швидше за виробничий потенціал економіки, а тому ціни знижуються;
- в) сукупний попит зростає швидше за виробничий потенціал економіки, а тому ціни зростають.

8. Інфляція, що виникає через зростання витрат у періоди високого безробіття і неповного використання виробничих ресурсів, називається:

- а) інфляцією пропозиції;
- б) інфляцією ринкового попиту;
- в) інфляцією сукупного попиту.

9. Ситуація в економіці, коли одночасно відбувається підвищення рівнів інфляції та безробіття на фоні загального спаду виробництва називається:

- а) очікувані інфляція;
- б) стагфляція;
- в) дефляція.

10. Поєднання інфляції попиту та інфляції витрат створює:

- а) інфляційну рівновагу;
- б) інфляційну спіраль;
- в) інфляційний процес.

11. Інфляція впливає на економіку через:

- а) рівень купівельної спроможності грошової одиниці;
- б) перерозподіл доходу і багатства між різними групами людей;
- в) рівень цін та оподаткування.

12. Інфляція, що характеризується повільним зростанням цін: що річний рівень інфляції вимірюється однозначним числом, називається:

- а) передбаченою ;
- б) реальною;
- в) помірною.

13. Інфляція, що вимірюється двозначними чи тризначними числами, називається:

- а) галопуючою;
- б) очікуваною;
- в) помірною.

14. Інфляція, при якій ціни зростають на тисячі, мільйони чи навіть мільярди процентів на рік, називається:

- а) галопуючою;
- б) гіперінфляцією;
- в) дезінфляцією.

15. В короткостроковому періоді між рівнями інфляції та рівнями безробіття існує обернена залежність, яка має назву:

- а) кривої Фішера;
- б) кривої Пааше;
- в) кривої Філіпса.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
а	б	в	б	а	а	в	а	б	б	б	в	а	б	в

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Розрахувати темп інфляції в 2007 році для країни А за таких умов: номінальний ВВП у 2006 році 1200 млн грн., а у 2007 році 1400млн грн.; реальний ВВП у 2006 році 1100 млн грн., а у 2007 році 1200млн грн.

Розв'язок:

$$\text{ВВП}_d = (\text{ВВП}_n / \text{ВВП}_p) \cdot 100\%$$

$$\text{ВВП}_{d,2006} = (1200 / 1100) \cdot 100 = 109,1\%$$

$$\text{ВВП}_{d,2007} = (1400 / 1200) \cdot 100 = 116,7\%;$$

$$\text{ПІ} = ((\text{ПІ}_t - \text{ПІ}_{t-1}) / \text{ПІ}_{t-1}) \cdot 100\% = ((116,7 - 109,1) / 109,1) \cdot 100\% = 6,97$$

Завдання 2.

У країні С в 2011 році ВВП в цінах 2009 року склав 400 млн грн., а в 2009 році в цінах цього ж року – 500 млн грн. В 2010 році темп зростання ВВП в поточних цінах по відношенню до попереднього року дорівнював 1,1, а в 2011 році – 1,4. Річний рівень інфляції в 2011 році склав 120%. Визначити рівень інфляції в 2010 році.

Розв'язок:

$$\text{В } 2011 \text{ р. ВВП в поточних цінах} = 500 \cdot 1,1 \cdot 1,4 = 770 \text{ млн грн.}$$

$$\text{За період } 2009\text{--}2011 \text{ рр. ціни виросли} = 770/500 = 1,54$$

$$\text{Ціни у } 2010 \text{ р. порівняно з } 2009 \text{ р. виросли} = 1,54/1,2 = 1,28$$

$$\text{ПІ} = \text{І}_c - 100\% = 128 - 100 = 28\%$$

Завдання 3.

Ціна споживчого кошика країни X поточного року становить 660 грн., минулого року – 590 грн. Індекс цін минулого року – 110%. Визначте темп інфляції поточного року.

Розв'язок:

$$\text{Індекс цін поточного року} = (660/590) \cdot 100 \% = 111,9 \%$$

$$\text{Темп інфляції поточного року} = ((111,9-110)/110) \cdot 100 \% = 1,7 \%$$

Завдання 4.

Економіка країни М характеризується певними даними, що відображені в таблиці. Визначити якою буде інфляція за весь період і на скільки відсотків змінився ВВП в приведених цінах з 2008 по 2010 рік. Дані записати в таблицю.

Показники	Роки		
	2008	2009	2010
ВВП в поточних цінах, млн грн.	2000	2050	2100
Рівень інфляції, % до попереднього року	106	104	108
ВВП в цінах 2008 року, млн грн.			
ВВП в цінах 2009 року, млн грн.			
ВВП в цінах 2010 року, млн грн.			

Розв'язок:

Показники	Роки		
	2008	2009	2010
ВВП в поточних цінах, млн грн.	2000	2050	2100
Рівень інфляції, % до попереднього року	106	104	108
ВВП в цінах 2008 року, млн грн.	2000	$2050 / 1,04 = 1971,2$	$2100 / (1,04 \cdot 1,08) = 1875$
ВВП в цінах 2009 року, млн грн.	$2000 \cdot 1,04 = 2080$	2050	$2100 / 1,08 = 1944,4$
ВВП в цінах 2010 року, млн грн.	$2000 \cdot (1,04 \cdot 1,08) = 2246,4$	$2050 \cdot 1,08 = 2214$	2100

За весь період інфляція становить $= 1,08 \cdot 1,04 = 1,12$

ВВП за весь період буде $= (1875/2000) \cdot 100 = 93,6 \%$ (відповідає спаду ВВП на 6,4 %)

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Дати визначення та характеристику інфляції як економічному явищу.
2. Від чого залежать соціально-економічні наслідки інфляції?
3. Що породжує інфляцію?
4. Що таке дефляція?
5. Що таке дезінфляція?
6. Розкрити класифікацію інфляції.
7. Що відображує кривою Філіпса?
8. Назвати основні причини щодо виникнення та існування кривої Філіпса.
9. Розкрити суть різних тлумачення щодо кривої Філіпса (погляди кейнсіанців, класиків, монетаристів).
10. Розкрити суть теорії адаптивних очікувань.
11. Назвати чинники від яких залежить рівень інфляції за кривою Філіпса.
12. Розкрити суть теорії раціональних сподівань.
13. Розкрити суть антиінфляційної політики держави.
14. Що є головним принципом боротьби з інфляцією?

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 79 – 86], [2, с. 58 – 75], [3, с. 97 – 121], [4, с. 63 – 75], [6, с. 131 – 155], [8, с. 193 – 204], [10, с. 168 – 185], [11, с. 52 – 69], [13, с. 225 – 233], [14, с. 457 – 531], [15, с. 148 – 205], [17, с. 309 – 331], [18, с. 252 – 259], [20, с. 96 – 109], [21, с. 329 – 366], [22, с. 103 – 112], [23, с. 140 – 163], [24, с. 68 – 76].

Тема 5

«РИНОК ПРАЦІ»

5.1. Сутність та особливості ринку праці. Теорії ринку праці.

5.2. Зайнятість та безробіття; сутність та особливості.

5.3. Класифікація безробіття. Закон А. Оукена.

5.4. Економічна нерівність і перерозподіл доходів.

5.1. Сутність та особливості ринку праці. Теорії ринку праці

Домогосподарства в ролі найманих робітників пропонують свою робочу силу, а підприємці як роботодавці задовольняють свій попит робочою силою саме на ринку праці. Саме співвідношення між попитом і пропозицією робочої сили формує рівень заробітної плати і певний рівень безробіття.

Ринок праці – це система економічних механізмів, норм та інститутів, які забезпечують відтворення робочої сили і її використання. Він являє собою особливу сферу ринкових відносин, коли підприємці купують робочу силу, а домогосподарства в сукупності з підприємствами є продавцями. Це означає, що робоча сила є товаром на ринку праці.

Ринок праці має певні соціально – економічні умови свого існування, які можна подати в такій класифікації:

- єдність правових норм функціонування ринку на основі вільного вибору діяльності і конкурентності;
- наявність єдиного економічного простору і можливості вільного переміщення громадян;
- організація єдиної ефективно функціонуючої системи бірж праці;
- відсутність обмежень на зарплату, а також наявність ринку житла і робочих місць.

Ринок праці виконує три основні функції, які подані на рисунку 5.1.

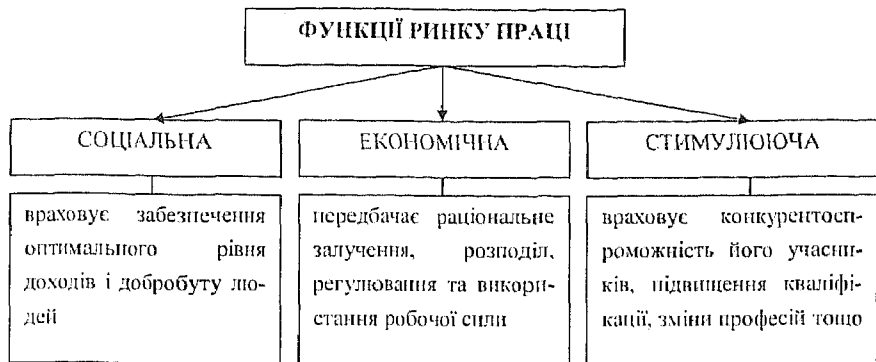

Рис. 5.1. Функції ринку праці

Характерним типом ринкової структури для ринку праці є досконала конкуренція, яка має свої особливості при формуванні попиту і пропозиції на даному ринку. Крім цього важливу роль відіграють основні фактори, що визначають характер і структуру сучасного ринку праці (рис. 5.2).

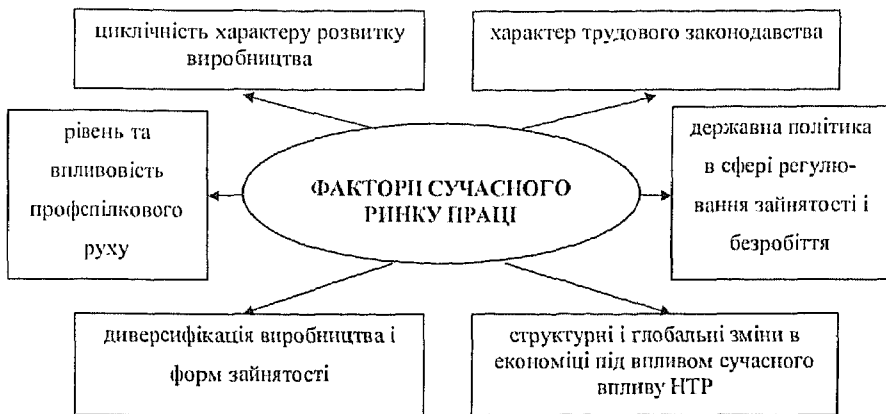

Рис. 5.2. Основні фактори ринку праці

Попит на робочу силу визначається як загальним тиском попиту в економіці, так і технічним оснащенням виробництва. Важливу роль відіграє порівняння витрат на заробітну плату з витратами на придбання машин.

Пропозиція на робочу силу визначається рівнем заробітної плати, податковою системою, впливом профспілок та іншими факторами. Масштаби та склад робочої сили змінюється залежно від тенденції в освітній, професійній та міграційних сферах.

До основних теорій ринку праці відносять: класичну, кейнсіанську, ефективної заробітної плати та монетарну.

За класичною теорією ринку праці точка перетину попиту і пропозиції (E) показує рівновагу на ринку праці, за якої встановлюється рівноважна заробітна плата (W_e) при рівноважній кількості робочої сили (L_e) (рис. 5.3).

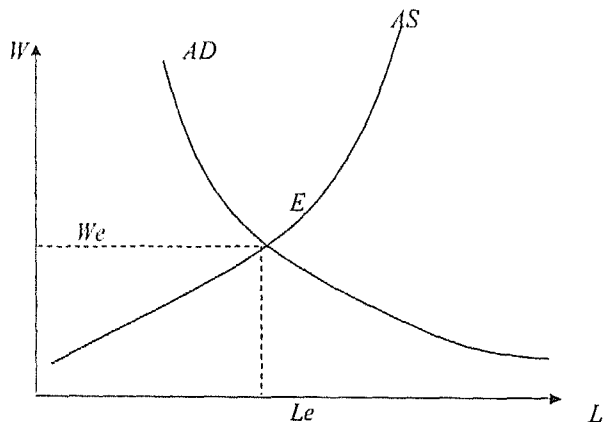

Рис. 5.3. Класична теорія ринку праці

За класичною теорією безробіття викликане надто високою заробітною платою. Зростання пропозиції робочої сили при незмінному попиту викличе зниження заробітної плати. Збільшення попиту на робочу силу при незмінній пропозиції зумовить зростання заробітної плати. За класичною теорією проблеми безробіття та встановлення рівноваги досягаються через механізм ринкового саморегулювання. Держава у цей процес не втручається.

За кейнсіанською теорією ринку праці зростання зайнятості здійснюється зменшенням заробітної плати (рис. 5.4). За Кейнсом у ринковій економіці відсутні механізми, які гарантують повну зайнятість населення. Безробіття виникає ж через недостатній сукупний попит.

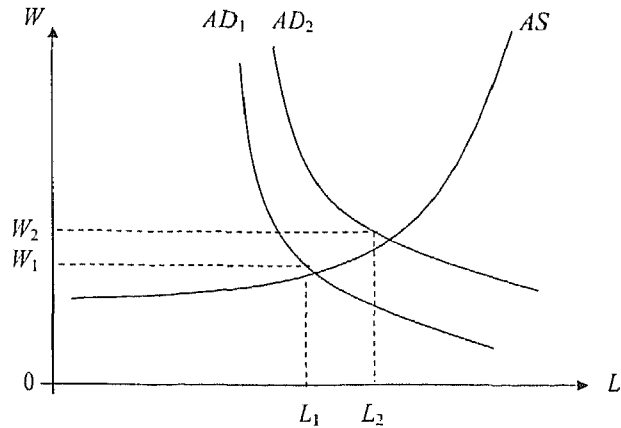

Рис. 5.4. Кейнсіанська теорія ринку праці

Зростання попиту на робочу силу призведе до переміщення кривої попиту (AD_1) в положення (AD_2). Причому незмінна пропозиція робочої сили (AS) призведе до збільшення заробітної плати (W) та чисельності зайнятих (L).

Для досягнення рівноваги на ринку праці потрібно щоб держава постійно втручалася в економіку, підвищуючи сукупний попит, збільшуючи державні витрати або зменшуючи податки. Кейнсіанське трактування рівноваги на ринку праці характеризує тільки короткостроковий період. Дослідження та економічна практика свідчать, що втручання держави у ринок праці призводить до інфляції.

Причиною існування безробіття є здійснення теорії ефективною (стимулюючою) заробітної плати, яка перевищує рівноважний рівень і стимулює працівників до більш продуктивної праці. За теорією ефективною заробітної плати для фірми вигідним є встановлення заробітної плати, яка перевищує рівноважний рівень. Існує декілька варіантів теорії ефективною заробітної плати:

- вплив доходів працівників на їх здоров'я, тобто чим більше вищий дохід має працівник, тим якісніше його харчування, міцніше здоров'я та, відповідно, вища продуктивність праці;

- вплив ефективної заробітної плати на плинність робочої сили, тобто чим вищу заробітну плату отримують працівники на фірмі, тим менша вірогідність того, що вони її залишають;
- вплив заробітної плати на старанність працівників, тобто чим вища заробітна плата, тим більше заохочення отримує працівник до своєї праці.;
- вплив величини заробітної плати на якість праці персоналу фірми, тобто чим вища заробітна плата, тим більший попит має дане робоче місце серед інших конкурентів.

Згідно монетарної теорії ринку праці, яку розробили монетаристи, М. Фрідмена та Ф. Хайєка, макроекономічна нестабільність та довгострокова рівновага досягається тільки в умовах повністю вільних конкурентних ринків з гнучкими цінами і заробітною платою. Вони оперують поняттям «природний рівень безробіття», яке відображає структуру ринку праці і робить ціни на нього негнучкими, що породжує безробіття. На їхню думку держава не повинна втручатися у ринок праці, якщо безробіття не перевищує природний рівень, так як це призводить до стагфляції (одночасне зростання безробіття та інфляції). Макроекономічне регулювання ринку праці повинне здійснюватися за допомогою бюджетно-податкової та грошово-кредитної політик.

5.2. Зайнятість та безробіття: сутність та особливості

Досягнення повної зайнятості належить до цілей досягнення макроекономічної стабільності. Отже, однією з основних макроекономічних проблем є дослідження безробіття, яке є особливим наслідком порушення загальної економічної рівноваги в більшості випадків. В національній економіці воно виникає з різних причин. Найчастіше рівень зайнятості в національній економіці характеризується за допомогою показника рівня безробіття.

Відповідно до міжнародних стандартів, розроблених у 1983 р. Міжнародною організацією праці (МОП), усе населення можна поділити на три категорії, які складають собою структуру працездатного населення (рис. 5.5).

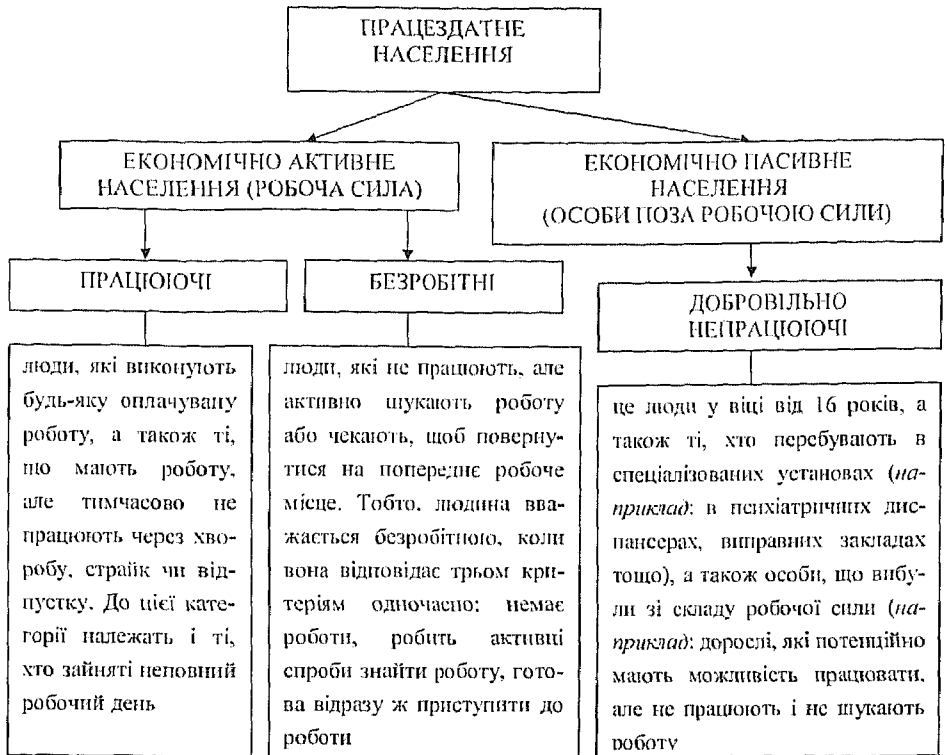

Рис. 5.5. Структура працездатного населення

Зайнятість розглядають з двох боків:

– з одного боку:

зайнятість як економічна категорія – це сукупність економічних, правових, соціальних, національних відносин, пов’язаних із забезпеченням працездатного населення робочими місцями та його участю у суспільно корисній діяльності, що приносить доход.

– з іншого боку:

зайнятість як економічна проблема – це співвідношення між кількістю працездатного населення і кількістю зайнятих, яке характеризує рівень використання трудових ресурсів суспільства, та ситуацію на ринку робочої сили.

Протилежною категорією зайнятості є безробіття. **Безробіття** – це стан ринку робочої сили за умов, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї. Безробіття вперше виникло у Великобританії на початку XIX ст. Проте до кінця століття воно не мало масового характеру, а зростало лише в періоди криз.

Дослідженням причин безробіття займалося багато економічних шкіл, які давали певні тлумачення. Крім цього епоха сьогодення вносить свої корективи, які також призводять до макроекономічної проблеми – безробіття. Причинами безробіття можуть бути певні явища (рис. 5.6).

Існують певні показники, які дають уявлення про стан ринку праці. До них відносять: кількість населення та зокрема робочої сили, рівень фактичного безробіття та рівень зайнятості.

Кількість населення (P) визначається:

$$P = L + D,$$

де *D* – особи поза робочої сили,

L – робоча сила.

Робоча сила (L) визначається:

$$L = F + W,$$

де *F* – безробітні,

W – працюючі.

Рівень фактичного безробіття (U) визначається %:

$$U = (F / W) \cdot 100 \%$$

Рівень зайнятості (R) по країні визначається %:

$$R = (W / A) \cdot 100 \%,$$

де *A* – працездатне населення (в Україні – це жінки віком від 16 до 55 років та чоловіки віком від 16 років до 60 років).

Але ці розрахунки приблизні тому що:

- на біржі праці не всі безробітні зареєстровані;
- люди займаються нелегальним бізнесом (наркоторгівля, торгівля людьми, зброєю тощо);
- існує приховане та сезонне безробіття.

Проблема безробіття перешкоджає налагодженню ефективної діяльності економіки. Отже вона є важливим питанням у ринковій економіці, яка потребує нагального вирішення.

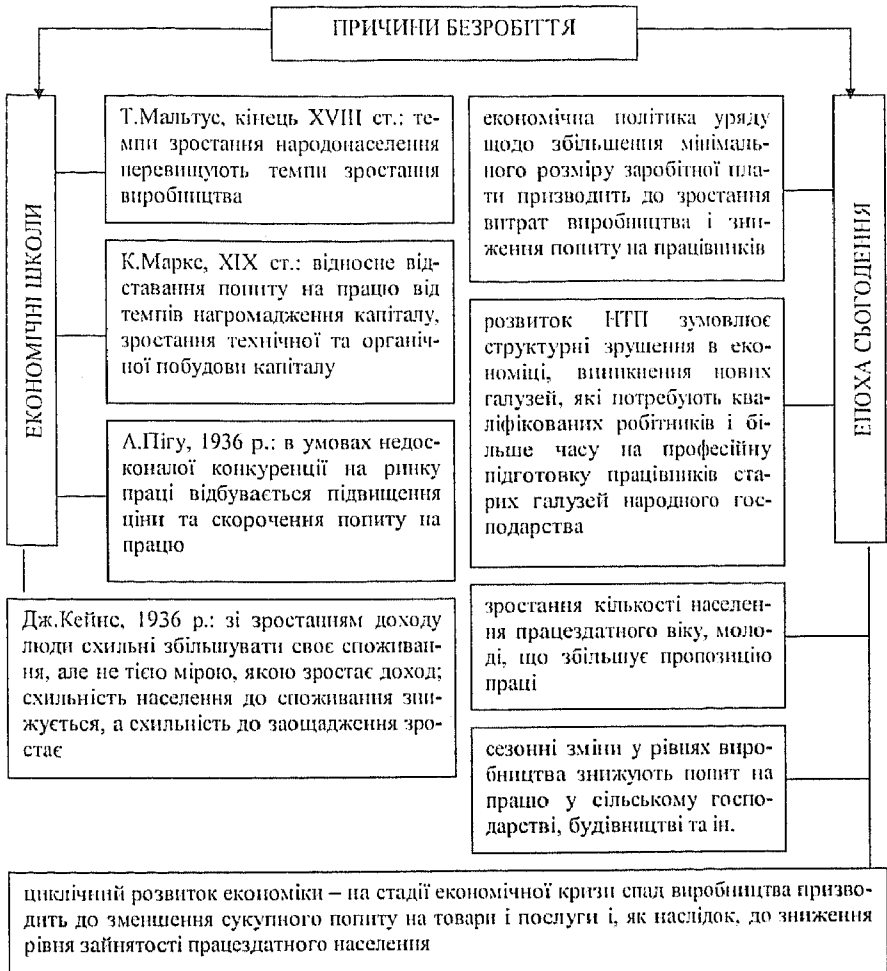

Рис. 5.6. Причини безробіття

5.3. Класифікація безробіття. Закон А. Оукена

Безробіття можна поділити на дві основні групи: абсолютне безробіття і відносне. Абсолютне безробіття – це безробіття, яке виникає коли робочих місць менше ніж працездатного населення (тобто у результаті перенаселення). Відносне безробіття виникає, коли в одному місці спостерігається надлишок робочої сили, а в іншому – її дефіцит.

Крім цього, безробіття має свої форми, які ілюструє рисунок 5.7.

Природна норма безробіття (U^*) характеризує найкращий для економіки резерв робочої сили, спроможний швидко здійснити міжгалузеві та міжрегіональні переміщення залежно від попиту на робочу силу і потреб виробництва.

На величину природного рівня безробіття впливає ряд факторів:

- демографічний;
- існуючий рівень мінімальної зарплати;
- вплив профспілок тощо.

Для кожної країни природний рівень безробіття різний, він коливається від 5,5 % до 6,5 % і залежить від рівня соціальної забезпеченості населення її системи підготовки та перепідготовки кадрів, інформаційних служб зайнятості тощо. Але в усіх випадках природний рівень безробіття не означає 100 %.

Природне безробіття визначається:

$$U = Ff + Fs,$$

де Ff – безробіття фрикційне; Fs – безробіття структурне

Повна зайнятість – це повне використання всіх придатних трудових ресурсів. При ній відсутнє циклічне безробіття, тобто коли фактичний ВВП більший від природного.

Циклічне безробіття (FC) визначається:

$$FC = Fr - Fn,$$

де Fr – безробіття фактичне; Fn – безробіття природне.

Циклічне безробіття, крім соціальних негараздів, призводить до втрат у обсязі ВВП. Для визначення величини цих втрат використовують закон Артура Оукена (1929–1979 рр.) – американського дослідника у галузі макроекономіки.

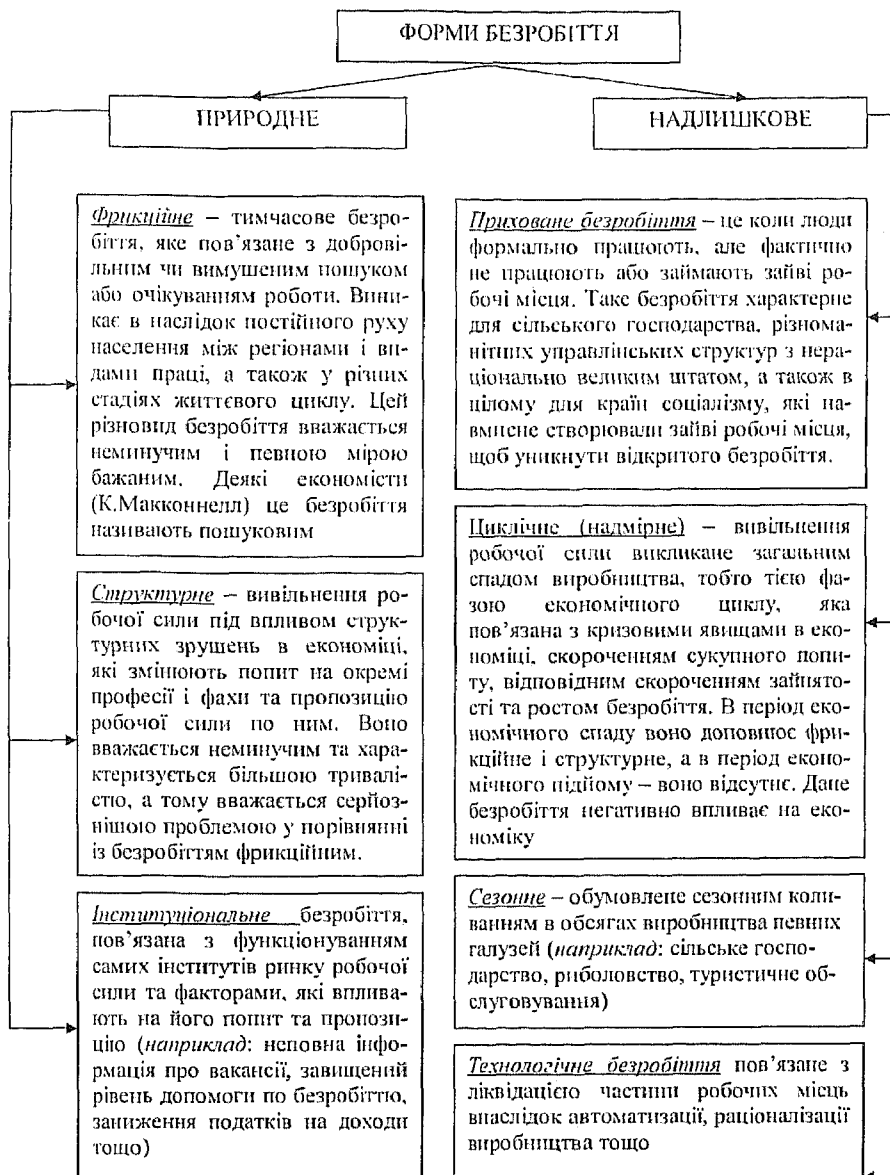

Рис. 5.7. Форми безробіття

Закон Оукена: в ситуації коли фактичний рівень безробіття перевищує її природний рівень на 1 %, відставання обсягу ВВП становить 2,5 % .

$$(ВВП^* - ВВП)/ВВП = \beta (U - U^*),$$

$$(ВВП - ВВП^*)/ВВП = -2,5 \cdot (U^* - U),$$

$$В = (U - U^*) \cdot 2,5,$$

де ВВП* – природний (потенційний) обсяг виробництва;

ВВП – фактичний обсяг виробництва;

U – фактичний рівень безробіття;

U* – природний (потенційний) рівень безробіття;

β – параметр Оукена (2,5), тобто коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття;

В – відставання ВВП фактичного від ВВП потенційного (природного).

Отже, **ВВП розрив** як показник втрат від циклічного безробіття становить:

$$\text{ВВП розрив} = \beta \cdot (U - U^*) \cdot \text{ВВП}^*,$$

$$\text{ВВП розрив} = \text{ВВП ф} - \text{ВВП п}/\text{ВВП п},$$

де ВВП ф – ВВП фактичне,

ВВП п – ВВП потенційне (природне).

Якщо рівень безробіття порівняно з попереднім роком зростає на 1 %, то реальний ВВП зменшиться на 2 %, що означає величезні економічні втрати – недовиробництво товарів і послуг, зниження доходів населення тощо.

Це відношення (1÷2,5 або 2÷5) дозволяє обчислити абсолютні **втрати продукції**, які пов'язані з будь-яким рівнем безробіття.

$$\text{Втрата ВВП} = \text{ВВП п} - \text{ВВП р},$$

$$\text{Абсолютне значення втрат ВВП} = (\text{ВВП н} \cdot \text{Втрата ВВП})/100,$$

$$\text{ВВП п} = (\text{ВВП п} \cdot 100)/(100 - В),$$

$$\text{ВВП п} = \text{ВВП н} + \text{Абсолютне значення втрат ВВП},$$

де ВВП р – ВВП реальне,

ВВП н – ВВП номінальне.

Безробіття призводить до економічних і соціальних наслідків, а саме:

- відповідно до закону А. Оукена відбувається відставання фактичного обсягу ВВП порівняно з тим обсягом, якого б суспільство могло б досягти за умов повної зайнятості;
- скорочення заощаджень та зниження інвестиційного попиту;
- скорочення пропозиції, спад виробництва;
- нерівномірний розподіл втрат від безробіття серед різних соціальних верств населення;
- втрата кваліфікації робітників, що може згодом зумовити значне зниження зарплати або нові звільнення;
- втрата самоповаги, моральний занепад, можливий розпад сім'ї, тобто загальне погіршення фізичного і психологічного стану;
- громадське та політичне безладдя, соціальна та політична напруженість у суспільстві.

5.4. Економічна нерівність і перерозподіл доходів

Додатковим елементом політики зайнятості є застосування державою спеціальних методів впливу на ринок праці. З цією метою розробляються державні програми сприяння зайнятості (*наприклад*: програма суспільних робіт) та гнучкі форми зайнятості (*наприклад*: запровадження неповного робочого дня, надомної праці тощо).

Стратегічною метою функціонування економіки є створення умов для зростання життєвого рівня населення. Але в умовах ринку досягнення цієї мети супроводжується виникненням надмірної нерівності в доходах домогосподарств. Основним аргументом на користь рівномірного розподілу доходу є його не обідність для максимізації задоволення потреб споживачів. Що ж до аргументу на користь нерівності доходів, то це – необхідність збереження стимулів до праці, виробництва продукції та зростання доходу. Для визначення ступеня нерівності доходів в макроекономіці використовується крива **Макса Лоренцо**, яка відображує фактичний розподіл доходів у суспільстві та дає наочне уявлення про його відхилення від лінії абсолютної рівності у розподілі доходів і ступінь нерівності їх розподілу (рис. 3.8).

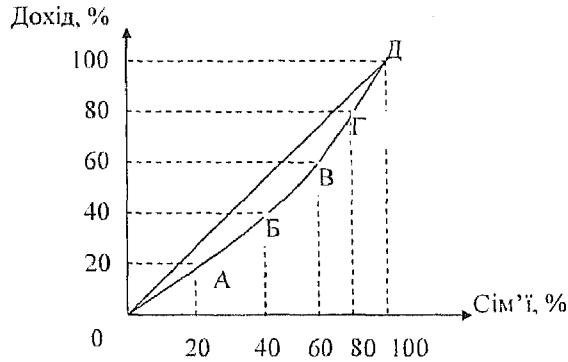

Рис. 5.8. Крива Лоренца

На рис. 5.8. по осі абсцис відкладено кількість сімей (%), а по осі ординат – їх дохід (%). Причому на осі абсцис найбідніші сім'ї відкладені ліворуч, найбагатші – праворуч. Відповідно по осі ординат: внизу – дохід найбідніших сімей, зверху – найбагатших. Бісектриса ОД відображає абсолютну нерівність у доходах, *наприклад* 20 % сімей отримує 20 % доходу, 40 % сімей отримує 40 % доходу і т. д. Якщо нанести на графік підраховані дані за рік, то одержимо криву Лоренца, яка показує фактичний розподіл доходу в країні. Якраз крива Лоренца, тобто опукла крива ОВ, яка відхиляється від бісектриси і свідчить про існування певної нерівності у доходах. Ділянка між лінією, що позначає абсолютну рівність розподілу доходів і кривою Лоренца відображає ступінь нерівності доходів. Чим більша ця ділянка, тим більший ступінь нерівності у доходах. При рівному фактичному розподілі доходу крива Лоренца і лінія бісектриси збігаються. В результаті політики перерозподілу доходів крива Лоренца зсувається ліворуч, наближаючись до лінії абсолютної нерівності.

Існують певні **чинники існування нерівності:**

- диференціація зарплати залежно від здібностей, освіти, професійного досвіду;
- нерівномірний розподіл власності на цінні папери і нерухоме майно;
- везіння, вдача, ризик, особисті зв'язки.

Існує ще один коефіцієнт нерівності доходів – коефіцієнт Джині. Він є макроекономічним показником, що характеризує диференціацію грошових доходів населення у вигляді ступеня відхилення фактичного розподілу доходів від абсолютного рівня їх розподілу між громадянами країни (рис. 5.9).

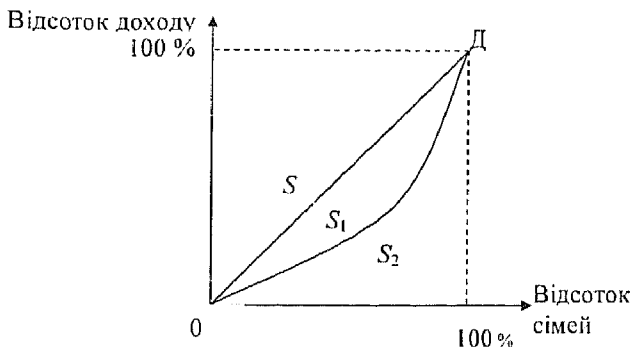

Рис. 5.9. Коефіцієнт Джині

Рисунок 5.9. відображає відношення площ фігур S_1 , що утворюються між кривою Лоренца та лінією абсолютної нерівності, та площ S , яка утворюється лінією абсолютної нерівності OD та координатною віссю. Чим більше коефіцієнт Джині, тим більшою є нерівність.

$$\text{Коефіцієнт Джині} = S / (S_1 + S_2)$$

Періоди економічних потрясінь супроводжуються посиленням диференціації доходу різних груп населення. Диференціація доходів викликає гостру соціальну проблему бідності.

Бідність – це неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Тобто це неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурно обумовлених нормативів. Кількісно цей рівень виражається показником «прожитковий мінімум» або «порог бідності». Прожитковий мінімум на відміну від біологічного мінімуму є більш динамічним. Він змінюється з розвитком соціально-економічного життя суспільства.

Найсуперечливішим моментом у теорії бідності є поділ її на абсолютну та відносну. **Абсолютна бідність** визначає стан людини при якому дохід визначає грань між небідною і бідною людиною. **Відносна бідність** визначає стан людини чи її домогосподарства в порівнянні з визнаним середнім доходом для даної країни.

За тривалістю бідність може бути тимчасовою (короткостроковою) чи застійною (довгостроковою). **Тимчасова бідність** – це результат одномоментного зниження рівня життя (*наприклад*: сильний шок від політичних змін, природні лиха, сезонні коливання). **Застійна бідність** – це неможливість для родини чи окремої особи самотужки вирішити свої проблеми і подолати матеріальні негаразди, вона призводить до більш тяжких наслідків.

Світова практика свідчить, що поріг бідності значно зростає при інфляції. Дана проблема потребує від будь-якої країни проведення політики соціального захисту певних груп населення.

Соціальна політика – це система заходів, яка захищає будь-якого громадянина країни від економічної та соціальної деградації не тільки внаслідок безробіття, а й у випадку втрати чи різкого скорочення доходів, хвороби, виробничої травми, народження дитини, похилого віку тощо.

Для ефективності макроекономічної політики, соціальна політика повинна діяти у двох напрямках:

- 1) здійснення макроекономічних заходів, які призводять до стійкого економічного зростання, а саме: зміцнення внутрішнього ринку, формування власних джерел заощадження та інвестування;
- 2) забезпечення дієвості основного принципу ринкової економіки – здатності та самозабезпечення всіх верств населення.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Ринок праці – це система економічних механізмів, норм та інститутів, які забезпечують відтворення робочої сили і її використання.

Попит на робочу силу визначається як загальним тиском попиту в економіці, так і технічним оснащенням виробництва.

Пропозиція на робочу силу визначається рівнем заробітної плати, податковою системою, впливом профспілок та іншими факторами.

Працюючі – це люди, які виконують будь-яку оплачувану роботу, а також ті, що мають роботу, але тимчасово не працюють через хворобу, страйк чи відпустку. До цієї категорії належать і ті, хто зайняті неповний робочий день.

Безробітні – це люди, які не працюють, але активно шукають роботу або чекають, щоб повернутися на попереднє робоче місце.

Добровільно непрацюючі – це люди у віці від 16 років, а також ті, хто перебувають в спеціалізованих установах а також особи, що вибули зі складу робочої сили .

Зайнятість – це співвідношення між кількістю працездатного населення і кількістю зайнятих, яке характеризує рівень використання трудових ресурсів суспільства, та ситуацію на ринку робочої сили.

Безробіття – це стан ринку робочої сили за умов, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї.

Абсолютне безробіття – безробіття, що виникає коли робочих місць менше ніж працездатного населення.

Відносне безробіття – безробіття, що виникає коли в одному місці спостерігається надлишок робочої сили, а в іншому – її дефіцит.

Природна норма безробіття характеризує найкращий для економіки резерв робочої сили, спроможний швидко здійснити міжгалузеві та міжрегіональні переміщення залежно від попиту на робочу силу і потреб виробництва.

Фрикційне безробіття – це тимчасове безробіття, яке пов'язане з добровільним чи вимушеним пошуком або очікуванням роботи.

Структурне безробіття – це вивільнення робочої сили під впливом структурних зрушень в економіці, які змінюють попит на окремі професії і фахи та пропозицію робочої сили по ним.

Інституціональне безробіття – це безробіття, що пов’язана з функціонуванням самих інститутів ринку робочої сили та факторами, які впливають на його попит та пропозицію.

Приховане безробіття – це коли люди формально працюють, але фактично не працюють або займають зайві робочі місця.

Циклічне безробіття – це вивільнення робочої сили викликане загальним спадом виробництва, тобто тією фазою економічного циклу, яка пов’язана з кризовими явищами в економіці, скороченням сукупного попиту, відповідним скороченням зайнятості та ростом безробіття.

Сезонне безробіття – це безробіття, що обумовлене сезонним коливанням в обсягах виробництва певних галузей.

Технологічне безробіття – це безробіття, що пов’язане з ліквідацією частини робочих місць внаслідок автоматизації, раціоналізації виробництва тощо.

Повна зайнятість – це повне використання всіх придатних трудових ресурсів.

Бідність – це неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу.

Абсолютна бідність – це категорія, що визначає стан людини при якому доход визначає грань між небідною і бідною людиною.

Відносна бідність – це категорія, що визначає стан людини чи її домогосподарства в порівнянні з визнаним середнім доходом для даної країни.

Тимчасова бідність – це результат одномоментного зниження рівня життя.

Застійна бідність – це неможливість для родини чи окремої особи самотужки вирішити свої проблеми і подолати матеріальні негаразди, вона призводить до більш тяжких наслідків.

Соціальна політика – це система заходів, яка захищає будь-якого громадянина країни від економічної та соціальної деградації не тільки внаслідок безробіття, а й у випадку втрати чи різкого скорочення доходів, хвороби, виробничої травми, народження дитини, похилого віку тощо.

ТЕСТИ

1. Безробіття – це:

- а) стан ринку робочої сили за умов, коли попит робочої сили перевищує пропозицію на неї;
- б) стан ринку робочої сили, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї;
- в) вірної відповіді немає.

2. Робітник, який звільнився за власним бажанням і входить до складу робочої сили, але поки що не знайшов роботу, потрапляє до категорії безробітних, які охоплені:

- а) перламентним безробіттям;
- б) фрикційною формою безробіття;
- в) структурною формою безробіття.

3. Інституціональне безробіття – це:

- а) тимчасове безробіття;
- б) вивільнення робочої сили під впливом структурних зрушень в економіці;
- в) вид безробіття, пов'язаний з функціонуванням самих інститутів ринку робочої сили.

4. Циклічне безробіття – це:

- а) вивільнення робочої сили, викликане загальним спадом виробництва, тобто тією фазою економічного циклу, яка пов'язана з кризовими явищами в економіці;

б) вивільнення робочої сили, викликане впливом структурних зрушень в економіці, які змінюють попит на окремі професії і фахи, та пропозицію робочої сили по ним;

в) вірної відповіді немає.

5. Повна зайнятість забезпечується в умовах:

а) відсутності циклічного безробіття;

б) відсутності безробіття;

в) раціонального розподілу робочої сили.

6. Попит на робочу силу визначається як:

а) загальним тиском попиту в економіці, так і технічним оснащенням виробництва;

б) рівнем заробітної платні, так і податковою системою;

в) загальним тиском попиту в економіці, так і рівнем заробітної платні.

7. Фактичний ВВП = потенційному ВВП за наявності лише:

а) фрикційного і циклічного безробіття;

б) структурного безробіття;

в) природного безробіття.

8. Природне безробіття включає такі види безробіття:

а) фрикційне та циклічне;

б) фрикційне та структурне;

в) циклічне та фактичне.

9. До робочої сили відносять:

а) зайнятих;

б) зайнятих та безробітних;

в) економічно активне та економічно неактивне населення.

10. Відставання ВВП – це:

а) коли фактичний обсяг перевищує потенційний ВВП;

б) потенційний ВВП дорівнює фактичному обсягу виробництва;

в) обсяг продукції, який економіка втрачає через неповне використання свого виробничого потенціалу.

11. Валовий внутрішній продукт, що відповідає природній нормі безробіття називається:

- а) природним ВВП;
- б) нормальним ВВП;
- в) фактичним ВВП.

12. До категорії зайнятого населення відносяться люди, які:

- а) виконуються будь-яку оплачувану роботу або зайняті активним пошуком роботи;
- б) досягли 14-річного віку і здатні працювати;
- в) виконують будь-яку оплачувану роботу, а також ті, що мають роботу, але тимчасово не працюють через хворобу чи відпустку.

13. Що спричинить підвищення рівня безробіття?

- а) збільшення кількості зайнятих при незмінній кількості безробітних;
- б) збільшення робочої сили при незмінній кількості зайнятих;
- в) збільшення на однаковий відсоток і робочої сили, і кількості безробітних.

14. Рівень зайнятості визначається як:

- а) різниця між економічно активним населенням і особами поза робочою силою;
- б) відношення чисельності робочої сили до числа зайнятих;
- в) частка від ділення числа зайнятих до чисельності населення у віці від 16 років і старше.

15. Рівень безробіття визначається:

- а) відношенням числа безробітних до чисельності робочої сили;
- б) відношенням чисельності населення у працездатному віці до числа безробітних;
- в) як частка ділення чисельності робочої сили до числа безробітних.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
а	б	в	а	а	а	в	б	б	в	а	в	б	в	а

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Країна А характеризується такими даними: робоча сила – 30 млн чол., кількість зайнятих – 24 млн чол., природне безробіття – 6 %; фактичний ВВП – 220 млн грн. Визначити потенційний ВВП.

Розв'язок:

$$U = (F/W) \cdot 100 \% = \frac{30 - 24}{30} \cdot 100 \% = 25 \%$$

$$FC = Fr - Fn = 25 - 6 = 19 \%$$

$$B = (U - U^*) \cdot 2,5 = 19 \cdot 2,5 = 47,5 \%$$

$$\text{ВВП п} = (\text{ВВП п} \cdot 100) / (100 - B) = \frac{220 \cdot 100 \%}{100 \% - 47,5 \%} = 381 \text{ млн грн.}$$

Завдання 2.

Розрахувати згідно із законом Оукена відставання фактичного обсягу ВНП від потенційного, якщо фактичний рівень безробіття в країні В перевищує природний рівень на 1,7%.

Розв'язок:

$$B = (U - U^*) \cdot 2,5 = 1,7 \cdot 2,5 = 4,3 \%$$

Завдання 3.

Розрахувати циклічне безробіття для країни С за таких умов: чисельність робочої сили – 25 млн чол.; чисельність зайнятих – 22 млн чол.; природне безробіття – 6%.

Розв'язок:

$$\text{Чисел. безробітних} = 25 - 22 = 3 \text{ млн чол.}$$

$$U = (F/W) \cdot 100 \% = \frac{3}{25} \cdot 100 \% = 12 \%$$

$$FC = Fr - Fn = 12 - 6 = 6 \%$$

Завдання 4.

За даними таблиці визначити для країни М реальний обсяг ВВП та втрати ВВП від циклічного безробіття.

Показник	Сума
Особисті доходи, млн грн	150
Особисті податки, млн грн	15
Заощадження, млн грн	23
Чисті інвестиції, млн грн	19
Державні витрати, млн грн	40
Амортизація, млн грн	15
Трансферні платежі, млн грн	12
Експорт, млн грн	14
Імпорт, млн грн	12
Робоча сила, млн чол.	9,5
Кількість зайнятих, млн чол.	8,5
Природне безробіття, %	7,2
Індекс цін (коефіцієнт базового року)	1,15

Розв'язок:

$$\text{ВВП}_n = (150 - 15 - 23) + (19 + 15) + (40 - 12) + (14 - 12) = 176;$$

$$\text{ВВП}_r = 176 / 1,15 = 153,04 \text{ млрд грн.}$$

$$\text{Безробіття} = 9,5 - 8,5 = 1;$$

$$\text{Рівень безробіття} = (1/9,5) \cdot 100 \% = 10,5$$

$$\text{Відставання ВВП фактичного від потенційного} = (10,5 - 7,2) \cdot 2,5 = 8,3 \%$$

$$\text{ВВП потенц.} = (153,04 / 91,7) \cdot 100 \% = 166,9 \text{ млрд грн.}$$

$$\text{Втрати ВВП від циклічного безробіття} = 166,9 - 153,04 = 13,786 \text{ млрд грн.}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

15. Розкрити суть зайнятості як економічної проблеми.
16. Розкрити суть зайнятості як економічної категорії.
17. Дати характеристику структурі працездатного населення.
18. Що означає загальний рівень трудових ресурсів?
19. За яких умов в країні настає повна зайнятість?
20. Охарактеризувати безробіття як економічне явище.
21. Назвати причини безробіття.

22. Які існують види безробіття? Дати їм характеристику.
23. Як вимірюється рівень безробіття?
24. Що таке природний рівень безробіття?
25. Розкрити суть закону А. Оукена.
26. Як визначається повна та неповна зайнятість?
27. Що являє собою ВВП-розрив?
28. Як визначаються абсолютні втрати продукції пов'язані з рівнем безробіття?
29. Розкрити сутність бідності як економічної категорії.
30. Що таке абсолютна та відносна бідність?
31. Чим відрізняється тимчасова бідність від застійної?
32. Розкрити сутність соціальної політики.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 87 – 95], [2, с. 50 – 75; с. 181 – 198; с. 226 – 287], [3, с. 308 – 332], [4, с. 61 – 75; с. 141 – 154], [6, с. 104 – 130; с. 311 – 335], [8, с. 181 – 207; с. 419 – 449], [10, с. 186 – 218], [11, с. 49 – 69; с. 202 – 225], [12, с. 37 – 52; с. 159 – 173], [14, с. 457 – 531], [15, с. 148 – 182], [16, с. 36 – 47; с. 123 – 137], [18, с. 244 – 260], [20, с. 91 – 122], [21, с. 296 – 328], [22, с. 93 – 102], [24, с. 56 – 76; с. 244 – 263], [25, с. 29 – 35; с. 108 – 115].

Тема 6

«ТОВАРНИЙ РИНОК»

- 6.1. Сукупний попит і його особливості.
- 6.2. Сукупна пропозиція та її особливості.
- 6.3. Рівновага сукупних попиту і пропозиції.
- 6.4. «Шоки» сукупного попиту та сукупної пропозиції.

6.1. Сукупний попит і його особливості

Національний обсяг виробництва і рівень цін виражається взаємодією сукупного попиту і сукупної пропозиції. Попит на макрорівні набуває форм сукупного платоспроможного попиту домогосподарств, підприємств, держави та закордону на запропонований річний вироблений національний продукт.

Сукупний попит (AD) є специфічною формою прояву суспільних потреб в умовах функціонування товарно-грошових відносин. Тобто, сукупний попит – це величина обсягу продукції, яку готові купити за кожного рівня цін (P) макроекономічні суб'єкти. Отже, він є запланованим у витратах всіх макроекономічних суб'єктів.

Основними покупцями товарів та послуг, вироблених національною економікою, є домогосподарства, фірми, уряд та зарубіжні покупці. Тому існує чотири основні складові сукупного попиту:

І. **Споживчий попит (C)** – це сума витрат або платоспроможний попит домогосподарств на споживчі товари. Він залежить від:

- доходу домогосподарств від участі у виробництві;
- податків та трансфертних платежів;
- величини майна (багатства) домогосподарств, тобто реальних грошових залишків, які складаються з готівки, грошей на поточних рахунках та фінансових активів з фіксованими доходами (наприклад: облігації);

- доходу від майна (багатства) домогосподарств (*наприклад*: відсотки, рента);

- середньої та граничної схильності до споживання;
- ступеня диференціації населення за доходами;
- чисельності населення.

2. **Інвестиційний попит (I)** – це витрати фірм на купівлю устаткування, виробничих будівель та витрати домогосподарств на придбання житла. *Він залежить від:*

- обсягу виробництва;
- витрат на капітал, які визначаються податковою політикою та відсотковою ставкою;
- кон'юнктурних коливань економіки;
- сподівань на майбутнє;
- стійкого зростання попиту на товари і послуги;
- розвитку НТП.

3. **Попит держави (G)** – це коли уряд на різних його рівнях купує певні товари та послуги (*наприклад*: танки й автомобілі, оплата працю суддів, викладачів державних закладів освіти). Державні витрати при макроекономічному моделюванні сукупного попиту розглядається як екзогенна наперед задана величина, визначена державним бюджетом країни. Тому функція попиту держави на ринку благ має вигляд:

$$G = Const$$

Одним з елементів державних витрат є суспільні блага. **Суспільні блага** – це товари та послуги суспільного використання (*наприклад*: національна оборона, контроль за правопорядком). Ці блага споживаються всіма членами суспільства, а витрати фінансуються із бюджету за рахунок податків;

4. **Попит закордону (X_n)** на блага певної країни. *Він залежить від співвідношення цін на вітчизняні та закордонні товари і обмінного курсу національних валют, тобто від реальних умов обміну.* Зростання реальних умов обміну означає, що за одиницю вітчизняних благ можна отримати більше закордонних благ. Але для закордону, це означає подорожчання товарів з даної країни, що призводить до скорочення експорту.

Формула сукупного попиту має вигляд:

$$AD = C + I + G + X_n.$$

Сукупний попит домогосподарств, фірм та уряду країни складається з попиту на вітчизняні $(C + I + G)^B$ та імпортні $(C + I + G)^I$ товари і послуги для задоволення власних потреб. Отже сукупний попит набуває вигляду:

$$AD = (C + I + G)^B + (C + I + G)^I + (N - Z).$$

Оскільки $(C + I + G)^I$ є імпортом країни (Z), то сукупний попит дорівнює:

$$AD = (C + I + G)^B + N,$$

де $(C + I + G)^B$ – внутрішній попит;

N – зовнішній попит.

Отже, сукупний попит є сумою внутрішнього і зовнішнього попиту на вітчизняні товари і послуги та має грошову форму.

Залежність між сукупним попитом і рівнем цін обернена, а між сукупною пропозицією і рівнем цін – пряма, як і в залежності попиту і ціни та пропозиції і ціни на окремий товар.

Графічно сукупний попит зображується кривою AD , яка має від'ємний нахил (рис. 6.1).

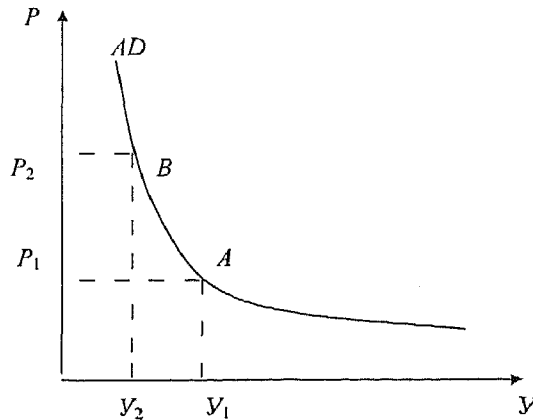

Рис. 6.1. Крива сукупного попиту

Основною причиною від'ємного нахилу AD є ефект пропозиції грошей: зростання ціни за сталої номінальної пропозиції грошей робить гроші «дорогими» і відповідно низькими сукупні витрати. Крива AD показує величину реальних витрат для кожного рівня цін, коли інші умови не змінюються.

Вищому рівню цін P_2 відповідає менший обсяг сукупного попиту Y_2 , внаслідок чого рівноважні умови сукупного попиту на кривій AD пересуваються з точки A в точку B .

Для розуміння динаміки обсягу національного виробництва розрізняють:

- *зміни у величині сукупного попиту на національний продукт*, викликані коливанням цін;
- *зміни сукупного попиту*, зумовлені дією одного або кількох нецінових чинників, які впливають на сукупний попит.

Загалом коливання цін зумовлюють такі зміни в обсязі витрат покупців – домогосподарств, фірм, держави та іноземців, що дають змогу прогнозувати зміни в реальному обсязі національного продукту. Це означає, що підвищення цін за інших рівних умов зменшуватиме величину попиту на реальний обсяг виробництва. Навпаки, зниження цін збільшуватиме цю величину.

Цінові фактори, що пояснюють від'ємний нахил кривої сукупного попиту:

- **ефект багатства.** Зі зниженням рівня цін споживачі відчувають себе багатшими, що відповідно стимулює їх збільшувати витрати, отже сукупний попит збільшується. При зростанні цін купівельна спроможність майна, у грошовій формі, зменшується, а покупці змушені скорочувати свої витрати, отже сукупний попит зменшується. На ефекті майна наголосив Артур Пігу, і тому цей ефект називають **ефектом Пігу** або ще ефектом реальних грошових залишків;
- **ефект відсоткової ставки.** Зі зниженням цін домогосподарства потребують меншої кількості грошей для купівлі потрібної кількості товарів і послуг. Тому в них виникають надлишкові гроші, які можна покласти на заощаджуючи рахунки в банк або купити на них активи, що приносять дохід. Перетворюючи свої гроші на активи, що приносять відсоток, домогосподарства знижують відсоткові ставки. Отже, нижчий рівень цін знижує відсоткові

ставки, стимулює збільшення витрат на інвестиційні блага і розширює сукупний попит. На ефекті відсоткової ставки наголосив Джон Мейнард Кейнс, тому його називають ефектом Кейнса;

- **ефект обмінного курсу.** Він означає, що зі зниженням рівня цін у країні знижується і процентна ставка. Це веде до знецінення національної грошової одиниці щодо інших валют, унаслідок чого іноземні товари дорожчають порівняно з вітчизняними. Покупці даної країни купуватимуть більше вітчизняних виробів і менше імпортних. Іноземці також купуватимуть більше товарів цієї країни. Тому за рівних інших умов чистий експорт збільшиться і відповідно зросте сукупний попит. Отже, падіння рівня цін у країні знижує в ній процентні ставки та реальний обмінний курс. Знецінення національної грошової одиниці стимулює експорт і стримує імпорт, що розширює чистий експорт, а отже й сукупний попит;

- **ефект пропозиції грошей** (*деякі економісти вважають цей фактор основним*). Цей ефект означає, що зростання цін за сталої номінальної кількості грошей супроводжується зменшенням реального попиту на товари і послуги. Зменшення реальної пропозиції грошей означає, що вони стають відносно рідкіснішими й починається період «дорогих грошей». У цьому періоді процентні ставки зростають і кредит є менш доступним, курси цінних паперів знижуються, обмінний курс валюти зростає. «Дорогі гроші» ведуть до зменшення обсягів інвестицій, чистого експорту і споживання, а отже й сукупного попиту.

Збільшення сукупного попиту переміщує криву AD вправо в положення AD_1 , що показано на рисунку 6.2. Це означає, що за певного рівня цін бажаний обсяг товарів і послуг зростає. І навпаки, зменшення сукупного попиту переміщує криву AD вліво у положення AD_2 . Це показує, що покупці купуватимуть менший обсяг національного продукту. Отже, коли змінюється один або декілька нецінових чинників сукупного попиту, крива AD переміщується.

Ситуацію, коли змінюється лише рівень цін, а інші чинники залишаються сталими, можна зобразити як рух від однієї точки до іншої по стабільній кривій сукупного попиту.

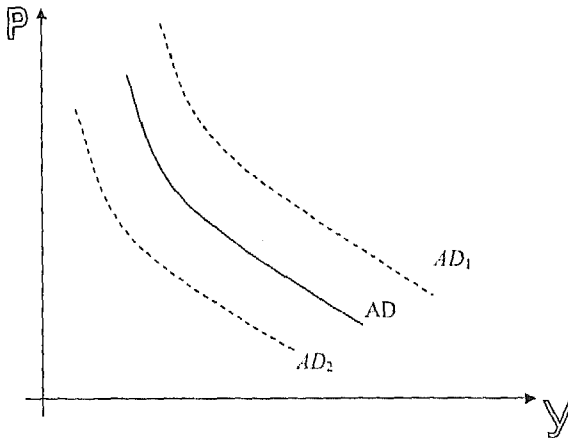

Рис. 6.2. Переміщення кривої сукупного попиту під впливом нецінових факторів

Проте якщо одна або кілька умов змінюються, то крива сукупного попиту переміщується. Ці інші умови називають неціновими чинниками сукупного попиту. Отже, основними неціновими чинниками, що спричиняють зміни в сукупному попиті є:

1. *політико-економічні чинники*, або змінні, що перебувають під контролем уряду. Це передусім монетарна і фіскальна політика;
2. *зовнішні чинники*, до яких відносять: обсяг виробництва в зарубіжних країнах, динаміка вартості активів та цін на ресурси тощо;
3. *сподівання споживачів та підприємців*. Тобто, люди сподіваються, що їхні реальні доходи в майбутньому зростуть.

6.2. Сукупна пропозиція та її особливості

Сукупна пропозиція (*AS*) – це обсяг товарів і послуг, який фірми готові виробляти та продавати протягом року за кожного рівня цін (за інших сталих умов), або це графічно представлена крива, що показує рівень реального національного продукту, який буде вироблено за кожного можливого рівня цін при інших незмінних умовах. Тобто, ця крива (*AS*) відображає динаміку витрат виробництва на одиницю продукції у зв'язку із зміною рівня цін.

Структура сукупної пропозиції:

- 1) ВВП-втрати в економіці;
- 2) державні резерви – обладнання для виробництва, резерви – витрати з них;
- 3) товари та послуги системи державного страхування;
- 4) імпорт.

Сукупна пропозиція в основному залежить від потенційного обсягу виробництва. **Потенційний ВВП (Y_p)** – це реальний обсяг ВВП, який виробляється в країні за умов повної зайнятості, тобто коли фактична норма безробіття дорівнює природному рівню безробіття. Природний рівень безробіття приблизно дорівнює 6% робочої сили.

У макроекономіці існує полеміка з приводу форми кривої сукупної пропозиції. Нині більшість економістів вважають, що ця форма залежить від проміжку часу, в якому проводиться аналіз – **короткостроковий чи довгостроковий**.

Крива AS в довгостроковому періоді є **вертикальною** за принципом класиків, згідно яких реальні змінні не залежать від номінальних змінних (рис. 6.3).

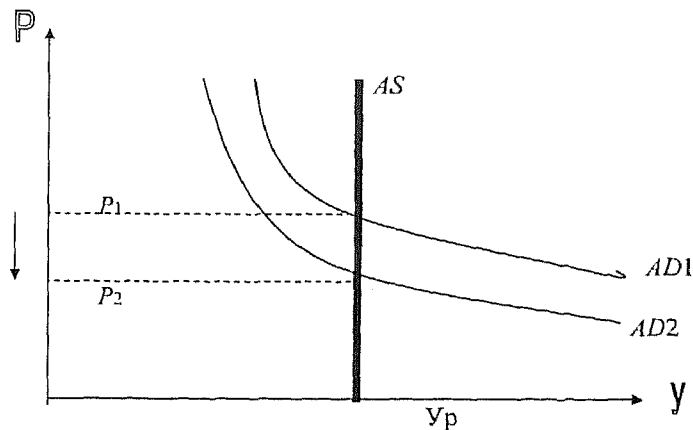

Рис. 6.3. Класична модель. Крива короткострокової сукупної пропозиції

Обсяг продукції (реальна змінна) не залежить від рівня цін (номінальна змінна). Прямовертикальна лінія AS означає, що підвищення цін не викликає збільшення обсягу національного виробництва у довгостроковому періоді. Вона показує обсяг виробництва, який називають природним рівнем виробництва, що досягається за повної зайнятості.

Крива короткострокової AS є висхідною (рис. 6.4). Додатний нахил цієї кривої економісти пояснюють зміною витрат на одиницю продукції, коли реальний національний продукт збільшується.

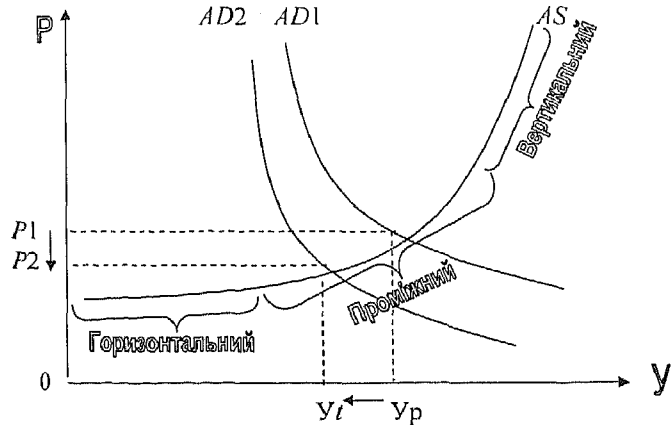

Рис. 6.4. Кейнсіанська модель. Крива короткострокової (декілька місяців або років) сукупної пропозиції

Економісти, які поділяють думку, що в ринковій економіці ділові цикли є регулярними, а їхні фази послідовні, вважають, що крива короткострокової сукупної пропозиції має три складові:

1) **горизонтальний (кейнсіанський) відрізок** – показує зміни в обсязі виробництва за умов неповної зайнятості при постійних цін (депресивний або спадний стан економіки). Фактичний обсяг виробництва менший за природний. Збільшення обсягу виробництва на цьому відрізку не веде до помітного зростання цін, бо витрати на одиницю продукції відчутно не змінюються;

2) **проміжний (висхідний) відрізок** – показує зміни в обсязі виробництва в умовах, що наближаються до повної зайнятості з низьким циклічним безробіттям, коли збільшення реального ВВП супроводжується підвищенням рівня цін;

3) **вертикальний (класичний) відрізок** – показує зміни в обсязі ВВП за умов повної зайнятості, коли рівень фактичного безробіття дорівнює природному безробіттю. Додаткового зростання реального ВВП не відбувається, а спостерігається інфляційне зростання цін.

Аналіз форми кривої короткострокової AS показує, що реальний обсяг національного продукту збільшується, коли економіка розвивається, проходячи спочатку кейнсіанський, а потім проміжний відрізки кривої AS (тобто зліва на право).

Крива короткострокової сукупної пропозиції показує величину пропозиції товарів і послуг за кожного рівня цін. На сукупну пропозицію в короткостроковому періоді впливає низка чинників, які можна поділити на дві групи: ціннові і нецінові (рис. 6.5).

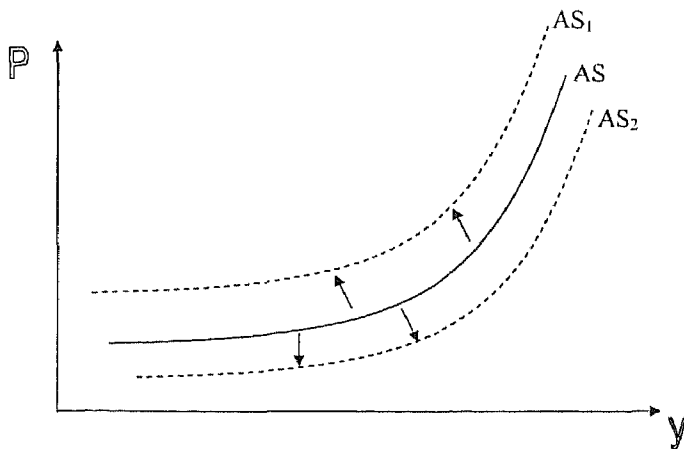

Рис. 6.5. Переміщення кривої сукупної пропозиції під впливом нецінових факторів

Якщо нецінові фактори вплинули на збільшення сукупної пропозиції, то крива сукупної пропозиції AS переміщується вправо вниз AS_2 . І навпаки, якщо нецінові фактори вплинули на зменшення сукупної пропозиції, крива сукупної пропозиції AS переміщується вліво вгору AS_1 .

До цінних чинників, які визначають нахил короткострокової сукупної пропозиції, належать різноманітні змінні, які зі збільшенням обсягу на-

ціонального виробництва сприяють або протидіють зростанню витрат на одиницю продукції та підвищенню рівню цін. До них відносять:

- змінні, що починають діяти, коли національна економіка виходить за межі природного рівня виробництва (*наприклад*: залучення додаткової робочої сили з нижчою продуктивністю);
- структурні та природні умови (*наприклад*: неодноразове досягнення повної зайнятості в різних галузях);
- зовнішньоекономічні чинники (*наприклад*: розширення збуту на дорогих ринках, що віддалені, захищені митом або корумпованих);
- інституційні чинники (*наприклад*: ставки непрямих податків).

До неціпових чинників короткострокової сукупної пропозиції належать ті змінні, які підвищують або знижують витрати на одиницю продукції незалежно від змін обсягу національного виробництва. Існують такі види неціпових чинників:

1. Реальні – це чинники, які впливають, як в коротко, так і в довгостроковому періодах. До них відносять:

- обсяг ресурсів та ефективність їх застосування (*наприклад*: природні й трудові ресурси, капітал, технологія, продуктивність праці, енерго- та матеріаломісткість). Криві *AS* як довгострокового так і короткострокового періоду переміщуються вправо;

- інтеграція країн світової економіку (*наприклад*: участь країни в міжнародному поділі праці, рівень протекціонізму. Причому, підвищення рівня протекціонізму переміщує криву *AS* вліво, а зростання рівня відкритості національної економіки забезпечує ефективніше використання ресурсів, і крива *AS* переміщується вправо);

- додаткові витрати на підприємницьку діяльність (*наприклад*: надмірні витрати часу і коштів на отримання дозволу, реєстрацію тощо). Криві *AS* як довгострокового так і короткострокового періоду переміщуються вліво.

2. Номінальні – це чинники, які впливають лише на криву короткострокової *AS*, переміщуючи її вліво або вправо, а природний рівень виробництва і довгострокова крива *AS* не змінюються. До них відносять:

- рівень цін на ресурси, до яких відносять рівень зарплати, відсоткові ставки, рента за землю тощо (*наприклад*: їх зростання переміщує криву короткострокової AS вліво та навпаки);
- інституційні чинники, які творять макроекономічне середовище (*наприклад*: при підвищенні податків короткострокова крива AS переміщується вліво).
- структура ринків товарів та послуг (*наприклад*: монополізація внутрішнього ринку вітчизняними або закордонними фірмами зменшує обсяг національного продукту, в наслідок чого короткострокова крива AS переміщується вліво);
- очікуваний економічними агентами рівень цін (*наприклад*: при очікуванні вищого рівня цін агенти встановлюють вищу зарплату, що зменшує прибутковість виробництва і кількість товарів і послуг, вироблених за кожного рівня цін. Тому короткострокова крива AS переміститься вліво і навпаки).

При збільшенні обсягу ВВП дія всіх цих чинників веде до зростання витрат виробництва на одиницю продукції.

6.3. Рівновага сукупних попиту і пропозиції

Важливою особливістю, яка притаманна ринковій економіці, є постійне тяжіння до рівноваги. В узагальненому вигляді економічна рівновага є рівновагою між сукупним попитом (AD) і сукупною пропозицією (AS), тобто $AD = AS$. Рівновага між ними породжує рівноважний ВВП і рівноважні ціни (рис. 6.6).

В точці перетину кривих сукупного попиту й сукупної пропозиції досягаються рівноважний рівень цін та рівноважний обсяг національного продукту. На рисунку 6.6. показано, що в короткостроковому періоді рівновага досягається в т. E з рівноважним рівнем цін (P_e) і рівноважним обсягом виробництва (Y_e). Якщо рівень цін становить P_1 , то крива сукупної пропозиції показує, що за такого рівня цін підприємства вироблятимуть обсяг національного продукту Y_1 . За рівня цін P_1 покупці хочуть придбати обсяг продукції Y_2 , що показує крива сукупного попиту.

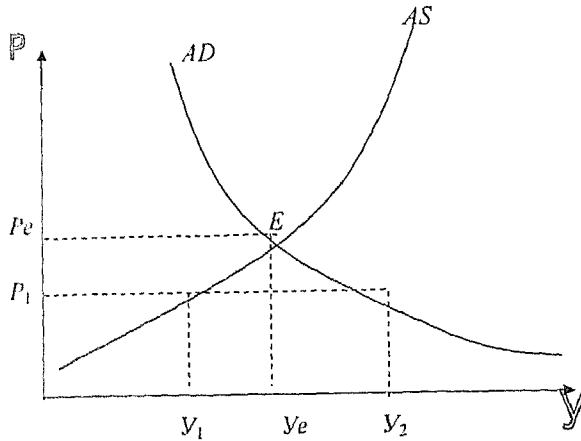

Рис. 6.6. Рівноважний рівень цін і рівноважний обсяг виробництва

Конкуренція між покупцями за наявний реальний обсяг продукції Y_1 підвищить рівень цін до P_e . Зростання рівня цін з P_1 до P_e стимулюватиме виробників збільшити обсяг продукції з Y_1 до Y_e і водночас змушує покупців зменшити свої закупівлі з Y_2 до Y_e . Коли вироблений реальний продукт дорівнює купленому обсягові продукції, як це має місце за рівня цін P_e , національна економіка досягла рівноваги.

У реальній економіці діє ще один надзвичайно важливий чинник, який ускладнює ситуацію на класичному і проміжному відрізках. Річ у тім, що багато цін на товари й ресурси є негнучкими щодо зниження. Деякі економісти вбачають у такій властивості ефект храповика, тобто такий механізм, що дає змогу крутити колесо тільки вперед. Дію ефекту такого механізму показано на рисунку 6.7.

Коли сукупний попит розширюється з AD_1 до AD_2 , то рівновага переміщується з точки E_1 до E_2 . Проте ціни не знижуються з такою легкістю, як підвищуються. Тому, якщо сукупний попит зменшиться з AD_2 до AD_1 , то економіка не повернеться до свого первинного рівноважного стану в т. E_1 . Скоріше збережеться новий, вищий рівень цін P_2 , і скорочення сукупного попиту перемістить економіку до стану рівноваги в т. E_3 . Вищий рівень цін найімовір-

ніше збережеться, тобто ціни зупинилися на рівні P_2 , а реальний ВВП зменшиться до Y_3 . Це призведе до переміщення кривої AS вліво.

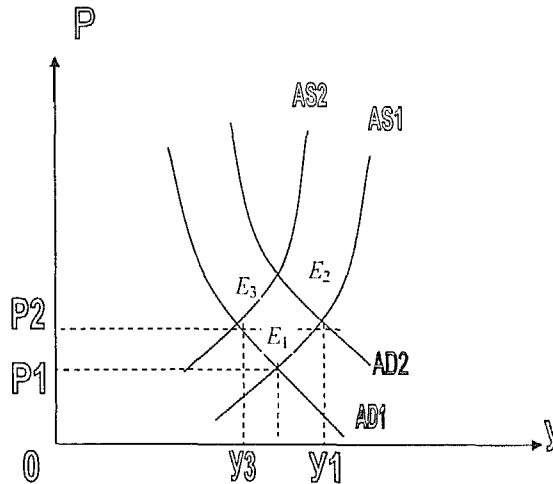

Рис. 6.7. Ефект храровика

На основі моделі $AS - AD$ можна побудувати графік складної економічної рівноваги (рис.6.8).

AD_1 – початкова крива AD .

AS_1 – початкова довгострокова крива AS .

AS_d – довгострокова крива AS , яка бере свій початок у точці потенційного ВВП (Q_3).

Точка T_1 – це точка короткострокової рівноваги як результат перетину кривих AD_1 і AS_1 , і одночасно точкою довгострокової рівноваги, як результат перетину кривих AD_1 , AS_1 і AS_d . Отже в т. T_1 має місце подвійна рівновага – короткострокова і довгострокова, яка може забезпечуватися лише в умовах повної зайнятості.

Якщо AS_1 незмінний, а AD_1 зменшиться, то крива переміститься в положення AD_2 , і короткострокова рівновага буде в т. T_2 . І навпаки, при незмінному AD_1 короткострокова AS зменшиться відносно AS_1 , а її крива переміститься в положення AS_2 , то короткострокова рівновага буде в т. T_3 .

Отже, найбільш нестабільним компонентом економічної рівноваги є сукупний попит.

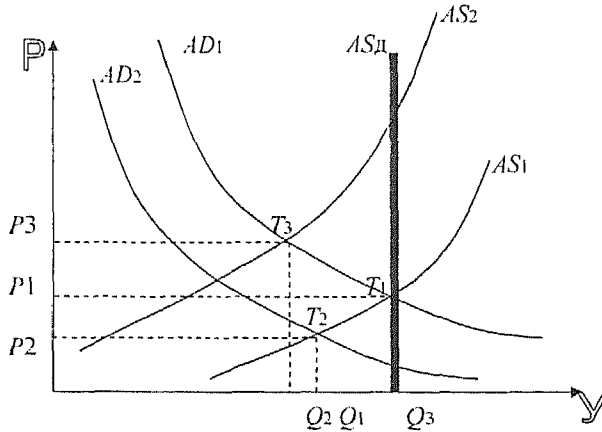

Рис. 6.8. Економічна рівновага на основі моделі $AS-AD$

6.4. «Шоки» сукупного попиту та сукупної пропозиції

На початку 70-х рр. економіку розвинутих країн спіткало нове явище – шоки (збурення) пропозиції. Воно виникло за умов раптової зміни у витратах виробництва, що різко переміщує криву сукупної пропозиції. Саме в той час було запроваджено нове поняття – стагфляція.

В економіці України свій прояв збурення пропозиції набуло в 1993 році завдяки підвищенню російськими постачальниками цін на нафту та газ, які Україна імпортує. Це призвело до зростання витрат на виробництво всіх вітчизняних виробів по всій території України.

Щоб глибше зрозуміти це явище, припустимо, що відбулося раптове зростання витрат на сировинні матеріали та енергоносії, що спричинило основу збурення пропозиції. Такий випадок графічно можна зобразити як різке переміщення вгору кривої сукупної пропозиції з AS_1 до AS_2 (рис. 6.9). Це означатиме, що фірми постачатимуть попередній обсяг продукту лише за значно вищими цінами.

Наслідки збурення пропозиції:

- зростання цін;
- падіння обсягу ВВП;
- погіршення умов досягнення основних цілей макроекономічної політики.

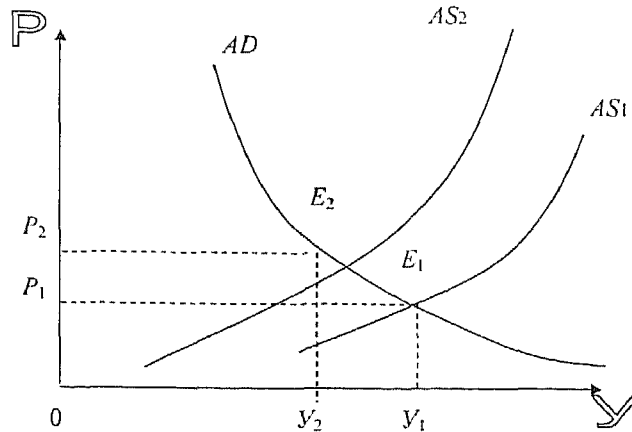

Рис. 6.9. Наслідки шоків пропозиції

В ринковій економіці також зустрічається збурення в сукупному попиті. Його ще називають стимулюючою політикою розширеного сукупного попиту. На збільшення сукупного попиту можуть вплинути зменшення податків, зростання державних витрат, відповідна політика центрального банку. В такому разі крива сукупного попиту переміститься з положення AD_1 в AD_2 (рис. 6.10).

Коли економіка виходить за межі природного обсягу виробництва, то національний продукт та зайнятість зростають повільно, а ціни дуже швидко. Рівновага переміститься з т. E_1 до т. E_2 . Економіку, що вийшла за природний рівень виробництва, називають «перегрітою». Для її подолання уряд змушений вживати заходи політики «дорогих грошей» для стримування інфляції, яка супроводжується економічними спадами та збільшенням масштабів безробіття. Їй притаманні:

- високий рівень виробництва;
- високий рівень зайнятості;
- високий темп інфляції.

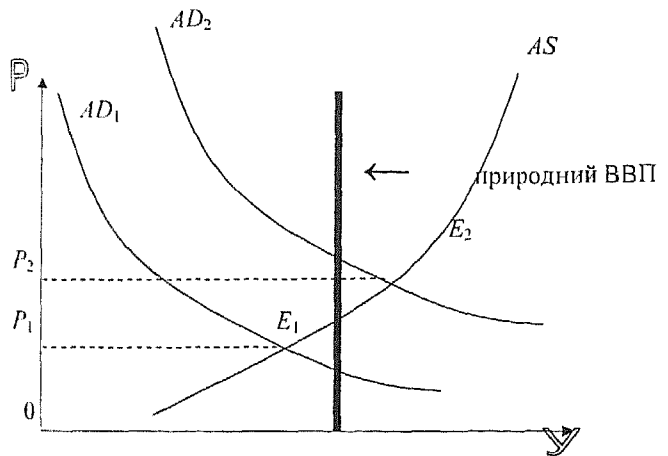

Рис. 4.10. Наслідки шоку сукупного попиту

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Сукупний попит – це запланована величина обсягу продукції за кожного рівня цін у витратах всіх макроекономічних суб'єктів.

Споживчий попит – це сума витрат або платоспроможний попит домогосподарств на споживчі товари.

Інвестиційний попит – це витрати фірм на купівлю устаткування, виробничих будівель та витрати домогосподарств на придбання житла.

Попит держави – це коли уряд на різних його рівнях купує певні товари та послуги

Попит закордону – це попит на блага певної країни, який залежить від співвідношення цін на вітчизняні та закордонні товари і обмінного курсу національних валют, тобто від реальних умов обміну.

Сукупна пропозиція – це обсяг товарів і послуг, який фірми готові виробляти та продавати протягом року за кожного рівня цін.

Потенційний ВВП – це реальний обсяг ВВП, який виробляється в країні за умов повної зайнятості, тобто коли фактична норма безробіття дорівнює природному рівню безробіття.

Горизонтальний (кейнсіанський) відрізок – показує зміни в обсязі виробництва за умов неповної зайнятості при постійних цін (депресивний або спадний стан економіки).

Проміжний (висхідний) відрізок – показує зміни в обсязі виробництва в умовах, що наближаються до повної зайнятості з низьким циклічним безробіттям, коли збільшення реального ВВП супроводжується підвищенням рівня цін.

Вертикальний (класичний) відрізок – показує зміни в обсязі ВВП за умов повної зайнятості, коли рівень фактичного безробіття дорівнює природному безробіттю. Існують такі види нецінових чинників:

Реальні нецінові чинники сукупної пропозиції – це чинники, які впливають, як в коротко, так і в довгостроковому періодах. До них відносять:

Номінальні нецінові чинники сукупної пропозиції – це чинники, які впливають лише на криву короткострокової сукупної пропозиції, переміщуючи її вліво або вправо, а природний рівень виробництва і довгострокова крива сукупної пропозиції не змінюються.

Економічна рівновага – це рівновагою між сукупним попитом і сукупною пропозицією.

Ефект храровика – це механізм, що дає змогу крутити колесо тільки вперед, а в економічній практиці має прояв щодо негнучкості цін, на товари і послуги, в бік зниження.

Шок (збурення) пропозиції – явище, яке виникло за умов раптової зміни у витратах виробництва, що різко переміщує криву сукупної пропозиції.

Шок (збурення) в сукупному попиті – це явище називають стимулюючою політикою розширеного сукупного попиту, так як на його збільшення

можуть вплинути зменшення податків, зростання державних витрат, відповідна політика центрального банку.

Перегріта економіка – це економіка, що вийшла за природний рівень виробництва.

ТЕСТИ

1. Модель сукупного попиту і сукупної пропозиції досліджує:

- а) поведінку економіки в цілому;
- б) економіку окремої фірми;
- в) вірної відповіді нема.

2. Сукупний попит – це:

- а) сукупність товарів і послуг, яку може і бажає придбати споживач;
- б) загальний обсяг вітчизняних товарів і послуг, які готові купити домогосподарства, фірми та уряд країни, а також економічні агенти решти країн світу при певному рівні внутрішніх цін;
- в) конкретна кількість товарів і послуг, яку має намір купити споживач за певною ціною.

3. Якщо підвищуються ціни і купівельна спроможність запасу грошей зменшується, то обсяг сукупного попиту:

- а) скорочується;
- б) збільшується;
- в) залишається незмінним.

4. Ціни впливають на сукупний попит:

- а) обернено;
- б) прямо;
- в) безпосередньо.

5. До цінних чинників сукупного попиту належать:

- а) зміни в продуктивності ресурсів;
- б) зміни економічної політиці;
- в) ефект багатства.

6. Цінові фактори, що впливають на сукупну пропозицію – це:

а) зміна % ставки, ефект багатства або касових залишків, обсяг та структура імпорту;

б) зміна в споживчих витратах, інвестиційних витратах, державних витратах, та зміни у витратах на чистий експорт;

в) вірної відповіді немає.

7. Горизонтальний відрізок сукупної пропозиції показує:

а) зміни в обсязі виробництва в умовах, що наближаються до повної зайнятості;

б) зміни в обсязі виробництва неповної зайнятості за постійних цін;

в) зміни в обсязі ВВП за умов повної зайнятості.

8. Зв'язок між ціною і сукупною пропозицією в короткостроковому періоді пояснює:

а) марксистська модель;

б) класична модель;

в) кейнсіанська модель.

9. Згідно з кейнсіанською моделлю:

а) в довгостроковому періоді гнучкими є лише ціни, а зарплата тимчасово не змінюється;

б) в короткостроковому періоді гнучкими є лише ціни, а зарплата тимчасово не змінюється;

в) в короткостроковому та довгостроковому періодах гнучкими є лише ціни, а зарплата тимчасово не змінюється.

10. Згідно з класичною моделлю сукупної пропозиції падіння сукупного попиту спричиняє:

а) зменшення прибутковості;

б) зниження цін і заробітної плати;

в) збільшення прибутковості.

11. На вертикальному відрізку зростання сукупного попиту:

а) підвищить рівень цін, але реальний обсяг виробництва не може перевищити його рівня за абсолютно повного використання виробничого потенціалу;

б) знизить рівень цін, але реальний обсяг виробництва на може перевищити його рівня за абсолютно повного використання виробничого потенціалу;

в) підвищить рівень цін, а реальний обсяг виробництва перевищить його рівень за абсолютно повного використання виробничого потенціалу.

12. Зростання національного доходу в іноземній країні:

а) зменшує зарубіжний попит на вітчизняні товари та збільшує сукупний попит у нашій країні;

б) збільшує зарубіжний попит на вітчизняні товари та збільшує сукупний попит у нашій країні;

в) збільшує зарубіжний попит на вітчизняні товари та зменшує сукупний попит у нашій країні;

13. Зміна пропозиції грошей означає:

а) шок пропозиції;

б) шок попиту;

в) шок пропозиції, і шок попиту.

14. Якщо у національній економіці відбулося несприятливе збурення пропозиції, то:

а) крива AS переміститься вправо;

б) рівень цін підвищиться;

в) обсяг національного виробництва збільшиться.

15. Негативний шок пропозиції (наприклад: ріст цін на енергоносії) у короткостроковому періоду викликає:

а) ріст цін і об'єму випуску;

б) ріст цін і зниження об'єму випуску;

в) падіння цін і об'єму випуску.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
а	б	а	а	б	а	б	в	б	б	а	б	б	б	в

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Функція попиту на робочу силу в країні А має вигляд $L^D = 6 - W^R$, а функція пропозиції $L^S = 2,5 \cdot W^R$.

Де L^D – попит на робочу силу;

L^S – пропозиція робочої сили;

W^R – середня реальна зарплата, знак «-» перед W^R показує, що між попитом на працю з боку наймачів і рівнем зарплати існує зворотний зв'язок.

Визначити повну зайнятість.

Розв'язок:

$$6 - W^R = 2,5 W^R;$$

$$-W^R - 2,5 W^R = -6;$$

$$-3,5 W^R = -6;$$

$$W^R = 1,7;$$

$$L^D = 6 - 1,7 = 4,3;$$

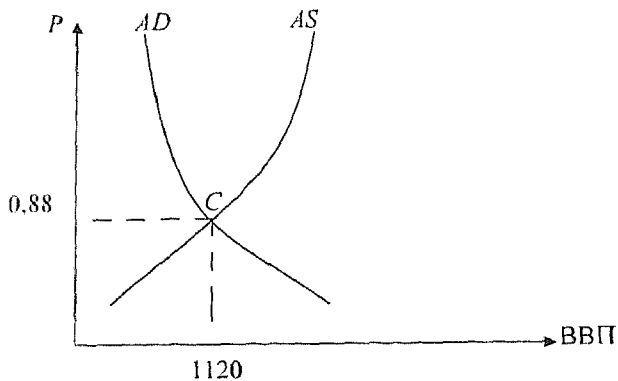
$$L^S = 2,5 \cdot 1,7 = 4,3$$

Завдання 2.

Побудувати модель рівноваги сукупного попиту і сукупної пропозиції «AD-AS» для країни В та визначити графічним методом рівноважний обсяг реального ВВП і рівень цін. Динаміка сукупного попиту та сукупної пропозиції за визначений період відображена в таблиці.

ВВП, млн грн.	650	1000	1500	2250	2750	3150
Ціна сукупного попиту, одиниці ці	1,6	1,0	0,7	0,65	0,45	0,3
Ціна сукупної пропозиції, одиниці	0,5	0,76	1,11	1,6	2,0	2,3

Розв'язок:

Побудовані криві сукупного попиту (AD) і сукупної пропозиції (AS) перетинаються у точці C , яка визначає рівноважний обсяг виробництва 1120 млн грн та рівноважний рівень цін 0,88.

Завдання 3.

Економічна система країни X характеризується такими показниками (млн грн): $C = 15 + 0,5(Y - T)$; $Y = 180$; $T = 35$; $I_g = 28$; $G_z = 40$; $XN = 7$.

Розрахувати обсяг сукупного попиту, який в грошовій формі визначається сукупними витратами.

Розв'язок:

$$AD = C + I_g + G_z + XN = 15 + 0,5(180 - 35) + 28 + 40 + 7 = 162,5 \text{ млн грн.}$$

Завдання 4.

Номінальний ВВП країни C у 2009 р. становив 176,5 млн грн, споживчі витрати – 62 %, внутрішні валові інвестиції – 27 %, чистий експорт – 0 %.

Розрахувати обсяг державних закупок товарів і послуг у грошовому вираженні.

Розв'язок:

$$G_z = 100 - (62 + 27) = 11\%, \quad \text{або} \quad G_z = \frac{176,5 \cdot 11}{100} = 19,4 \text{ млн грн.}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Дати визначення сукупному попиту.
2. Охарактеризувати основні складові сукупного попиту.
3. Назвати та дати характеристику ціновим та неціновим факторам сукупного попиту.
4. Дати визначення сукупній пропозиції.
5. Що являє собою потенційний ВВП?
6. Назвати чинники, що впливають на переміщення довгострокової кривої сукупної пропозиції.
7. Дати характеристику кривій сукупної пропозиції в короткостроковому періоді (кейнсіанська модель).
8. Назвати чинники, що впливають на переміщення короткострокової кривої сукупної пропозиції.
9. Дати характеристику проміжному (висхідному) відрізку короткострокової сукупної пропозиції.
10. Дати характеристику класичному відрізку короткострокової сукупної пропозиції.
11. Розкрити сутність рівноваги сукупного попиту та сукупної пропозиції.
12. В чому сутність «ефекту храповика»?
13. В чому сутність «збурення» («шоку») пропозиції?
14. В чому сутність «збурення» (шоку) сукупного попиту?

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 19 – 32], [2, с. 199 – 211], [4, с. 28 – 57], [6, с. 156 – 213], [8, с. 264 – 289], [10, с. 102 – 117], [11, с. 70 – 87], [12, с. 69 – 87], [13, с. 161 – 166], [14, с. 130 – 168], [15, с. 48 – 72], [16, с. 48 – 61], [17, с. 99 – 109], [18, с. 261 – 287], [20, с. 80 – 90], [21, с. 253 – 295], [22, с. 82 – 92], [24, с. 98 – 123], [25, с. 36 – 43].

Тема 7

«ГРОШОВИЙ РИНОК»

- 7.1. Гроші: сутність, елементи грошової системи та агрегати.*
- 7.2. Попит і пропозиція грошей.*
- 7.3. Рівновага на грошовому ринку.*
- 7.4. Особливості функціонування грошово-кредитної політики.*

7.1. Гроші: сутність, елементи грошової системи та агрегати

Сучасна економіка є грошовою економікою, оскільки майже всі економічні операції проводяться за участю грошей як засобу обміну. Використання грошей відокремлює акт купівлі товару від акту продажу і таким чином спрощує обмін, знижує витрати обігу товарів. Отже, **гроші** – це засіб платежу, який приймається в обмін на товари та послуги, тобто вони є загальним еквівалентом вартості товару.

Сучасні платіжні засоби випускаються центральними (емісійними) та комерційними (депозитними) банками і представлені двома видами грошей: символічними і кредитними.

Символічні гроші – засоби обміну, що являють собою певні форми боргових зобов'язань держави і не мають власної невід'ємної цінності (готівкові гроші). Монопольне право емісії готівкових грошей законодавчо закріплене за державою (центральним банком), тому вони є державними грошима. Однією з вимог символічних грошей – це здатність держави підтримувати відносну стабільність їх купівельної спроможності. **Купівельна спроможність** – це кількість товарів та послуг, які можна придбати за грошову одиницю.

Кредитні гроші – засоби обміну, які являють собою боргові зобов'язання депозитних інститутів (безготівкові гроші). Їхня вартість також визначається купівельною спроможністю. Вони є приватними грошима, тобто їхню основу складають трансакційні депозити комерційних банків. **Депозити** – це грошові кошти вкладені в комерційні банки фізичними та юридичними особами у готівковій чи безготівковій формах для зберігання на визначених умовах. Будь-який депозит є борговим зобов'язанням банку, яке він має сплатити за вимогою вкладника. **Трансакційні (чекові) депозити** є засобами обміну, оскільки кошти з цих депозитів вкладники мають право без попередження банку переказати іншим особам у вигляді платежів за придбані товари та послуги.

Гроші виконують певні функції (рис. 7.1).

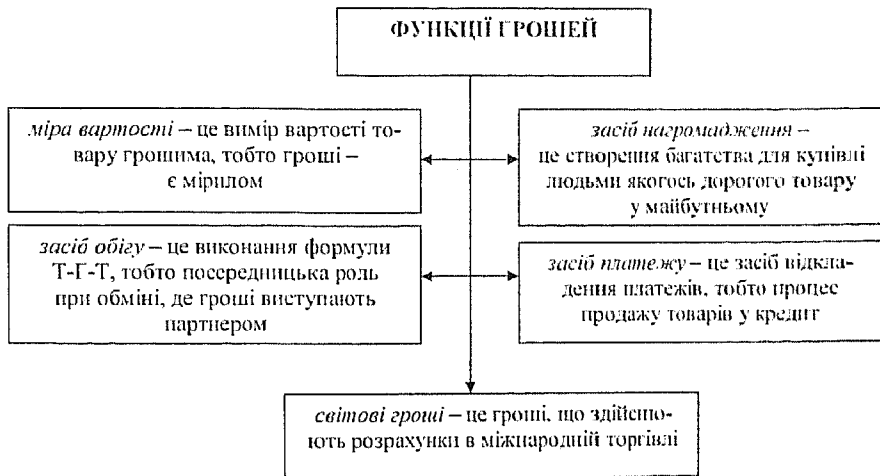

Рис. 7.1. Функції грошей

У кожній країні рух грошей між фірмами, домогосподарствами та державою утворює грошовий обіг, який являє собою безперервний рух грошей, що виконує функції засобу обігу і платежу, а також обслуговує кругообіг товарів і послуг. Держава регулює грошовий обіг і формує національну грошову систему.

Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка історично та законодавчо утворилася в кожній країні. Елементами грошової системи є:

- грошова одиниця – це міра грошей прийнята в країні за одиницю;
- масштаб цін – це вагова кількість грошового металу, прийнята в країні за грошову одиницю;
- емісійна система – установа, що здійснює випуск грошей і цінних паперів та визначає порядок емісії;
- форми грошей – це матеріалізована в певному типі загального еквіваленту мінова вартість, яка забезпечує стабільність обігу товарів і є стабільним платіжним засобом у готівковому обігу;
- інститути грошової системи це – це державні і недержавні установи, який регулюють грошовий обіг;
- валютний паритет – це співвідношення вітчизняної валюти з валютами інших держав.

Економісти розрізняють два типи грошових систем:

- 1) металевого обігу, в якій грошовий товар виконує всі функції грошей або лежить в основі грошової системи;
- 2) паперово-кредитного грошового обігу, що базується на паперових грошах.

Грошова маса (Mms) – це сукупність всіх грошових засобів, які знаходяться в народному господарстві у готівковій і безготівковій формах і виконують функції засобів обігу, платежу і нагромадження. Для кількісного виміру грошової маси використовується показник рівня ліквідності активів. Ступінь ліквідності активів – це можливість їхнього перетворення в грошову форму без суттєвої втрати вартості і в короткий строк.

$$Mms = Cm + D,$$

де Cm – готівкові гроші;

D – депозити.

Залежно від ступеня ліквідності різних форм грошей виділяють наступні показники грошової маси, які називаються грошовими агрегатами.

Національний банк України визначає чотири агрегати грошової маси, до яких входять:

- *Агрегат M0* – це агрегат, що складається з готівкових грошей поза банком;

- *Агрегат M1* = $M0$ + депозити населення в ощадбанках до запитання + депозити населення і підприємств у комерційних банках до запитання + кошти населення і підприємств на розрахункових і поточних рахунках. M1 в основному використовується як засіб обігу і відповідає вузькому визначенню грошей;

- *Агрегат M2* = $M1$ + строкові депозити + кошти на рахунках капітальних вкладень підприємств і організацій + кошти держстраху + валютні заощадження. M2 представляє гроші в широкому розумінні, іноді їх називають «гроші в активах» або «майже гроші». «Квазігроші» ($M2 - M1$) – це не грошові ліквідні активи, які не функціонують безпосередньо як засоби платежу, але можуть швидко і без значних фінансових втрат перетворюватися в готівкові гроші або трансакційні депозити.

- *Агрегат M3* = $M2$ + кошти клієнтів за трастовими операціями банків.

Структура грошової маси для розвинених країн світу має такий вигляд:

- *Гроші для операцій (M1)* = банкноти, білонні монети, що перебувають в обігу поза банком + поточні (чекові) рахунки (безстрокові та інші чекові депозити);

- *Гроші в широкому розумінні (M2)* = $M1$ + заощадження і строкові депозити (внески) у комерційних банках;

- $M3$ = $M2$ + внески в спеціалізованих установах, особливі види нагромаджень;

- L = $M3$ + інші ліквідні активи (короткострокові до 3-ох місяців державні цінні папери та інші);

- D = L + закладні, облігації та інші аналогічні кредитні інструменти.

Структура і розміреність грошової маси залежить від таких факторів, як рівень розвитку фінансової системи країни, схильність населення до поточ-

ного споживання і заощадження доходів в інститутах фінансової системи, структура депозитів і ліквідність активів фінансового ринку, рівень прибутковості та оподаткування ліквідних фінансових інструментів тощо.

7.2. Попит і пропозиція грошей

Основними параметрами грошового ринку є грошовий попит і пропозиція грошей. Вони являють собою реальну грошову масу. Основу всієї грошової маси країни складають гроші високої ефективності банкноти, монети та депозити комерційних банків у Центральному банку, тому їх називають грошовою базою (Mb).

$$Mb = Cm + Br \text{ min} = Mhe$$

Де $Br \text{ min}$ – мінімальні банківські резерви;

Mhe – гроші високої ефективності.

Завданнями центрального банку є:

- забезпечення стабільності національній валюті;
- забезпечення платіжного обігу;
- сприяння державному контролю за приватними банками;
- забезпечення ліквідності комерційних банків;
- забезпечення стабільності банкової системи в цілому.

Коли державний бюджет зводиться з дефіцитом, казначейство випускає облігації, щоб отримати гроші для сплати державних боргів. Покупцями облігацій казначейства можуть бути:

- центральний банк;
- комерційний банк;
- домогосподарства;
- іноземці, причому як приватний сектор так і суспільний сектор.

Купівля центральним банком державних боргових зобов'язань називається монетаризацією бюджетного дефіциту. Монетаризація бюджетного дефіциту призводить до інфляції.

Грошовий попит складається з двох елементів:

1. Попит на гроші для угод (рис. 7.2). Його ще називають трансакційний або операційний попит на гроші. Він являє собою попит на гроші для обслуговування всіх видів угод в економіці та не залежить від відсоткової ставки.

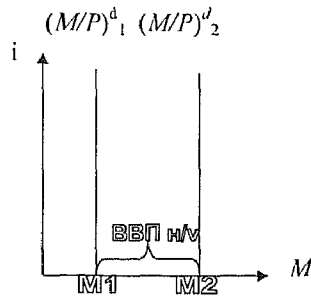

Рис. 8.2. Попит на гроші для угод:

M^d – попит на гроші; M/P – реальні грошові залишки; i – номінальна процентна ставка

Зв'язок між сумою грошей і загальним обсягом операцій в економіці відображений у **рівнянні кількісної теорії грошей**, яке є макроекономічним рівнянням обміну:

$$M \cdot V = P \cdot Y,$$

де M – кількість грошей в обігу;

V – швидкість обігу грошей;

P – рівень цін;

Y – обсяг випуску у реальному вираженні.

Добуток $P \cdot Y$ є ціновою оцінкою випущеної продукції, що задає попит на гроші для операцій. Добуток $M \cdot V$ є кількістю грошей, яка має бути сплачена при купівлі виробленої продукції. Із рівняння обміну випливає **рівняння попиту на гроші**:

$$M^d = (P \cdot Y)/V$$

З рівняння видно, що **трансакційний попит на гроші залежить від:**

- абсолютного рівня цін;
- рівня реального доходу;

- швидкості обігу грошей.

Якщо ВВП зростає то це веде до збільшення попиту на гроші і відповідно зсуває лінію попиту праворуч, і навпаки.

2. Попит на гроші, як на активи – це кількість грошей, яку економічні агенти прагнуть зберігати у формі заощаджень, тобто це бажана кількість фінансових активів у грошовій формі. Перевагою володіння грошима є їхня ліквідність. Недоліком цих грошей є те, що вони не дають доходу у вигляді процента (*наприклад* в порівнянні з облігаціями). Володіючи грошима, доводиться жертвувати доходом у вигляді номінальної процентної ставки. **Номінальна процентна ставка** – ставка процента, виражена в грошах за поточним курсом (без поправки на інфляцію). Вона являє собою **альтернативні витрати** або **альтернативну вартість зберігання грошей**, яка визначає реальну процентну ставку. **Реальна процентна ставка** – це номінальна процентна ставка, що скоригована на рівень інфляції. Чим вища процентна ставка, тим більше потенційного доходу втрачає економічний агент, який накопичує гроші. Підвищення процентної ставки зменшує попит на гроші.

Попит на гроші позначається L , оскільки гроші є активом з найвищим рівнем ліквідності. Графічно залежність між попитом на гроші як активи та відсотковою ставкою відображає спадна крива. Чим вища відсоткова ставка, тим менший попит на гроші як активи (рис. 7.3).

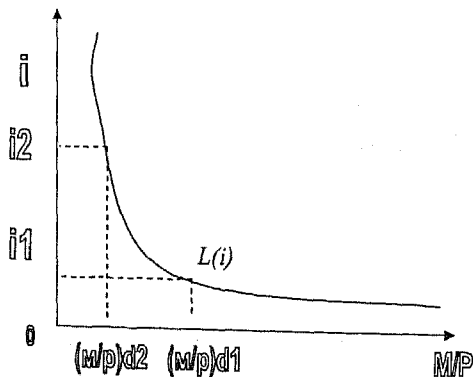

Рис. 7.3. Функція попиту на гроші як на активи

Реальну альтеративну вартість нагромадження грошей визначає реальна відсоткова ставка (r), яка скоригована на рівень інфляції. У даному випадку це коригування здійснюється стосовно очікуваного темпу інфляції (ОПІ), оскільки її фактичний майбутній рівень невідомий.

$$i = r + \text{ОПІ},$$

де i – номінальна відсоткова ставка.

Отже, функція попиту на гроші як активи відображає обернену залежність величини попиту на реальні грошові залишки з боку активів від динаміки номінальної ставки процента:

$$(M/P)^d = L(i)$$

Якщо реальна процентна ставка падає, то реальний попит на гроші зростає, оскільки зменшується реальна альтернативна вартість зберігання грошей. Чим вищий очікуваний темп інфляції, тим нижчим буде рівень реального попиту на гроші, оскільки лише в цьому випадку зменшується зумовлена інфляцією втрата купівельної спроможності грошей.

Зміна грошового попиту визначається за формулою:

$$\Delta M^d = k \cdot \Delta Y - h \cdot \Delta i,$$

де k – коефіцієнт чутливості грошового попиту до зміни доходу, який показує на скільки грошових одиниць змінюється грошовий попит при зміні доходу на одну грошову одиницю;

h – коефіцієнт чутливості грошового попиту до зміни відсоткової ставки, який показує на скільки грошових одиниць змінюється грошовий попит при зміні відсоткової ставки на один пункт.

Сукупний попит на гроші – це загальна кількість грошей, яку економічні агенти бажають для фінансування операцій та у формі активів, тобто сума трансакційного попиту на гроші і попиту на гроші як активи (рис. 7.4).

Збільшення рівня доходу супроводжується зростанням попиту на гроші (і навпаки) на величину $k \cdot \Delta Y$, що супроводжується зсувом кривої попиту. При кожному даному рівні доходу величина реального попиту на гроші буде падати, якщо ставка процента зростатиме, що на графіку відображається рухом вздовж кривої попиту. Якщо процентна ставка дуже висока, то попит на

гроші спадає до мінімального, необхідного для проведення операцій в економіці, рівня – трансакційного попиту на гроші. І навпаки.

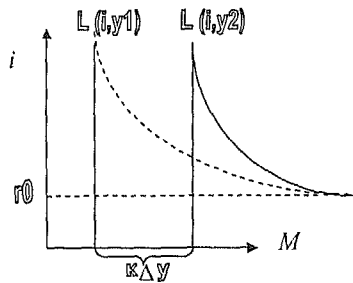

Рис. 7.4. Сукупний попит на гроші (крива переваг ліквідності)

Економічна ситуація, за якої процентна ставка перебуває на такому низькому рівні, коли дохід від облігацій не компенсує пов'язані з ним ризики і тому економічні агенти прагнуть тримати все своє багатство у формі грошей, тобто попит на гроші не має обмежень з боку ставки процента, отримала назву «пастка ліквідності».

Кількість грошей, яка наявна в національній економіці на певний момент часу, називається пропозицією грошей (M^S). Вона пов'язана з грошовою масою таким чином:

$$M^S = C + D,$$

де C – готівка поза банківською системою;

D – чекові депозити.

Грошова пропозиція пов'язана з грошовою базою таким чином:

$$\Delta M^S = M \cdot \Delta Mb,$$

де ΔM^S – приріст пропозиції грошей;

M – грошовий мультиплікатор;

ΔMb – приріст грошової бази.

Кількість грошей в країні зростає завдяки:

- зростанню грошової бази (Mb);
- зниженню норм обов'язкових мінімальних банківських резервів (nr);

- зменшенню надлишкових резервів комерційних банків (B);
- зниженню частки готівкових грошей у загальній сумі платіжних засобів населення (d).

Отже, **функція пропозиції грошей** має такий вигляд:

$$M^S = M_m(cr, B(i), d(i)) \cdot Mb$$

Зобразимо графічний вигляд функції пропозиції (рис. 7.5)

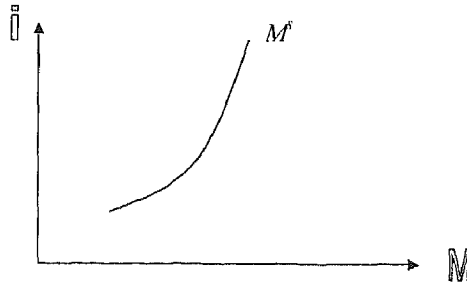

Рис. 7.5. Функція пропозиції грошей

Пропозиція грошей прямо залежить від відсоткової ставки при заданій грошовій базі та незмінній нормі мінімальних резервних вимог. При зміні грошової бази та норми резервних вимог функція M^S буде зміщуватися праворуч. За своїм складом грошова пропозиція визначається агрегатом $M1$, де готівкові гроші являють собою зобов'язання Центрального банку, а чекові депозити – зобов'язання комерційних банків.

З метою запобігання банкрутства комерційні банки повинні мати резерви готівкових грошей. У сучасній дворівневій банківській системі (Центральний банк і комерційні банки) для комерційних банків встановлюються нормативи мінімальних резервів у вигляді обов'язкових безпроцентних внесків до Центрального банку. Їхній розмір визначається у відсотках від депозитів у комерційних банків.

Фактичні (загальні) резерви комерційного банку – це сума коштів, яка внесена як депозити на банківські рахунки і не використана для кредитування з метою забезпечення вимог вкладників у будь-який час. Якщо фактичні банківські резерви дорівнюють депозитам, то маємо справу із системою **100 % банківського резервування**. За таких умов банки не впливають на

рівень грошової пропозиції, але визначають структуру грошової маси. Система, за якої вартість банківських резервів менша, ніж загальна сума банківських депозитів, має назву **часткового банківського резервування**.

Сучасна банківська система базується на частковому резервуванні банківських депозитів. Головним компонентом банківських резервів є **обов'язкові (мінімальні) банківські резерви (R)**, які зберігаються у НБУ.

Всі комерційні банки згідно закону повинні мати обов'язкові резерви. **Норма обов'язкового резервування визначається (cr) (резервні вимоги)** визначається як відношення суми обов'язкових резервів (R) до суми залучених депозитів (D):

$$cr = R/D$$

Чим більша норма обов'язкових банківських резервів, тим менше зростання грошової маси.

Величина, на яку фактичні резерви банку (TR) перевищують його обов'язкові резерви (R), називається **надлишковими резервами (B) банку**.

$$B = TR - R$$

Норма фактичного резервування (rr) визначається відношенням фактичних резервів комерційних банків до депозитів:

$$rr = (R + B)/D$$

Всі разом комерційні банки в умовах дворівневої банківської системи «створюють» гроші, коли надають позики в обсязі своїх **кредитних ресурсів**.

Можливість «створення» грошей всією банківською системою, визначаються депозити **мультиплікатором (Md)**, який показує в скільки разів комерційні банки збільшують розмір грошової маси в обігу.

$$Md = 1/cr$$

Грошовий мультиплікатор (m_m) – це ускладнений варіант депозитного, в якому враховуються поведінка як банків, так і населення. Його ще називають мультиплікатором грошової бази. Він значно менший ніж депозитний тому що він враховує готівкові кошти у населення.

$$M_m = (1 + d)/(cr + d),$$

де d – відношення готівкових грошей до депозитів у населення;

cr – норма обов'язкових банківських резервів (відношення резервів до депозитів).

Чим більша величина (d), тим менший грошовий мультиплікатор та чим більша норм обов'язкових банківських резервів (cr), тим менший мультиплікатор. При $d = 0$, тобто коли населення зберігає всі свої гроші в банках, грошовий мультиплікатор дорівнює депозитному.

Грошовий мультиплікатор використовується інститутами грошової системи для макроекономічного прогнозування пропозиції грошей і регулювання грошової маси.

Грошовий мультиплікатор визначає силу грошей:

- якщо $M_m > 1$, то гроші мають підвищену силу;
 - якщо $M_m < 1$, то гроші мають понижену силу;
 - якщо $M_m = 1$, то гроші мають нейтральну силу.
- або ліворуч.

7.3. Рівновага на грошовому ринку

Модель грошового ринку відображує поєднання попиту і пропозиції грошей. Екзогенними змінними у короткостроковій моделі грошового ринку є пропозиція грошей, доход і рівень цін. Пропозиція грошей контролюється НБУ і фіксована на рівні M^S . У короткостроковому періоді рівень цін не змінюється, тому номінальні і реальні змінні моделі збігаються:

$$M = (M/P);$$

$$r = i$$

Таким чином, реальна пропозиція грошей фіксована на рівні $(M/P)^S$ і на графіку показана вертикальною лінією. Альтернативну вартість грошей вимірює ставка процента по такому фінансовому активу, як облігація. Попит на гроші $L(r)$ є спадною функцією відсоткової ставки (r) для даного рівня доходу (Y) (рис.7.5).

Рівновага грошового ринку досягається в точці, де попит на гроші дорівнює їхній пропозиції. Умова рівноваги має вигляд:

$$(M/P)^S = L(r, Y)$$

Точці рівноваги грошового ринку відповідає рівноважна процентна ставка i^* . Дана модель показує, що існує лише єдина ставка, за якої попит на гроші і пропозиція збігаються.

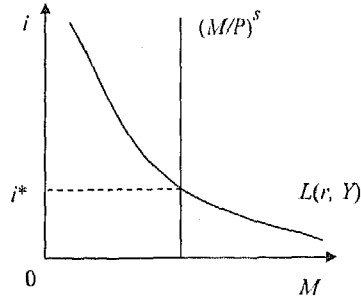

Рис. 7.5. Рівновага на грошовому ринку

На практиці на грошовому ринку постійно відбуваються коливання, які бувають двох типів:

- *З початковою нерівновагою грошового ринку.* Якщо процентна ставка не відповідає рівноважному рівневі, то для досягнення рівноваги необхідним є корекція процентної ставки, зміна рівня якої змушує економічних агентів змінювати структуру портфеля своїх активів (рис. 7.6).

Якщо на ринку встановився низький рівень процентної ставки ($r_1 < r^*$) – виникає надлишковий попит на гроші, який можна усунути за допомогою продажу облігацій економічними агентами. Колективний продаж облігацій приводить до збільшення пропозиції облігацій на ринку і, таким чином, падіння їхньої ринкової ціни. Остання ж в свою чергу супроводжується зростанням процентної ставки. Отже, зміна структури портфеля триватиме доти, поки бажаний рівень зберігання грошей не відповідатиме пропозиції грошей при процентній ставці $r = r^*$.

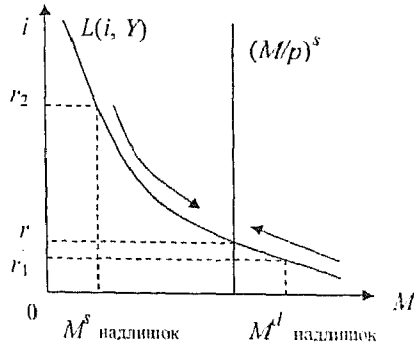

Рис. 7.6. Встановлення рівноваги в умовах не рівноважного грошового ринку

Якщо ж на ринку буде мати місце ситуація, коли ($r_1 > r^*$), то відбудеться протилежна ситуація розглянутій раніше.

• **Зі зміною рівноваги.** Підвищення пропозиції грошей ($M_2^S > M_1^S$) призводить до того, що в початковому положенні рівноваги виникає надлишкова пропозиція грошей (рис. 7.7, 7.8). Цей тимчасовий надлишок можна усунути завдяки підвищенню попиту на облігації економічними агентами. Купівля облігацій, яка супроводжується зростанням їхньої ринкової ціни, триває до тих пір, поки процентна ставка не відповідатиме новій, нижчій рівноважній ставці процента. Підвищення пропозиції грошей ($M_3^S > M_2^S$), яке відбувається в ситуації «пастка ліквідності», не спричиняє зниження процентної ставки внаслідок мінімальної альтернативної вартості зберігання грошей. Зростання доходу ($Y_2 > Y_1$) в умовах незмінної пропозиції грошей $(M/P)^S$ підвищує попит на гроші i , таким чином, спричиняє появу надлишкового попиту на гроші в початковому положенні рівноваги. Цей надлишок задовольняється економічними агентами за допомогою продаж облігацій або позичок у комерційних банків. Збільшення попиту на позички сприятиме зростанню процентної ставки.

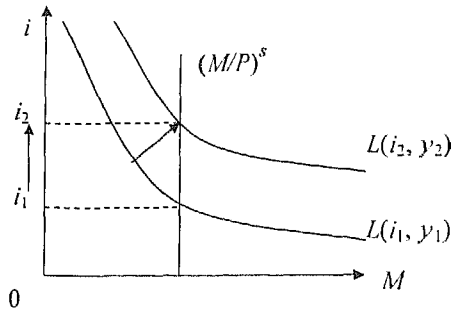

Рис. 7.7. Зростання доходу та встановлення нової рівноваги на грошовому ринку

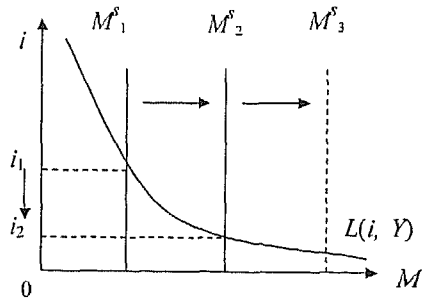

Рис. 7.8. Зростання пропозиції грошей та встановлення нової рівноваги на грошовому ринку

Коливання рівноважних відсоткових ставок відображенні переміщенням кривих попиту на гроші та пропозиції грошей, що відображені на рис. 7.7 та 7.8.

7.4. Особливості функціонування грошово–кредитної політики

Державне регулювання грошей на ринку здійснює центральний банк за допомогою грошово-кредитної (монетарної) політики, яка являє собою сукупність форм та засобів державного впливу на пропозицію грошей з метою забезпечення рівноваги між пропозицією грошей і попитом на них.

Завданнями монетарної політики є:

- 1) визначення реального попиту на гроші з боку економічних агентів і забезпечення відповідної пропозиції грошей, яка б відповідала запланованому зростанню обсягу виробництва без загрози стабільності національної валюти та грошово-кредитного ринку в цілому, а також запобігала розвитку інфляції за рахунок монетарної складової. Це завдання є основним;
- 2) поліпшення структури грошової маси;
- 3) розширення сфери застосування безготівкових розрахунків;
- 4) забезпечення зростання обсягів валютних резервів НБУ;
- 5) забезпечення економічно обґрунтованого рівня обмінного курсу національної грошової одиниці (гривні).

Цілі грошово-кредитної політики полягають у:

- 1) кінцевому (економічне зростання, повна зайнятість, стабільність цін, оптимальний платіжний баланс);
- 2) проміжні (відсоткова ставка, грошова маса, валютний курс).
- 3) Використання проміжних цілей дозволяє узгодити кінцеві цілі з інструментами грошово-кредитної політики. Складність проведення грошово-кредитної політики зумовлене тим, що НБУ не в змозі одночасно стабілізувати грошову масу і відсоткову ставку, якщо попит змінюється.

Монетарна політика має свої інструменти, серед яких є:

1. За характером впливу на економіку:

- стимулювання кредитної емісії (кредитна експансія);
- стримування кредитної емісії (кредитна рестрикція).

2. За формою впливу на економіку:

- адміністративні (прямі) інструменти (*наприклад*: директиви, інструкції тощо), метою яких є вплив на діяльність кредитних установ;

- ринкові (непрямі) інструменти (способи впливу НБУ на грошову пропозицію шляхом формування певних умов на грошовому ринку та ринку капіталів).

3. За характером параметрів:

- кількісні інструменти (впливають на стан кредитних можливостей комерційних банків);
- якісні інструменти (пряме регулювання вартості банківських кредитів).

4. За строками впливу:

- короткострокові інструменти, за допомогою яких досягаються проміжні цілі монетарної політики;
- довгострокові інструменти (діють від одного року і більше), мета яких є фінансова стабілізація та сприяння довгостроковому економічному зростанню.

Існують певні види грошово-кредитної політики, а саме:

1. *Гуцка грошово-кредитна політика* – політика НБУ, за якої проміжною ціллю є фіксація або підтримка %ставок на певному рівні. Пропозиція грошей у моделі грошового ринку в цьому випадку характеризується горизонтальною кривою. За такої політики підвищення попиту на гроші супроводжується зростанням пропозиції грошей. І навпаки, скорочення попиту на гроші веде до зменшення пропозиції грошей, оскільки НБУ регулює пропозицію грошей таким чином, щоб підтримати номінальну відсоткову ставку на фіксованому рівні.

2. *Жорстка грошово-кредитна політика* спрямована на фіксацію або підтримку стабільного обсягу грошової маси в економіці. У моделі грошового ринку їй відповідає вертикальна крива пропозиції грошей. За такої політики зростання попиту на гроші призводить до зростання відсоткової ставки, а зниження попиту на гроші спричиняє падіння відсоткової ставки, оскільки НБУ підтримує пропозицію грошей на певному рівні.

3. *Проміжному типові грошово-кредитної* політики відповідає нахилена крива пропозиції грошей: при зміні попиту на гроші пропозиція грошей змінюється, але в обсязі, недостатньому для підтримки відсоткових ста-

вок на фіксованому рівні. Тобто, зростання попиту на гроші супроводжується зростанням і пропозиції грошей, і ставки відсотку.

НБУ може змінювати нахил кривої пропозиції грошей за допомогою використання інструментів грошово-кредитної політики. Вибір варіантів грошово-кредитної політики залежить від причин зміни попиту на гроші. Якщо зростання попиту на гроші пов'язане насамперед з інфляційним зростанням цін, то найкращою буде жорстка грошово-кредитна політика, яка стримує зростання грошової маси. Якщо зміна попиту на гроші спричинена нестабільною швидкістю обігу грошей, то для стабілізації грошового ринку пропозиція грошей повинна змінюватися обернено до змін швидкості обігу грошей. У цьому випадку найкращий тип політики – гнучка грошово-кредитна політика.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Гроші – це засіб платежу, який приймається в обмін на товари та послуги, тобто вони є загальним еквівалентом вартості товару.

Символічні гроші – засоби обміну, що являють собою певні форми боргових зобов'язань держави і не мають власної невід'ємної цінності (готівкові гроші).

Купівельна спроможність – це кількість товарів та послуг, які можна придбати за грошову одиницю.

Кредитні гроші – засоби обміну, які являють собою боргові зобов'язання депозитних інститутів (безготівкові гроші).

Депозити – це грошові кошти вкладені в комерційні банки фізичними та юридичними особами у готівковій чи безготівковій формах для зберігання на визначених умовах.

Трансакційні (чекові) депозити – це засоби обміну, оскільки кошти з цих депозитів вкладники мають право без попередження банку переказати іншим особам у вигляді платежів за придбані товари та послуги.

Грошовий обіг – це безперервний рух грошей, що виконує функції засобу обігу і платежу, а також обслуговує кругообіг товарів і послуг.

Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка історично та законодавчо утворилася в кожній країні.

Грошова одиниця – це міра грошей прийнята в країні за одиницю.

Масштаб ціи – це вагова кількість грошового металу, прийнята в країні за грошову одиницю.

Емісійна система – це установа, що здійснює випуск грошей і цінних паперів та визначає порядок емісії.

Форми грошей – це матеріалізована в певному типі загального еквіваленту мінова вартість, яка забезпечує стабільність обігу товарів і є стабільними платіжним засобом у готівковому обігу.

Інститути грошової системи – це державні і недержавні установи, який регулюють грошовий обіг;

Грошова маса – це сукупність всіх грошових засобів, які знаходяться в народному господарстві у готівковій і безготівковій формах і виконують функції засобів обігу, платежу і нагромадження.

Ступінь ліквідності активів – це можливість їхнього перетворення в грошову форму без суттєвої втрати вартості і в короткий строк.

Грошова база – це основа всієї грошової маси країни, яку складають гроші високої ефективності, банкноти, монети та депозити комерційних банків у Центральному банку.

Монетаризація бюджетного дефіциту – це купівля центральним банком державних боргових зобов'язань.

Попит на гроші для угод – це попит на гроші для обслуговування всіх видів угод в економіці, який не залежить від відсоткової ставки.

Попит на гроші, як на активи – це кількість грошей, яку економічні агенти прагнуть зберігати у формі заощаджень, тобто це бажана кількість фінансових активів у грошовій формі.

Номінальна процентна ставка – ставка процента, виражена в грошах за поточним курсом (без поправки на інфляцію).

Реальна процентна ставка – це номінальна процентна ставка, що скоригована на рівень інфляції.

Сукупний попит на гроші – це загальна кількість грошей, яку економічні агенти бажають для фінансування операцій та у формі активів, тобто сума трансакційного попиту на гроші і попиту на гроші як активи.

Пастка ліквідності – це економічна ситуація, за якої процентна ставка перебуває на такому низькому рівні, коли дохід від облігацій не компенсує пов'язані з ним ризики і тому економічні агенти прагнуть тримати все своє багатство у формі грошей, тобто попит на гроші не має обмежень з боку ставки процента.

Пропозиція грошей – це кількість грошей, яка наявна в національній економіці на певний момент часу.

Фактичні (загальні) резерви комерційного банку – це сума коштів, яка внесена як депозити на банківські рахунки і не використана для кредитування з метою забезпечення вимог вкладників у будь-який час.

Часткове банківське резервування – це система, за якої вартість банківських резервів менша, ніж загальна сума банківських депозитів.

Депозитний мультиплікатор – це показник, який відображає в скільки разів комерційні банки збільшують розмір грошової маси в обігу.

Грошовий мультиплікатор – це ускладнений варіант депозитного, в якому враховуються поведінка як банків, так і населення.

Грошово-кредитна (монетарна) політика – це сукупність форм та засобів державного впливу на пропозицію грошей з метою забезпечення рівноваги між пропозицією грошей і попитом на них.

Гнучка грошово-кредитна політика – це політика НБУ, за якої проміжною ціллю є фіксація або підтримка %ставок на певному рівні.

Жорстка грошово-кредитна політика – це політика, спрямована на фіксацію або підтримку стабільного обсягу грошової маси в економіці.

ТЕСТИ

1. Грошовий мультиплікатор показує:

- а) в скільки разів зміниться обсяг грошової маси в разі зміни грошової бази;
- б) в скільки разів зміниться обсяг грошової бази в разі зміни грошової маси;
- в) в скільки разів зросте пропозиція грошової маси.

2. Грошовий обіг – це:

- а) безперервний рух грошей, які утворюють кругообіг національної та іноземної валют;
- б) безперервний рух грошей, які виконують функції засобу обігу і платежу, а також обслуговують кругообіг товарів і послуг;
- в) рух грошей в країні, з метою залучення більшої грошової маси в іноземній валюті, та іноземних інвесторів.

3. Депозитний мультиплікатор показує:

- а) в скільки разів комерційний банк зменшить розмір грошової норми в країні;
- б) в скільки разів Національний банк збільшить розмір грошової маси в обігу;
- в) в скільки разів комерційні банки збільшують розміри грошової маси в обігу.

4. Норма обов'язкових резервів:

- а) вводиться, як засіб, що охороняє від вилучення вкладів;
- б) зараз не використовується;
- в) вводиться, як засіб обмеження грошової маси.

5. Елементами грошової системи є:

- а) грошова одиниця, масштаб цін, емісійна система, форми грошей, валютний паритет, та інститути грошової системи;
- б) грошова одиниця, грошова маса, грошова норма, депозит та готівка;

в) гроші для операцій, ліквідність активів, грошовий мультиплікатор, та депозитний.

6. Надлишкові резерви комерційного банку – це:

- а) активи, які у разі потреби можуть швидко перетворюватися на готівку;
- б) різниця між величиною фактичних резервів та величиною обов'язкових резервів;
- в) різниця між величиною фактичних резервів та величиною наднормативних резервів.

7. Якщо ліквідність банку = 100 %, то:

- а) прибутковість банку висока;
- б) прибутковість банку нульова;
- в) норма обов'язкових резервів низька.

8. До засобів платежу не належить:

- а) вексель;
- б) кредитна картка;
- в) електронні гроші.

9. Рівновага грошового ринку досягається у точці, де:

- а) попит на гроші дорівнює пропозиції грошей;
- б) грошова маса дорівнює попиту на гроші для угод;
- в) сукупний попит дорівнює попиту на гроші з боку активів.

10. Політика дорогих грошей використовується для:

- а) здешевлення кредиту;
- б) зменшення ВВП;
- в) збільшення сукупних витрат.

11. Кількісне рівняння обігу не містить:

- а) кількості грошей в обігу;
- б) швидкості обігу грошей;
- в) номінальної процентної ставки.

12. Різницею між номінальною і реальною процентною ставкою є:

- а) податок;
- б) інфляція;
- в) сеньйораж.

13. Попит на гроші для угод залежить від:

- а) відсоткової ставки комерційних банків;
- б) реального валового внутрішнього продукту;
- в) кількості готівкових грошей поза банками.

14. Попит на гроші як активи залежить від:

- а) відсоткової ставки комерційних банків;
- б) норми резервів комерційних банків;
- в) загального обсягу грошової маси.

15. Щоб збільшити грошову пропозицію, національний банк має:

- а) купити державні облігації;
- б) продати державні облігації;
- в) підвищити резервну норму.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
а	б	в	в	а	б	б	а	а	б	в	б	б	а	а

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

За даними таблиці визначити для країни А величину грошових агрегатів M_1 , M_2 , M_3 .

Показники	Сума, грн
Невеликі строкові внески	1850
Великі строкові внески	742
Чеківі внески	493
Без чекові ощадні внески	362
Готівкові гроші	210

Розв'язок:

$$M_1 = 210 + 493 = 703 \text{ грн.}$$

$$M_2 = 703 + 362 + 1850 = 2915 \text{ грн.}$$

$$M_3 = 2915 + 742 = 3657 \text{ грн.}$$

Завдання 2.

Економіка країни С характеризується такими показниками: загальні резерви комерційного банку – 675 млн грн, депозити – 3240 млн грн, норма обов'язкових банківських резервів – 0,15 %. Як може змінитися пропозиція кредитних грошей, якщо банк вирішить використати свої надлишкові резерви для видачі кредитів?

Розв'язок:

$$\text{Обов'язкові резерви комерційного банку} = 3240 \cdot 0,15 = 486 \text{ млн грн.}$$

$$\text{Надлишкові резерви} = 675 - 486 = 189 \text{ млн грн.}$$

Пропозиція кредитних грошей збільшиться на

$$189 \cdot \frac{1}{0,15} = 1260 \text{ млн грн.}$$

Завдання 3.

Економіка країни Н характеризується такими показниками:

2005 р.: коефіцієнт депонування грошей – 15 %, коефіцієнт фактичного резервування – 27 %, грошова база – 240;

2010 р.: коефіцієнт депонування грошей – 25 %, коефіцієнт фактичного резервування – 27 %, грошова база – 280.

Як змінилася грошова пропозиція за цей період?

Розв'язок :

$$\text{Грошовий мультиплікатор у 2005 р.} = (0,15 + 1)/(0,15 + 0,27) = 2,7$$

$$\text{Пропозиція грошей у 2005 р.} = 240 \cdot 2,7 = 657,1$$

$$\text{У 2010 р. грошовий мультиплікатор} = (0,25 + 1)/(0,25 + 0,27) = 2,4$$

$$\text{Пропозиція грошей у 2010 р.} = 280 \cdot 2,4 = 673,1$$

Між 2005 р. і 2010 р. пропозиція грошей збільшилась на

$$((673,1 - 657,1)/657,1) \cdot 100 = 2,4 \text{ \%}$$

Завдання 4.

Економіка країни X характеризується такими показниками: резервна норма = 0,12; коефіцієнт готівки = 0,2. На яку величину Національний банк повинен збільшити грошову базу, щоб грошова пропозиція зросла на 296,7 грн?

Розв'язок:

$$Mm = (1 + 0,2)/(0,12 + 0,2) = 3,8$$

$$\Delta Mb = 296,7/3,8 = 78,1$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрити сутність грошей.
2. Які завдання стоять перед центральним банком?
3. Що таке монетаризація бюджетного дефіциту?
4. Розкрити сутність символічних грошей.
5. Розкрити сутність кредитних грошей.
6. Назвати та дати тлумачення функціям грошей.
7. Що таке грошова система?
8. Назвати та дати характеристику елементам грошової системи.
9. Розкрити сутність норми обов'язкового резервування
10. Що таке надлишкові резервами банку?
11. Розкрити сутність депозитного мультиплікатора.
12. Що таке грошовий обіг?
13. Що являє собою грошова маса?
14. Назвати та дати характеристику чотирьом агрегатам грошової маси, які визначає національний банк України.
15. Розкрити структура грошової маси для розвинених країн.
16. Що таке грошова база ?
17. Що таке грошова пропозиція?
18. Розкрити сутність фактичних (загальних) резервів комерційного банку.
19. В чому сутність обов'язкових (мінімальних) банківських резервів?

20. З яких елементів складається грошовий попит?
21. Дати характеристику попит на гроші для угод.
22. Розкрити сутність рівняння кількісної теорії грошей.
23. Від чого залежить трансакційний попит на гроші.
24. Дати характеристику попиту на гроші, як на активи.
25. За яких умов встановлюється рівновага на грошовому ринку?
26. Назвати основні цілі та види монетарної політики
27. Дати характеристику інструментам монетарної політики.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 69 – 78], [2, с. 245 – 265], [3, с. 272 – 306], [4, с. 92 – 110], [6, с. 246 – 278], [8, с. 315 – 392], [10, с. 241 – 278], [11, с. 146 – 174], [12, с. 127 – 142], [13, с. 192 – 224], [14, с. 281 – 330], [15, с. 249 – 315], [16, с. 98 – 109], [17, с. 250 – 308], [18, с. 321 – 344], [20, с. 148 – 164], [21, с. 366 – 401], [22, с. 113 – 123], [23, с. 206 – 248], [24, с. 194 – 218], [25, с. 83 – 98].

Тема 8

«СПОЖИВАННЯ ТА ЗАОЦАДЖЕННЯ»

- 8.1. Взаємозв'язок використовуваного доходу із споживанням.
- 8.2. Взаємозв'язок використовуваного доходу із заощадженням.
- 8.3. Чинники споживання і заощадження не пов'язані з доходом.
- 8.4. Теорії споживання.

8.1. Взаємозв'язок використовуваного доходу із споживанням

Головним компонентом сукупних витрат є **споживчі витрати**. Які являють собою витрати на придбання товарів і послуг для задоволення потреб людей. Воно є найважливішим компонентом ВВП, який у більшості країн світу впродовж останніх десятиліть у середньому становить 2/3 сукупних витрат на купівлю товарів і послуг. Споживання формує споживчу поведінку, яка є своєрідним індикатором циклічного розвитку економіки.

В 1996 році у США для оцінки споживчої поведінки був розроблений макроекономічний показник «індекс споживчих настроїв». Для аналізу української економіки його почали використовувати з 1994 року.

Індекс споживчих настроїв – це показник, який використовується для оцінки споживчої поведінки, він входить до числа основних макроекономічних показників, на основі яких складають прогнози економічного циклу, а також він є важливим для визначення економічної політики держави.

Існує три групи витрат домогосподарств на споживання:

1. Товари тривалого використання (*наприклад*: предмети побуту, транспортні засоби тощо);
2. Предмети поточного вжитку (*наприклад*: продукти харчування, одяг тощо);
3. Послуги (*наприклад*: освіта, охорона здоров'я тощо).

Кожна сім'я витрачає свій використовуваний дохід по різному. Але статистичні обстеження виявили певні закономірності сімейного розподілу доходів: бідні сім'ї більшу частину використовуваного доходу витрачають на продукти харчування низької та середньої якості, багаті ж – на продукти харчування вищої якості. Зі збільшенням доходів сімей зростають витрати на одяг, відпочинок, автомобілі. Крім цього зростання доходів призводить до того, що частина їх не споживається, а заощаджується. Найбідніші сім'ї не спроможні заощаджувати взагалі.

Отже, економічні дослідження показують, що дохід кінцевого використання визначає рівень споживання та заощадження. Рівень доходу кінцевого використання, за якого не заощаджують і не витрачають попередніх заощаджень, називають **точкою нульового заощадження**, або пороговим доходом.

Дж. Кейнс виходив з гіпотези доходу кінцевого використання, відповідно до якого споживання домогосподарств залежить від величини цього доходу. Отже, залежність між обсягом споживання і доходом кінцевого використання має назву **кейнсіанська функція споживання**:

$$C = C_0 + ГСС \cdot Y;$$
$$C_0 > 0; \quad 0 < ГСС < 1,$$

де C_0 – автономне споживання;

$ГСС$ – гранична схильність до споживання;

Y – дохід кінцевого використання.

Автономне споживання – це споживання, яке не залежить від поточного доходу. Тобто, це «споживчий кошик» відповідної групи населення: малозабезпечених, з середнім достатком, високозабезпечених. У довгостроковому періоді, для економіки в цілому, воно має тенденцію наближатися до нуля.

Гранична схильність до споживання – коефіцієнт, що показує, яка частка з кожної одиниці додаткових доходів буде спрямована на споживання.

$$ГСС = \Delta C / \Delta Y,$$

де ΔC – зміна споживання, викликана зміною доходу;

ΔY – зміна доходу кінцевого використання.

З геометричної точки зору гранична схильність до споживання – це числове значення нахилу лінії споживання, тобто це кут нахилу кривої спо-

живання. Вона набуває значення в інтервалі від 0 до 1, тобто одна додаткова одиниця використуваного доходу збільшує обсяг споживання, але на величину меншу за 1. Це пояснюється тим, що кожна гривня доходу, як не споживається, – заощаджується (рис. 8.1).

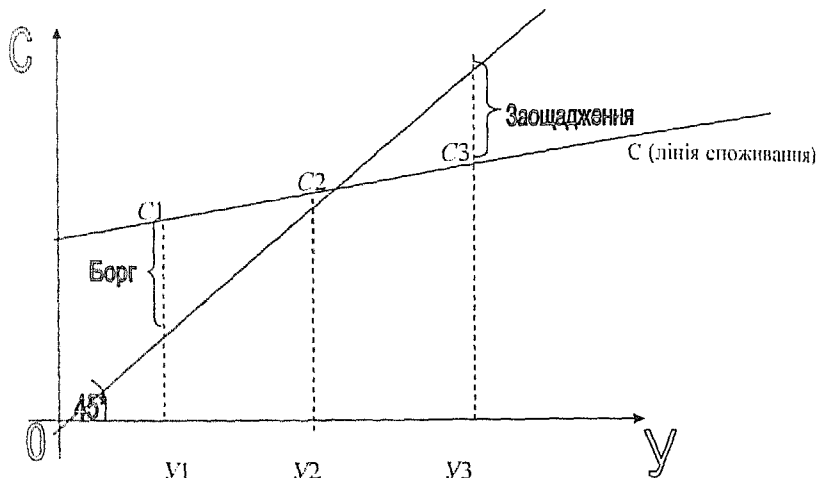

Рис. 8.1. Функція споживання

На графіку показана залежність споживання від наявного доходу. Бісектрисою є лінія споживання, яка свідчить, що весь дохід витрачається лише на споживання.

Якщо $C_3 < U_3$ виникають заощадження, а якщо $C_1 > U_1$, то це свідчить про те, що певна частка споживчих витрат здійснюється за рахунок боргу (попередні заощадження або позички). Якби споживчі витрати дорівнювали використуваному доходу, то графік функції споживання збігся б з бісектрисою. Перетин ліній в т. C_2 означає рівень нульового заощадження.

Частка, або відсоток, будь-якого загального доходу, яка споживається, називається середньою схильністю до споживання (ССС).

$$ССС = C / Y$$

Частка загального використуваного доходу, яка споживається, зі збільшенням використуваного доходу зменшується.

Кейнс вивів чотири правила сукупного споживання:

- споживання є функцією доходу кінцевого використання;
- розмір граничної схильності до споживання знаходиться у межах від 0 до 1, тобто люди схильні збільшувати своє споживання з ростом доходу кінцевого використання, але не в тій же мірі;
 - зі зростанням доходу кінцевого використання гранична схильність до споживання падає;
- середня норма споживання зменшується по мірі зростання доходу кінцевого використання.

8.2. Взаємозв'язок використовуваного доходу із заощадження

Економічний процес, пов'язаний з інвестуванням являє собою заощадження. Тобто, заощадження – це та частина доходу кінцевого використання, що не витрачається на споживання.

Кожній функції споживання відповідає єдина функція заощадження, яка відображає залежність між обсягом споживання і безподатковим доходом (рис. 8.2).

$$Z = -C_0 + (1 - ГСС) \cdot Y$$

Рисунок 8.2 показує залежність заощадження від використовуваного доходу. Заощадження у точці Z_2 відповідає споживанню в точці C_2 (рис. 8.1) на умовах, коли $C_2 = Y_2$, а $Z = 0$. Заощадження у точці Z_1 відповідає споживанню у точці C_1 на умовах $C_1 > Y_1$, а $Z_1 < 0$. Заощадженням у точці Z_3 відповідає споживання в точці C_3 на умовах, коли $C_3 < Y_3$, а $Z_3 > 0$.

Розрізняють також граничну та середню схильність до заощадження.

Гранична схильність до заощадження (ГСЗ) – це частка доходу кінцевого використання, що спрямовується на заощадження.

$$ГСЗ = \Delta Z / \Delta Y$$

Вимірювання залежності споживання і заощадження від доходу кінцевого використання здійснюється за допомогою коефіцієнту **середньої схильності до заощадження (ССЗ)**:

$$CCЗ = З / У$$

Оскільки $У = С + З$, то:

$$ССС + CCЗ = 100 \%, \text{ або } 1,0$$

$$ССС + CCЗ = 1$$

$$ГСС + ГСЗ = 1$$

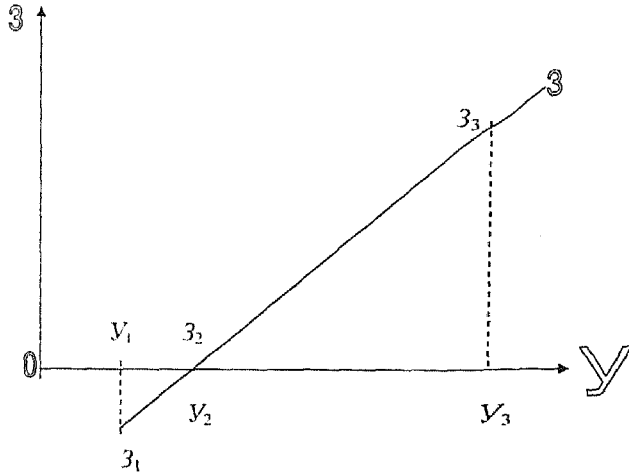

Рис. 8.2. Функція заощадження

Це означає, що за даного використовуваного доходу будь-яка зміна споживання компенсується протилежною зміною заощаджень. І навпаки.

Витрати на споживання і заощадження зростають, коли збільшується використовуваний дохід, і скорочуються, коли використовуваний дохід зменшується. Виходячи з цього, разом із зростанням доходу зростає схильність до заощадження і зменшується схильність до споживання.

Якщо є заощадження, населення в поточному періоді може споживати більше, ніж одержує дохід. Це явище отримало назву «ефект заощадження». За стабільної економіки цей ефект незначний, за нестабільної – населення починає збільшувати поточне споживання за рахунок заощаджень що призводить до збільшення ефекту заощадження.

8.3. Чинники споживання і заощадження не пов'язані з доходом

Рівень використовуваного доходу є основним чинником, що означає величину споживання і заощадження в домогосподарствах, так само як ціна є основним чинником, що визначає попиту на окремий продукт. Існують певні чинники, які заохочують домогосподарства споживати менше або більше при кожному можливому рівні використовуваного доходу. При цьому змінюватиметься положення лінії споживання і заощадження. Отже, до таких чинників відносять:

1. Багатство. Чим більше багатства накопичили домогосподарства, тим більшою є величина споживання і меншою — величина заощадження за будь-якого рівня поточного доходу. Під багатством розуміємо нерухоме майно (*наприклад*: будинок, автомобілі, телевізори та інші предмети тривалого користування) і фінансові активи (*наприклад*: готівка, ощадні рахунки, акції, облігації, страхові поліси, пенсії), якими володіють домогосподарства. Домогосподарства заощаджують, утримуючись від споживання, щоб нагромаджувати багатство. Збільшення багатства переміщує лінію заощадження донизу, а лінію споживання — вгору. *Наприклад*: під час гіперінфляції, в Україні, відбулася фактична втрата вкладниками у банківській системі. Це призвело до зниження рівня споживання значної кількості домогосподарств. Однак здебільшого величина багатства домогосподарств змінюється з року в рік повільно і тому звичайно не викликає значних переміщень ліній споживання та заощадження.

2. Сподівання. Сподівання споживачів, пов'язані з майбутніми цінами, грошовими доходами і наявністю товарів, можуть істотно вплинути на поточні витрати і заощадження. Очікування зростання цін і нестачі товарів ведуть до збільшення поточних витрат і зниження заощаджень. Це переміщує лінію споживання вгору, а лінію заощадження — донизу. Для споживачів природними є намагання уникнути оплати вищих цін або жити за принципом "обійдись без цього". Сподівана інфляція та сподівані нестачі спонукають людей "купувати про запас", щоб уникнути високих майбутніх цін і порожніх по-

лиць. Сподівання зростання грошових доходів в майбутньому ведуть до того, що споживачі здійснюють свої поточні витрати вільніше. Навпаки, сподіване зниження цін, очікування падіння доходів та відчуття того, що товарів буде достатньо, можуть спонукати споживачів скорочувати споживання і збільшувати заощадження.

Неможливість для споживача перемістити свій майбутній доход для розширення поточного споживання називається **позичковим, або ліквідним обмеженням**. У перехідній економіці таке явище існує для більшості громадян.

3. Споживча заборгованість. Рівень заборгованості споживачів також може впливати на готовність домогосподарств скерувувати поточний дохід на споживання і заощадження. Якщо заборгованість домогосподарств досягла такої величини, що, скажімо, 20 або 25 % їхніх поточних доходів відраховуються для сплати чергових внесків за попередні закупівлі, то для зниження заборгованості споживачі будуть змушені скоротити поточне споживання. Навпаки, якщо споживча заборгованість є відносно низькою, то темп зростання споживання може бути незвично високим, що збільшує заборгованість.

4. Оподаткування. Зміни в податках також переміщуватимуть лінії споживання і заощадження. Податки виплачуються частково за рахунок споживання і частково за рахунок заощаджень. Отже, підвищення податків переміщуватиме до низу як лінію споживання, так і лінію заощадження, і навпаки, дохід, отриманий від зниження податків, частково споживатиметься, а частково заощаджуватиметься домогосподарствами. Тому зниження податків переміщуватиме вгору і лінію споживання, і лінію заощадження.

У нашому аналізі ліній споживання і заощадження важливо врахувати ще три останні взаємопов'язані моменти: **переміщення і стабільність**.

Переміщення від однієї точки до іншої по стабільній лінії споживання (*наприклад*, із точки А у точку Б на рисунку 8.3, а) називають **зміною величини споживання**.

Єдиною причиною цієї зміни у споживанні є зміна використовуваного доходу. З іншого боку, зміною споживання вважається переміщення цієї лінії вниз або вгору (*наприклад*: з положення C_0 в C_1 або C_2 на рисунку 8.3, а). Пе-

реміщення лінії споживання спричинюється змінами одного або декількох чинників, не пов'язаних з доходом, які з'ясовано вище.

Аналогічне термінологічне розмежування стосується і лінії заощадження на рисунку 8.3(б).

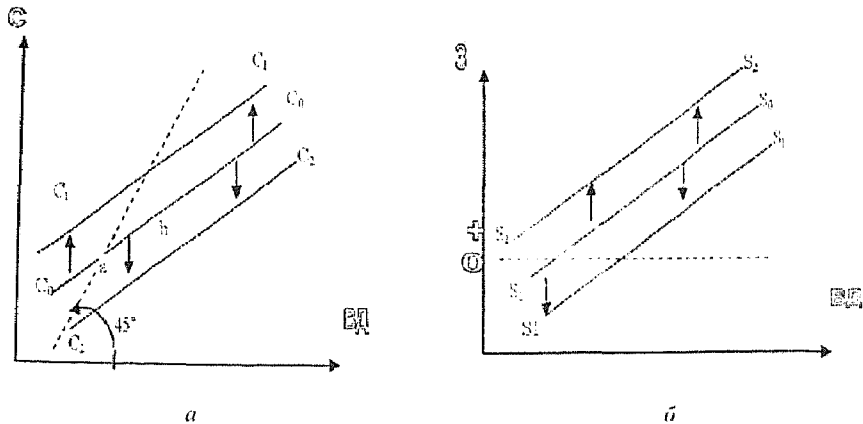

Рис. 8.3. Переміщення лінії споживання (а) і лінії заощадження (б)

Щодо переміщення ліній, то перші три чинники споживання, не пов'язані з доходом, переміщують лінії споживання і заощадження у протилежних напрямках. Якщо домогосподарства вирішують споживати більше за кожного можливого рівня використовуваного доходу, то це означає, що вони хочуть заощаджувати менше, і навпаки.

На графіку це виглядає так: якщо лінія споживання переміщується вгору із положення C_0 в C_1 на рисунку 8.3(а), то лінія заощадження переміщується вниз із положення Z_0 в Z_1 . Аналогічно: переміщення вниз лінії споживання з положення C_0 в C_2 означає переміщення вгору лінії заощадження з положення Z_0 в Z_2 . Винятком є вплив четвертого, не пов'язаного з доходом, чинника — оподаткування. Домогосподарства споживатимуть менше і заощаджуватимуть менше, щоб оплачувати вищі податки. Отже, підвищення податків перемістить вниз як лінію споживання, так і лінію заощадження, тоді як зниження податків перемістить вгору обидві лінії.

Економісти здебільшого погоджуються між собою в тому, що лінії споживання і заощадження є, як правило, стабільними, якщо держава не уживає спеціальних заходів для їх зміни. Така стабільність пояснюється, можливо, тим, що на рішення домогосподарств споживати або заощаджувати істотні впливи чинить звичка. Крім того, не пов'язані з доходом чинники досить чисельні і зміни в них нерідко діють у протилежних напрямках, а, отже, нейтралізують один одного.

8.4. Теорії споживання

Зв'язок між споживанням і доходом був досліджений з використанням трьох ідей: міжчасового бюджетного обмеження Ірвінга Фішера, життєвого циклу Франко Модильяні, постійного доходу Мільтона Фрідмена.

Ірвінг Фішер висунув гіпотезу про те, що при прийнятті споживацьких рішень раціональні економічні суб'єкти враховують не тільки поточний дохід, а й майбутній, отриманий ними протягом життя. Виходячи з цього він висунув проблему міжчасового споживчого вибору, яка проявляється в тому, що при прийнятті рішення про споживання на сучасному етапі і у майбутньому споживачі стикаються з міжчасовим бюджетним обмеженням.

Для спрощення аналізу Фішер припускав, що:

- споживач живе лише у двох періодах: перший – молодість (Y_1), другий – старість (Y_2). Відповідно: у першому періоді його споживання – C_1 , у другому – C_2 ;
- споживач має змогу необмежено перемішувати свій дохід між обома періодами свого життя. Це значить, що споживання в будь-якому періоді може перевищувати або бути нижчим за рівень доходу відповідного періоду;
- споживачу доцільно здійснювати заощадження в першому періоді, так як в другому – вони є недоцільними;
- відсутність інфляції, яка веде до того, що всі змінні є реальними;
- відсоткова ставка за одержання позики дорівнює відсотковій ставці за заощадження.

Враховуючи вище напписане було сформульовано типовий вираз запису міжчасового бюджетного обмеження споживача:

$$C_1 + (C_2/(1+r)) = Y_1 + (Y_2/(1+r))$$

Отже, сукупне споживання в обох періодах дорівнює сумі доходу першого та дисконтованого доходу другого періоду.

Франко Модільяні розвинув модель поведінки споживача, яку називають гіпотезою життєво циклу. Вона ґрунтується на концепції міжчасового вибору споживача, суть якої полягає в тому, що індивіди планують свої споживання і заощадження на тривалий період, щоб як найкраще розподілити ресурси для споживання впродовж усього життя. Крім цього, раціональні споживачі хочуть підтримувати приблизно однаковий рівень споживання протягом свого життя, а доходи людей різко знижуються з виходом на пенсію. Для підтримання однакового рівня споживання упродовж життєвого циклу потрібно заощаджувати у трудовому періоді. Тому на момент виходу на пенсію люди володіють найбільшим обсягом майна, яке вони використовують для споживання у пенсійному періоді.

Для підтримання однакового рівня споживання протягом життя наш індивід має розподілити свої ресурси між роками сподіваного життя. Споживання упродовж життєвого циклу повинно дорівнювати ресурсам за весь життєвий цикл.

Заощадження у трудовому періоді, коли особа працює і заробляє дохід, дорівнює частці трудового доходу, яка визначається відношенням пенсійного періоду до усього життєвого циклу. Ці заощадження особа використовує для споживання упродовж пенсійного періоду життя, коли вона уже не працює. Заощадження у трудовому періоді становлять активи, або майно, споживача. Вони досягають максимуму в момент виходу на пенсію. Відтак майно споживача зменшується, бо індивід використовує його для оплати споживання у пенсійному періоді.

Гіпотеза життєвого циклу передбачає, що особа заощаджує, коли її дохід вищий за середній упродовж життєвого циклу, і використовує заощадження для споживання, коли її дохід менший за середній.

Отже, згідно з моделлю життєвого циклу, **річний обсяг споживача** (РОС) можна визначити за формулою:

$$\text{РОС} = \text{ГССМ} \cdot \text{МС} + \text{ГССД} \cdot \text{РД},$$

де ГССМ – гранична схильність до споживання майна;

МС – майно споживача;

ГССД – гранична схильність до споживання доходу;

РД – річний дохід

У короткостроковому періоді майно кожної особи не змінюється суворо пропорційно до річного доходу. Тому за високих рівнів поточного доходу середня схильність до споживання може знижуватися. Проте у довгостроковому періоді середня схильність до споживання буде постійною.

Мілтон Фрідман розвинув модель поведінки споживача, яку називають гіпотезою **постійного доходу**. Її суть в тому, що особа, визначаючи обсяг свого споживання, бере до уваги не свій поточний дохід, а постійний дохід.

Постійний дохід (ПД) – це та величина доходу, яку споживачі надіються отримати у майбутньому, враховуючи своє майно та зароблений нині дохід. Частина поточного доходу (ПтД) нерідко є тимчасовою, і індивід не розраховує на неї у майбутньому. Отже, **тимчасовий дохід** (ТД) – це та частина поточного доходу, яку люди не сподіваються отримувати у майбутньому (*наприклад*: виграш у лотереї).

$$\text{ПтД} = \text{ПД} + \text{ТД};$$

$$\text{ССС} = C/Y = (a \cdot \text{ПтД})/Y,$$

де *a* – константа, що визначає частку постійного доходу, яка споживається.

Отже, постійний дохід – це середній дохід, а тимчасовий – це відхилення від середньої величини доходу.

Найважливіший висновок, що випливає з гіпотези постійного Фрідмена, стосується середньої схильності до споживання, так як вона залежить від відношення постійного доходу до поточного. Таким чином, роки високого доходу характеризуються низькою середньою схильністю до споживання, і навпаки. Однак в довгостроковому періоді вона постійна.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Споживчі витрати – це витрати на придбання товарів і послуг для задоволення потреб людей.

Індекс споживчих настроїв – це показник, який використовується для оцінки споживчої поведінки, він входить до числа основних макроекономічних показників, на основі яких складають прогнози економічного циклу, а також він є важливим для визначення економічної політики держави.

Точка нульового заощадження – це рівень доходу кінцевого використання, за якого не заощаджують і не витрачають попередніх заощаджень, називають, або пороговим доходом.

Кейпсіапська функція споживання – це залежність між обсягом споживання і доходом кінцевого використання.

Автономне споживання – це споживання, який не залежить від поточного доходу.

Гранична схильність до споживання – це коефіцієнт, що показує, яка частка з кожної одиниці додаткових доходів буде спрямована на споживання.

Середня схильність до споживання – це частка, або відсоток, будь-якого загального доходу що споживається.

Заощадження – це та частина доходу кінцевого використання, що не витрачається на споживання.

Гранична схильність до заощадження – це частка доходу кінцевого використання, що спрямовується на заощадження.

Середня схильність до заощадження – це вимірювання залежності споживання і заощадження від доходу кінцевого використання.

Ефект заощадження – це ефект при якому населення в поточному періоді може споживати більше, ніж одержує дохід, але за умови що є заощадження.

Постійний дохід – це та величина доходу, яку споживачі надіються отримати у майбутньому, враховуючи своє майно та зароблений нині дохід.

Тимчасовий дохід – це та частина поточного доходу, яку люди не сподіваються отримувати у майбутньому.

Кейнсіанська функція споживання – це залежність між обсягом споживання і доходом кінцевого використання.

ТЕСТИ

1. До педоходних факторів споживання і заощадження відносять:

- а) податки, рівень цін, кон'юнктуру, заборгованість, економічні цикли та коливання;
- б) багатство, податки, рівень цін, відрахування на соціальне страхування, очікування, споживчу заборгованість, відсоткову ставку;
- в) багатство, податки, рівень цін, очікування, відсоткову ставку, економічні коливання.

2. Споживання – це:

- а) витрати домогосподарств на придбання споживчих товарів для задоволення суспільних потреб і збільшення заощаджень;
- б) витрати домогосподарств на придбання споживчих товарів і сплату послуг для задоволення особистих потреб;
- в) вірної відповіді немає.

3. Які із запропонованих варіантів, на Вашу думку, найбільш повно розкривають сутність поняття «гранична схильність до споживання»?

- а) гранична величина споживчих витрат при даному рівні доходу;
- б) зміна у споживчих витратах, викликана зміною доходів;
- в) відношення приросту споживчих витрат на одиницю приросту доходу кінцевого використання.

4. Разом із зростанням доходу:

- а) зростає схильність до заощадження і зменшується схильність до споживання;
- б) зростає схильність до споживання і зменшується схильність до заощадження;

в) зменшується схильність до заощадження і збільшується схильність до споживання.

5. Головним фактором, що впливає на величину споживчих витрат є:

- а) дохід кінцевого використання;
- б) національний;
- в) особистий.

6. Заощадження – це:

- а) частина наявного доходу, яка залишається після здійснення витрат на інвестування;
- б) частина наявного доходу, яка залишається після здійснення витрат на споживання;
- в) частина споживання, яка залишається після здійснення витрат на інвестування.

7. Середня схильність до споживання або заощадження – це:

- а) коефіцієнт, який відображує відношення споживчих витрат або заощаджень до наявного доходу приватної економіки;
- б) коефіцієнт, який відображує відношення споживчих витрат або заощаджень до інвестицій приватної економіки;
- в) коефіцієнт, який відображує відношення споживчих витрат або заощаджень до граничної схильності приватної економіки.

8. Гранична схильність до споживання – це:

- а) відношення приросту споживання до приросту наявного доходу;
- б) відношення приросту споживання до наявного доходу;
- в) відношення споживання до приросту наявного доходу.

9. Крива споживання зміщується вгору внаслідок:

- а) зростання наявного доходу;
- б) зниження цін;
- в) зростання відсоткової ставки.

10. Автономне споживання – це:

- а) споживання, яке не залежить від доходу;

- б) витрати, які залежать від споживання;
- в) споживання + витрати.

11. Заощадження – це:

- а) та частка наявного доходу, яка не використовується на споживання.
- б) та частка наявного споживання, яка не використовується на накопичення доходу;
- в) вірної відповіді немає.

12. Сума коефіцієнтів середньої або граничної схильності завжди:

- а) менше 1;
- б) більше 1;
- в) дорівнюють 1.

13. Гіпотеза постійного доходу М. Фрідмана твердить, що гранична схильність до споживання доходу:

- а) становить одиницю;
- б) дорівнює нулеві;
- в) вища для постійного доходу, ніж для тимчасового доходу;

14. Яке твердження характеризує точку нульового заощадження:

- а) величина заощаджень дорівнює обсягові інвестицій;
- б) величина заощаджень дорівнює обсягові споживання;
- в) величина доходу дорівнює обсягові споживання;

15. Кожній функції споживання відповідає:

- а) одна функція заощадження;
- б) дві функції заощадження;
- в) безліч функцій заощадження.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
б	б	в	а	а	б	б	А	Б	а	а	в	в	в	а

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Країна А функціонує у приватній закритій економіці та характеризується такими показниками: ВВП у 2010 році = 1750 млн грн, у 2011 = 1900 грн, споживання у 2010 році = 680 грн, у 2011 = 767 грн. Визначити граничну схильність до споживання.

Розв'язок:

$$\Delta C = 767 - 680 = 87 \text{ млн грн}; \quad \Delta Y = 1900 - 1750 = 150 \text{ грн};$$

$$ГСС = \frac{\Delta C}{\Delta Y} = \frac{87}{150} = 0,6.$$

Завдання 2.

Економіка країни Х описується такою функцією споживання:

$$C = 6 + 0,7Y$$

Записати функцію заощадження.

Розв'язок:

$$Z = -C_0 + ГСЗ \cdot Y;$$

$$ГСЗ = 1 - 0,7 = 0,3;$$

$$S = -6 + 0,3Y.$$

Завдання 3.

В країні Н за певний період доход збільшився на 20 млн грн, автономне споживання – на 8 млн грн, ГСС = 0,7. Обчислити приріст споживання за цей період згідно з функцією споживання.

Розв'язок:

$$\Delta C = C_0 + C \cdot \Delta Y = 8 + 0,7 \cdot 20 = 22 \text{ млн грн.}$$

Завдання 4.

Економіка країни В описується такою функцією споживання:

$$C = 75 + 0,6Y$$

Визначити обсяг заощаджень, якщо доход домогосподарств склав 450 млн грн.

Розв'язок:

$$S = -C_0 + (1 - ГСС) \cdot Y = -75 + 0,4 \cdot 450 = -105.$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрити суть використовуваного доходу.
2. Розкрити сутність споживання?
3. Що таке «пороговий дохід»?
4. Як визначаються середня та гранична схильності до споживання ?
5. Що таке заощадження?
6. Як визначаються середня та гранична схильності до заощадження ?
7. Назвати чинники споживання і заощадження, не пов'язані з доходом.
8. Розкрити суть термінологічного розмежування ліній споживання та заощадження.
9. Розкрити суть переміщення ліній споживання та заощадження.
10. Розкрити суть стабільності ліній споживання та заощадження.
11. В чому сутність гіпотези міжчасового бюджетного обмеження?
12. В чому сутність гіпотези життєвого циклу?
13. Як визначається річний обсяг споживача?
14. В чому сутність гіпотези постійного доходу?
15. В чому різниця між постійним та тимчасовим доходом?

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[2, с. 76 – 97], [10, с. 118 – 136], [11, с. 88 – 110], [12, с. 53 – 68], [14, с. 169 – 210], [15, с. 73 – 84], [16, с. 62 – 71], [17, с. 110 – 131], [20, с. 123 – 137], [21, с. 98 – 120], [22, с. 39 – 49], [24, с. 77 – 97].

Тема 9

«ІНВЕСТИЦІЇ»

- 9.1. *Інвестиції: сутність та особливості.*
- 9.2. *Нестабільність інвестицій.*
- 9.3. *Споживання, заощадження, інвестиції та умови рівноважного рівня виробництва.*

9.1. Інвестиції: сутність та особливості

Кожна країна намагається збільшити загальний об'єм продукції, щоб підвищити рівень життя своїх громадян. Досягти цієї мети можна лише через інвестиції, які є одним із найважливіших елементів господарського життя країни.

Інвестиції (I) – це вкладення у капітал, тобто витрати на виробництво і нагромадження капітальних благ. Вони є другим компонентом приватних витрат. Інвестиції являть собою частину ВВП, що не спожита в поточному періоді та забезпечує приріст капіталу в економіці.

У системі національних рахунків виокремлюють три види інвестиційних витрат:

- 1) інвестиції в основний капітал (*наприклад*: інвестиції в машини, устаткування);
- 2) інвестиції в житлове будівництво (*наприклад*: витрати на придбання нового житла);
- 3) інвестиції у створення запасів (*наприклад*: інвестиції в сировину, незавершене виробництво).

Всі інвестиції з часом зношуються, тобто відбувається амортизація. Але розмір від'ємних інвестицій не може бути більшим за розмір амортизації

Інвестиції мають свою класифікацію (рис. 9.1)

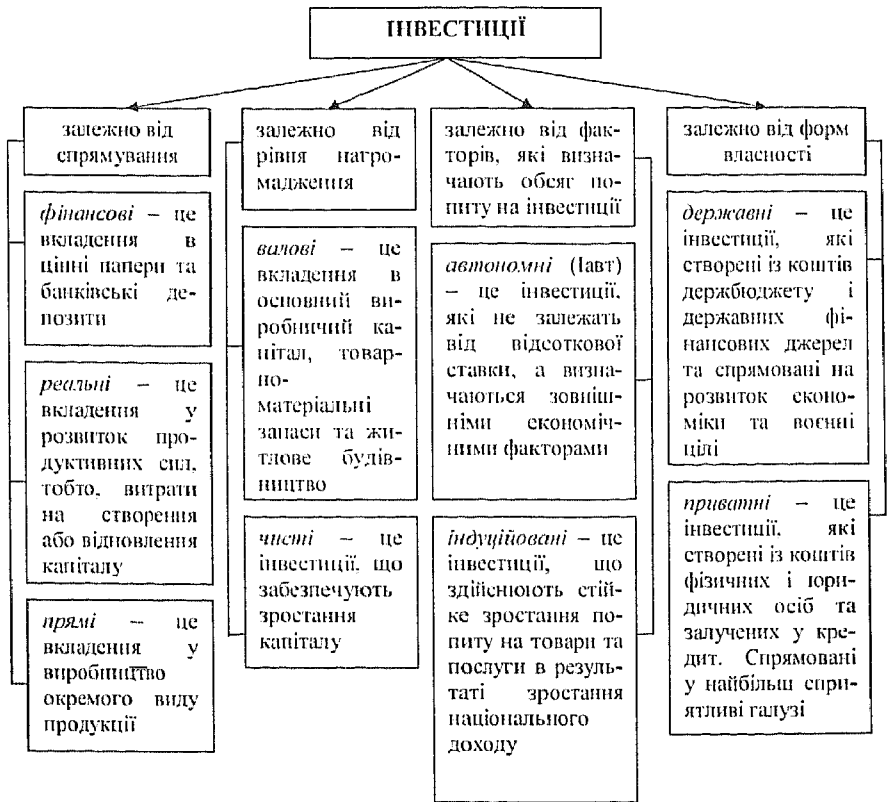

Рис. 9.1. Класифікація інвестицій

Інвестиції створюють заощадження. Так, у неокейнсіанському макроекономічному аналізі існує така умова:

$$\Delta Z = \Delta I$$

Інвестиційні рішення ґрунтуються на співставленні граничних вигод і граничних витрат. Граничний вигодою від інвестицій є очікувана норма чистого прибутку (ОНЧП), яку підприємці сподіваються на них отримати. Граничними витратами є відсоткова ставка — вартість отриманої позики. Фірми інвестуватимуть у всі проекти, для яких очікуваний чистий прибуток перевищує відсоткову ставку. Отже, мотиваційним чинником інвестиційного

попиту є очікуваний чистий прибуток (ОЧП), який інвестори очікують отримати від інвестування.

$$\text{ОЧП} = (Ii - I \cdot r) \cdot (1 - t),$$

де Ii – дохід, який очікують отримати від інвестування в цінах передінвестиційного періоду;

$(I \cdot r)$ – відсотки за використання інвестиційних коштів;

t – ставка податку на прибуток;

$(Ii - I \cdot r)$ – валовий прибуток від інвестування.

$$\text{ОНЧП} = (\text{ОЧП}/I) \cdot 100 \%$$

У короткостроковому періоді інвестиції впливають на рівень виробництва через зміни в сукупному попиті. У довгостроковому періоді вони впливають на виробництво через процес капіталоутворення, що змінює рівень потенційного ВВП.

Попит на інвестиції має місце лише тоді, коли очікуваний чистий прибуток більше нуля. Чим вищий прибуток, тим більший інвестиційний попит.

Найпростіша функція інвестицій має вигляд:

$$I = I_{\text{авт}} - A \cdot r$$

Звідси, зміна інвестицій рахується за формулою

$$\Delta I = \Delta I_{\text{авт}} - A \cdot \Delta r,$$

де A – акселератор – це коефіцієнт, який показує скільки одиниць додаткового основного капіталу (K_0) необхідно для виробництва додаткової одиниці продукції (ΔY), тобто це емпіричний коефіцієнт чутливості інвестицій до динаміки відсоткової ставки.

Залежність інвестицій від відсоткової ставки та очікуваної норми чистого прибутку відображена на рис. 9.2, 9.3. Отже, між інвестиційним попитом і очікуваною нормою чистого прибутку існує пряма залежність, а між інвестиційним попитом і відсотковою ставкою – обернена.

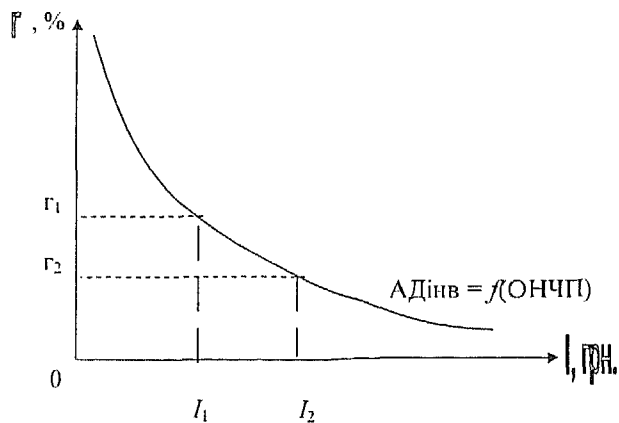

Рис. 9.2. Крива інвестиційного попиту залежно від відсоткової ставки

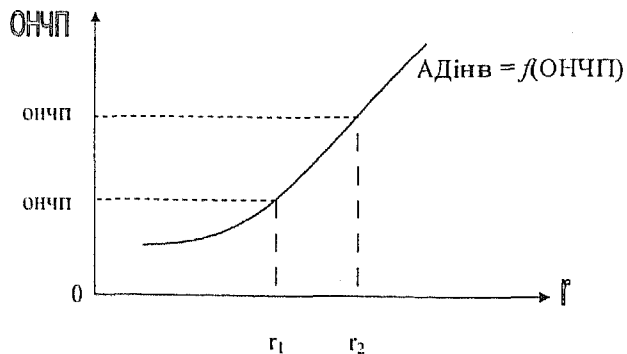

Рис. 9.3. Крива інвестиційного попиту залежно від очікуваної норми чистого прибутку

9.2. Нестабільність інвестицій

Крім відсоткової ставки на чистий прибуток та інвестиційний попит впливають інші чинники, які називають невідсотковими. Ці чинники змінюють рівень очікуваної норми чистого прибутку за даної відсоткової ставки (рис. 9.4). До них відносять:

- **витрати на основний капітал.** Із зростанням витрат, інвестиційний попит скорочується, а очікувана норма чистого прибутку зменшується, і навпаки;
- **податки на підприємця.** Зростання податків призводить до зниження дохідності і зміщує криву попиту на інвестиції ліворуч, а зменшення податків – праворуч;
- **технологічні зміни.** Прискорення НТП зменшує середні витрати на виробництво продукції або підвищує її якість, внаслідок чого зростає норма чистого прибутку, що викликає зростання інвестиційного попиту та зміщення кривої попиту на інвестиції праворуч, і навпаки;
- **очікування.** За оптимістичних прогнозів економічних умов у країні попит на інвестиції зростає, крива попиту зміщується праворуч, за песимістичних – ліворуч.

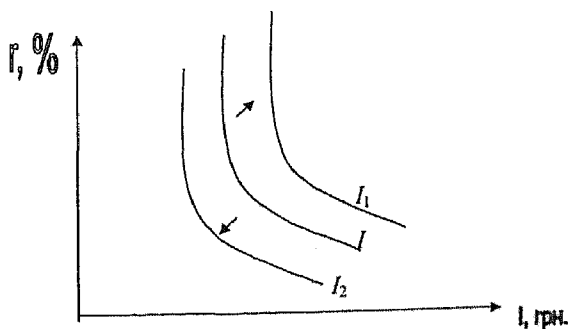

Рис. 9.4. Вплив невідсоткових чинників на інвестиції

Отже, невідсоткові фактори впливають на інвестиції переміщуючи криву попиту на інвестиції. Причому, якщо невідсотковий фактор впливає на збільшення інвестицій, то крива сукупного попиту на інвестиції (I) переміщується вгору (I_1). Якщо невідсотковий фактор впливає на зменшення інвестицій, то крива сукупного попиту на інвестиції (I) переміщується вниз (I_2).

На відміну від витрат на споживання, інвестиційні витрати дуже нестабільні. Найважливіші чинники мінливості інвестицій у ринковій економіці такі:

1. Тривалий термін використання. Капітальні блага використовують упродовж досить невизначеного строку. Старе устаткування, споруди можна повністю ліквідувати й замінити або ж відремонтувати та використовувати ще кілька років. Оптимістичні прогнози можуть спонукати підприємців до заміни застарілого устаткування, тобто модернізації підприємств, що збільшать обсяг інвестицій. Менш оптимістичний прогноз може вести до дуже незначного обсягу інвестування.

2. Нерегулярність нововведень. Одним із основних чинників інвестицій є технічний прогрес. Нові продукти і нові технології стимулюють інвестування. Проте великі нововведення — залізниці, електрика, автомобілі, комп'ютери — здійснюються нерегулярно. І коли вони справді трапляються, то це веде до величезної хвилі інвестиційних витрат, які з часом знижуються. Так, поширення автомобілів викликало значне зростання інвестицій не тільки у саму автомобільну промисловість, а й у суміжні галузі, такі як сталеливарна, нафтопереробна, хімічна, не кажучи вже про державні інвестиції на будівництво доріг.

3. Мінливість прибутків. Лише за умови прибутковості, власники фірм будуть інвестувати. На сподівання майбутньої прибутковості значною мірою впливає розмір поточного прибутку. Нестабільність прибутків може призвести до інвестиційних коливань, оскільки прибутки є основним джерелом коштів для підприємницьких інвестицій. Отже, збільшення прибутків дає власникам фірм стимули та засоби для інвестування, а зменшення — навпаки.

4. Мінливість сподівань. Враховуючи поточні реалії, більшість фірм схильна прогнозувати майбутні умови підприємництва. Проте ці реалії не

завжди підтверджуються на практиці, особливо коли інвестують у країни з перехідною економікою. Суттєво вплинути на підприємництво можуть зміни податкового законодавства, корумпованість державних чиновників, зміни валютних курсів тощо.

З досвіду багатьох країн, які пройшли етап перехідної економіки, перші роки ринкових реформ позначені серйозним спадом інвестиційної активності. Важливими причинами на те були: скорочення бюджетних асигнувань на інвестиційні цілі; приватизації підприємств; низький рівень внутрішніх заощаджень; нерозвиненість фінансових ринків; неможливості залучення іноземних інвестицій через високий рівень конкуренції за кредитні ресурси з боку розвинутих країн.

9.3. Споживання, заощадження, інвестиції та умови рівноважного рівня виробництва

У макроекономіці склалися два підходи до визначення економічної рівноваги:

- «витрати – випуск», який ґрунтується на зіставленні сукупних витрат і ВВП. Для закритої приватної економіки цей підхід може бути представлений як $(C + I_0)$ та обсягу виробництва (ЧНП), так як не враховуються валові інвестиції;
- «вилучення – ін'єкції», який ґрунтується на зіставленні вилучень із потоку «витрати – випуск» та ін'єкцій до цього потоку. Тобто, $(S = I_0)$, де I_0 – заплановані витрати на чисті інвестиції.

Підхід «витрати – випуск» є кейнсіанською моделлю товарного ринку. Визначальним у цій моделі є сукупний попит, який знаходить своє відображення через сукупні витрати, і сукупна пропозиція, яка представлена ЧНП.

Сукупні витрати – це загальна сума витрат усіх покупців на кінцеві товари і послуги, вироблені національною економікою. Існує пряма залежність між ЧНП і сукупними витратами, тобто чим більші сукупні витрати, тим більший ЧНП, і навпаки.

За цим методом рівновага в економіці встановлюється тоді, коли обсяг сукупних витрат дорівнює обсягу національного виробництва. Це означає, що обсяг вилущених товарів (ЧНП) дорівнює обсягу закуплених товарів ($C + I_0$).

У процесі економічного кругообігу сукупні витрати (AE) зазвичай не збігаються з ЧНП (Y).

Якщо $AE < Y$, це означає, що економіка виробляє продукції більше, ніж цього вимагає сукупний попит (AD). Така ситуація свідчить про виникнення перевиробництва, яке супроводжується збільшенням товарних запасів та незапланованим приростом інвестицій у товарні запаси ($+I^*$) і слугує для підприємства мотивацією зменшувати виробництво до рівня попиту, що породжує тенденцію до відновлення рівноваги між ВВП і сукупних витрат.

Якщо, навпаки, $AE > Y$, то це недовиробництво, яке супроводжується незапланованим зменшенням інвестицій у товарні запаси ($-I^*$) і слугує підприємству підставою збільшити виробництво до рівня попиту (D), завдяки чому виникає тенденція до відновлення рівноваги. Незаплановані інвестиції виконують балансуєчу роль в економіці. Завдяки цим інвестиціям фактичні сукупні витрати ($AE + I^*$) завжди дорівнюють ВВП, тобто:

$$Y = AE + I^*$$

Це означає також, що в умовах рівноваги:

$$I^* = 0;$$

$$Y = AE.$$

Розглянемо дану ситуацію на рисунку 9.5. Бісектриса відображає ситуацію, коли фактичні і заплановані сукупні витрати збігаються. Економічна рівновага забезпечується в точці T_1 , коли $I^* = 0$, а $Y_1 = AE_1$. В дійсності фактичні сукупні витрати, як правило не збігаються із запланованими сукупними витратами.

Якщо $Y_2 > Y_1$, це свідчить про те, що підприємства виробили продукції більше, ніж зможуть її реалізувати. Тобто, відбувається незапланований приріст інвестицій у товарні запаси, що викликає тенденцію до скорочення ВВП від Y_2 до Y_1 . Якщо ж $Y_3 > Y_1$, це означає протилежний випадок. Нерівновага в точці T_2 означає, що $AE_2 < Y_2$ і тому $I^* < 0$. Нерівновага в точці T_3 означає, що $AE_3 < Y_3$ і тому $I^* < 0$.

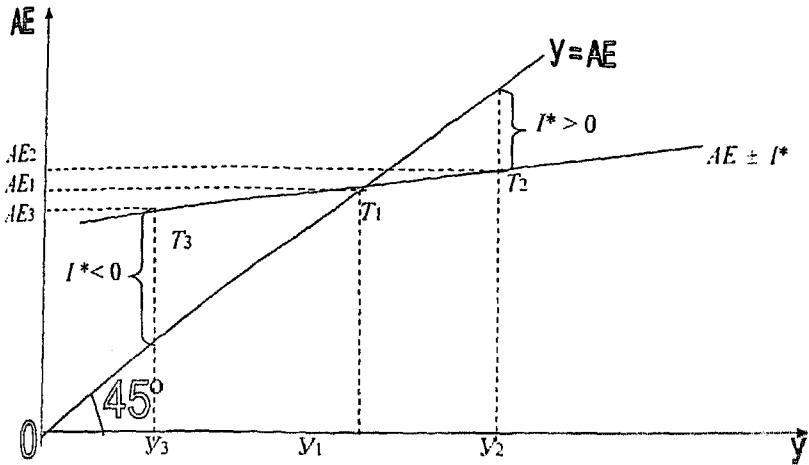

Рис. 9.5. Модель «витрати – випуск»

В основі підходу «вилучення – ін'єкції» лежить та обставина, що в економічному кругообігу постійно мають місце вилучення (зменшення витрат) або ін'єкції (збільшення або доповнення витрат). Він ґрунтується на таких засадах:

- заощадження – це вилучення потенційних витрат із потоку «витрати-доходи»;
- зростання заощаджень зменшує споживання, роблячи його нижчим за обсяг виробництва, що зумовлює зменшення обсягів ЧНП;
- ЧНП набуває форми не тільки споживчих, а й інвестиційних товарів. Так як інвестиційні товари реалізуються всередині підприємницького сектору, то інвестиції за своїм змістом є ін'єкції витрат в потік «доходи-витрати». Тобто, інвестиції компенсують вилучення із споживання засобів заощадження.

Вилучення відбувається у формі заощаджень, податків та імпорту. Ін'єкції здійснюються у формі інвестицій, державних витрат та експорту. Економічна рівновага існує лише за умов, коли вилучення дорівнюють ін'єкціям.

Фактичні інвестиції, як правило, відхиляються від запланованих інвестицій (I) на величину не запланованих інвестицій (I^*) та дорівнюють $I \pm I^*$. Завдяки незапланованим інвестиціям фактичні інвестиції завжди дорівнюють заощадженням, тобто:

$$Z = I \pm I^*$$

Існують такі правила:

- якщо $Z < I$, то $V < Y^*$;
- якщо $Z > I$, то $V > Y^*$;
- якщо $Z = I$, то $V = Y^*$.

Тобто, вилучення засобів виробництва на заощадження повністю компенсується ін'єкціями інвестицій (рис. 9.6).

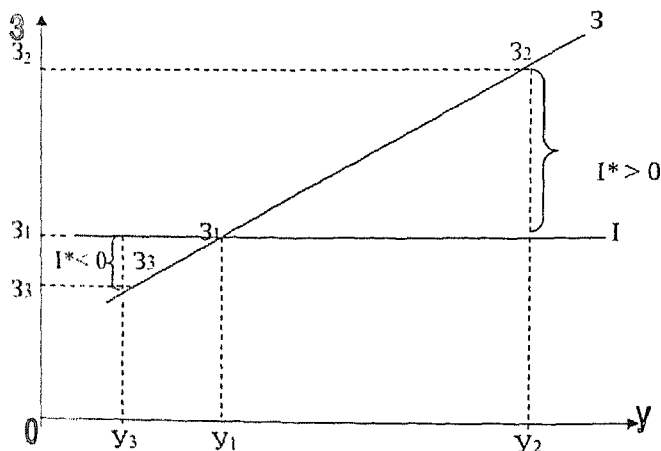

Рис. 9.6. Модель «Вилучення – ін'єкції»

Згідно графіку Y_1 є рівноважним, оскільки виробляється в умовах, коли $Z = I$, тобто $Z_1 = I$, а $I^* = 0$. В т. Z_1 домогосподарства мають намір заощадити стільки ж, скільки підприємці бажають інвестувати.

Y_2 більше рівноважного, оскільки вилучення в формі $Z > I$, тобто $Z_2 > I$, а $I^* > 0$.

Y_3 менше рівноважного, оскільки вилучення у формі $Z < I$, тобто $Z_3 < I$, а $I^* < 0$.

Отже, заощадження є функцією доходу, а заплановані інвестиції – це елемент сукупних витрат. Це означає, що в ситуації, коли $Z_2 > I$ та $U > AE$, відбувається узгодження між собою двох методів визначення рівноваги.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Інвестиції – це вкладення у капітал, тобто витрати на виробництво і нагромадження капітальних благ.

Фінансові інвестиції – це вкладення в цінні папери та банківські депозити.

Реальні інвестиції – це вкладення у розвиток продуктивних сил, тобто, витрати на створення або відновлення капіталу.

Прямі інвестиції – це вкладення у виробництво окремого виду продукції.

Валові інвестиції – це вкладення в основний виробничий капітал, товарно-матеріальні запаси та житлове будівництво.

Чисті інвестиції – це інвестиції, що забезпечують зростання капіталу.

Автономні інвестиції – це інвестиції, які не залежать від відсоткової ставки, а визначаються зовнішніми економічними факторами.

Індукційовані інвестиції – це інвестиції, що здійснюють стійке зростання попиту на товари та послуги в результаті зростання національного доходу.

Державні інвестиції – це інвестиції, які створені із коштів держбюджету і державних фінансових джерел та спрямовані на розвиток економіки та воєнні цілі.

Приватні інвестиції – це інвестиції, які створені із коштів фізичних і юридичних осіб та залучених у кредит та спрямовані у найбільш сприятливі галузі.

Гранична вигода від інвестицій – очікувана норма чистого прибутку, яку підприємці сподіваються на них отримати.

Граничні витрати – це відсоткова ставка, яка являє собою вартість отриманої позики.

Очікуваний чистий прибуток – це прибуток, який інвестори очікують отримати від інвестування.

Акселератор – це коефіцієнт, який показує скільки одиниць додаткового основного капіталу необхідно для виробництва додаткової одиниці продукції.

Невідсоткові чинники інвестиції – це чинники, які змінюють рівень очікуваної норми чистого прибутку за даної відсоткової ставки

Підхід «витрати – випуск» – це кейнсіанська модель товарного ринку, визначальним якої є сукупний попит, що знаходить своє відображення через сукупні витрати, і сукупна пропозиція, яка представлена ЧНП.

Підхід «вилучення – ін'єкції» – це модель, в якій лежить та обставина, що в економічному кругообігу постійно мають місце зменшення витрат або їх збільшення, так як виробництво будь-якого обсягу продукції індукує адекватний розмір доходу кінцевого використання.

Сукупні витрати – це загальна сума витрат усіх покупців на кінцеві товари і послуги, вироблені національною економікою.

ТЕСТИ

1. Індуційовані інвестиції – це:

- а) інвестиції, що здійснюють стійке зростання попиту на товари та послуги в результаті зростання національного доходу;
- б) інвестиції, що здійснюють стійке падіння попиту на товари та послуги в результаті падіння національного доходу;
- в) інвестиції, що здійснюють стійке зростання пропозиції на товари та послуги в результаті піднесення національного доходу.

2. Інвестиції розподіляють на такі групи:

- а) інвестиції в основний капітал; інвестиції в житлове будівництво; інвестиції в збільшення запасів;
- б) інвестиції в капітальні блага; інвестиції в будівництво; інвестиції в устаткування і обладнання; інвестиції в запаси;
- в) вірної відповіді немає.

3. На інвестиційний попит не впливає:

- а) вартість устаткування;
- б) податок на прибуток;
- в) ділові очікування.

4. Збільшення кількості інвестиційних товарів, яку хочуть купити фірми за кожного рівня цін:

- а) перемістить криву сукупного попиту вліво;
- б) перемістить криву сукупного попиту вправо;
- в) крива сукупного попиту залишиться незмінною.

5. Планові інвестиції – це інвестиції, які:

- а) повністю відповідають уявленням підприємств стосовно очікуваних змін у сукупній пропозиції на вироблені товари і послуги;
- б) відповідають уявленням підприємств стосовно очікуваних змін у сукупному попиті на вироблені товари та послуги;
- в) майже відповідають уявленням підприємств, стосовно очікуваних змін у сукупному попиті на вироблені товари.

6. Зі зростанням реальної відсоткової ставки обсяг інвестицій:

- а) збільшується, бо граничний продукт капіталу збільшується;
- б) зменшується, бо граничний продукт капіталу зменшується;
- в) зменшується, бо витрати на капітал збільшуються.

7. Будь-який рівень ЧНП, коли заощадження перевищують інвестиції, буде:

- а) нижчим рівноважного рівня,
- б) вищим рівноважного рівня;
- в) дорівнюватиме рівноважному рівню.

8. Рівняння « $S + I < \text{ЧНП}$ » відображає, що:

- а) не вся сума доходу, отриманого від реалізації виробленого ЧНП спрямовується на його закупку;
- б) на закупку спрямовується більша сума доходу порівняно з його величиною, отриманою від реалізацією ЧНП, виробленого в поточному періоді;

в) вся сума доходу, отриманого від реалізації виробленого ЧНП, спрямовується на його закупку.

9. Ін'єкціями у сукупні витрати є:

- а) податки;
- б) експорт;
- в) заощадження.

10. Вилученням із доходу є:

- а) імпорт і податки;
- б) імпорт і експорт;
- в) державні закупки і податки.

11. Якщо заощадження менші запланованих інвестицій, то можна сказати, що:

- а) незаплановані інвестиції < 0 ;
- б) незаплановані інвестиції $= 1$;
- в) незаплановані інвестиції $= 0$.

12. Якщо $AE < ЧНП$, то це означає, що:

- а) економіка виробляє продукції більше, ніж цього вимагає сукупний попит;
- б) економіка виробляє продукції менше, ніж цього вимагає сукупний попит;
- в) пропозиція менша за сукупний попит.

13. Завдяки незапланованим інвестиціям, фактичні інвестиції завжди:

- а) не дорівнюють заощадженням;
- б) дорівнюють заощадженням;
- в) більші заощаджень.

14. Перевищення заощаджень над запланованими інвестиціями свідчить про:

- а) перевищення доходу порівняно із сукупними витратами;
- б) зниження доходу порівняно із сукупними витратами;
- в) доходи дорівнюють сукупним витратам.

15. Інвестувати доцільно, якщо:

- а) очікувана норма чистого прибутку дорівнює відсотковій ставці;
- б) очікувана норма чистого прибутку більша за відсоткову ставку;
- в) очікувана норма чистого прибутку менша за відсоткову ставку.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
а	а	а	в	б	в	б	а	б	а	а	а	б	а	б

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ**Завдання 1.**

Яким повинен бути рівноважний обсяг виробництва благ для країни *B*, щоб при автономному споживанні в 124 млн грн та граничній схильності до споживання 0,7, попит на автономні інвестиції становив 390 млн грн?

Розв'язок:

$$I = S,$$

$$S = -C_0 + (1 - \Gamma_{CC}) \cdot Y$$

$$390 = -124 + (1 - 0,7) \cdot Y$$

$$Y = 514/0,3$$

$$Y = 1713,3 \text{ млн грн.}$$

Завдання 2.

Для країни *H* інвестиції становлять 250 млн грн а функція споживання має вигляд: $C = 85 + 0,4Y$.

Визначити рівноважний національний дохід та його зміни при зростанні інвестицій на 75 млн грн.

Розв'язок:

$$I = S = 250$$

$$S = Y - (85 + 0,4Y)$$

$$250 = Y - 85 - 0,4Y$$

$$Y = 558,3 \text{ млн грн (рівноважний НД)}$$

$$\Delta I = 250 + 75 = 325 \text{ млн грн.}$$

$$325 = Y - 85 - 0,4Y$$

$$Y = 683,3 \text{ млн грн (рівноважний НД після зміни обсягу інвестицій)}$$

$$\Delta \text{НД} = 683,3 - 558,3 = 125 \text{ млн грн.}$$

Завдання 3.

Автономні інвестиції країни С збільшили обсяг ЧНП на 25 млн грн. Розрахувати величину цих інвестицій, якщо гранична схильність до заощадження становить 0,3.

Розв'язок:

$$M = 1/0,3 = 3,3$$

$$I = 25/3,3 = 7,6 \text{ млн грн.}$$

Завдання 4.

Для країни А інвестиції становлять 35 млн грн, а функція заощадження має вигляд: $S = -45 + 0,3Y$. Визначити рівноважне значення національного доходу та мультиплікатор.

Розв'язок:

$$I = S = 35$$

$$35 = -45 + 0,3Y$$

$$Y = 266,7 \text{ млн грн}$$

$$m = 1/ГСЗ = 1/0,3 = 3,3$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке інвестиції?
2. Дати класифікацію інвестиціям.
3. Назвати основні чинники інвестиційних витрат.
4. Назвати не відсоткові чинники, які впливають на інвестиційний попит.
5. Як визначається очікуваний чистий прибуток?
6. Які існують найважливіші чинники мінливості інвестицій?

7. Назвати та дати характеристику чинникам, які викликають інвестиційний занепад.
8. Розкрити сутність підходу «витрати – випуск».
9. Що відбувається в економіці, якщо: $AE > Y$ або $AE < Y$?
10. Розкрити сутність підходу «вилучення – ін'єкції».
11. Чим відрізняються фактичні витрати від запланованих?
12. Що таке вилучення витрат та ін'єкції витрат?
13. Чим відрізняються заплановані від незапланованих інвестиції?
14. Що відбувається в економіці, якщо:
 - $Z < I$;
 - $Z > I$;
 - $Z = I$.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[2, с. 98 – 113], [10, с. 137 – 151], [11, с. 91 – 95], [14, с. 169 – 210], [16, с. 65 – 71], [21, с. 121 – 140], [22, с. 39 – 49], [24, с. 88 – 97], [25, с. 44 – 54]

Тема 10

«СУКУПНІ ВИТРАТИ І РІВНОВАЖНИЙ ВВП»

- 10.1. Сутність та особливості сукупних витрат і рівноважного ВВП.
Ефект мультиплікатора.*
- 10.2. Вплив міжнародної торгівлі та державного сектору на сукупні витрати та рівноважний ВВП.*
- 10.3. Інфляційний та рецесійний розрив.*

10.1. Сутність та особливості сукупних витрат і рівноважного ВВП

Джон М. Кейнс, на підставі досвіду Великої депресії показав, що в національній економіці можуть виникати недостатні сукупні витрати. У цьому разі фактичний рівень безробіття буде вищий за його природну норму, а економіка переживатиме спад і зростатиме вимушене безробіття. Якщо ж сукупні витрати будуть перевищувати ті, які достатні для купівлі ВВП, виробленого для повної зайнятості, то загальний рівень цін в економіці зростатиме.

Сукупні витрати (AE) складаються з чотирьох компонентів:

- споживчі витрати домогосподарств (C);
- інвестиційні витрати фірм (I_g);
- державні закупки товарів та послуг (G_z);
- чистий експорт (A_n).

Від зміни компонентів сукупних витрат залежить кількість вироблених товарів та послуг, рівень зайнятості та рівень цін.

Оскільки за попитом стоять витрати, а за пропозицією – виробництво ВВП, то **рівновага на товарних ринках країни** – це рівновага між сукупними витратами і виробленим ВВП.

Для аналізу впливу сукупних витрат на стан національної економіки використовують показник, що має назву **рівноважний ВВП**.

Рівноважний ВВП (Ye) — це такий обсяг виробництва, якому відповідають сукупні витрати, достатні для закупівлі всієї продукції, виготовленої у поточному періоді. Тобто, він досягається там, де загальна кількість вироблених товарів (ВВП) дорівнює загальній кількості куплених товарів ($C + Ig$).

Умову досягнення рівноважного ВВП, тобто економічної рівноваги на товарних ринках країни у національній економіці, відображує рівняння:

$$AE = Ye = C + Ig + G_3 + X_n$$

Вплив інвестиційних змін на рівноважний ВВП можна показати за допомогою рисунка 10.1. Збільшення будь-якого із компонентів переміщуватиме лінію запланованих витрат угору (Y^*) (на рисунку — це пряма E_1), що збільшуватиме рівноважний обсяг виробництва. І навпаки, зменшення величини будь-якого компонента сукупних витрат переміщуватиме лінію витрат донизу (на рисунку — це пряма E_2), що супроводжуватиметься скороченням зайнятості та рівноважного ВВП.

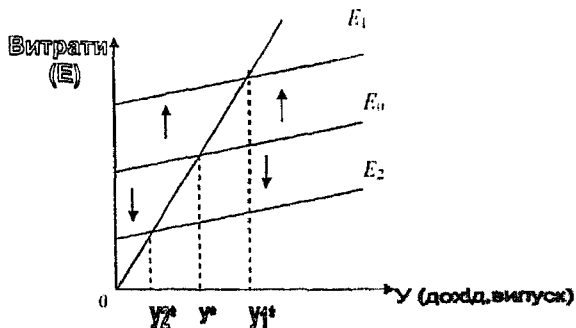

Рис. 10.1. Вплив витрат на рівноважний рівень випуску

Зростання будь-якого компонента сукупних витрат (C , G_3 , Ig , X_n) призводить до значного збільшення сукупного випуску (Y) завдяки ефекту мультиплікатора.

Ефект мультиплікатора — це багаторазовий вплив, який зміна сукупних витрат чинить на рівноважний ВВП. Мультиплікативний ефект власний усім видам витратам — споживчим, інвестиційним, державним закупкам та чистому експортові.

Мультиплікатор – це коефіцієнт, на який треба помножити зміну в сукупних витратах, щоб визначити підсумкову зміну рівноважного ВВП. Він діє в обох напрямках: зменшення у будь-якому компоненті сукупних витрат спричиняє багаторазове зменшення рівноважного ВВП, і навпаки. Річ у тім, що одноразова зміна будь-якого компоненту сукупних витрат зумовлює багаторазову зміну сукупних доходів.

Економічну суть мультиплікатора всебічно розвинув Дж. Кейнс у 1930 рр., показуючи залежність зміни доходу від початкової зміни інвестицій.

Мультиплікатор інвестицій (M_i) – це число, яке показує, у скільки разів зростає рівноважний дохід (ΔY) за умови збільшення автономних інвестицій ($\Delta I_{\text{авт}}$):

$$M_i = \Delta Y / \Delta I_{\text{авт}}$$

Існує зв'язок між мультиплікатором і граничними схильностями до споживання і заощадження. Частка приросту доходу, що йде на ГСЗ, визначає сумарний ефект від послідовних циклів витрат, які викликані початковою зміною доходів.

Існує простий і складний мультиплікатор інвестицій. **Простий мультиплікатор інвестицій** враховує вилучення лише в формі заощаджень.

$$M_i = 1 / \text{ГСЗ} = 1 / (1 - \text{ГСС})$$

Отже, мультиплікатор залежить від того, яка частка доходу перетворюється у споживчі витрати, тобто від ГСС. Це означає, чим вища ГСС, тим більший мультиплікатор і навпаки. Чим менша частка доходу, яка заощаджується, тим більші чергові витрати в кожному діловому циклі і більший мультиплікатор.

Розглянутий простий мультиплікатор має однакову дію не лише до інвестицій, а й до інших елементів сукупних витрат. Тому в загальному контексті він є мультиплікатором витрат.

Мультиплікатор витрат (M_v) – це відношення зміни рівноважного ВВП до зміни у витратах, що викликали цю зміну ВВП.

$$M_v = \Delta Y / \Delta A E = 1 / \text{ГСЗ} = 1 / (1 - \text{ГСС})$$

Спираючись на цей мультиплікатор можна визначити зміну ВВП:

$$\Delta Y = M_v \cdot \Delta A E$$

Графічно дія ефекту мультиплікатора зображена на рисунку 10.2. Початкова рівновага досягалася при ВВП на рівні Y_1 , де інвестиції дорівнювали заощадженням ($I_1 = S_1$). Далі на ринку складеться сприятлива інвестиційна кон'юнктура, яка створює можливості для додаткових інвестицій. Лінія I_1 зміщується в положення I_2 , що викликає новий рівноважний ВВП на рівні Y_2 . При цьому приріст ВВП у декілька разів перевищує початковий приріст запланованих інвестицій – це відстань по вертикалі між лініями I_1 і I_2 . Ця відстань менша ніж відрізок $Y_1 Y_2$ на горизонтальній осі графіка пропорційно мультиплікатору витрат.

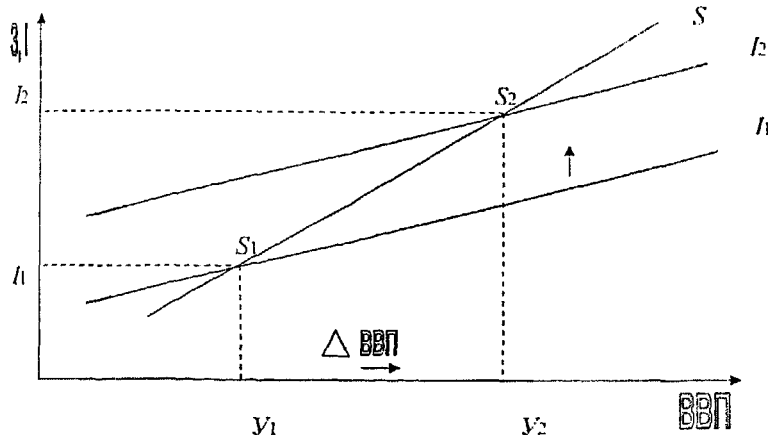

Рис. 10.2. Ефект мультиплікатора

10.2. Вплив міжнародної торгівлі та державного сектору на сукупні витрати і рівноважний ВВП

Економіка більшості країн є відкритою, отже вони експортують та імпортують певні товари й послуги. Отже, одним із компонентів сукупних витрат виступає чистий експорт (XN), який являє собою різницю між експортом та імпортом товарів і послуг.

Подібно до споживання та інвестицій, експорт (N) спричиняє зростання обсягу виробництва, доходу та зайнятості всередині країни. Експорт сприяє підвищенню сукупних витрат на купівлю національного продукту країни, бо

певна його частина споживається за кордоном. Завдяки експорту, реальний ВВП країни та кількість робочих місць у ній зростають.

Якщо економіка країни відкрита для міжнародної торгівлі, то частина витрат на споживання та інвестиції йде на **імпорт** (Z), який являє собою всі товари і послуги, вироблені за кордоном, а не в даній країні. Тобто, імпорт означає витікання з потоку "витрати-доходи", тому він зменшує сукупні витрати на купівлю національного продукту.

Додатний чистий експорт збільшує сукупні витрати порівняно з їх величиною у закритій економіці, а, отже, збільшує ВВП. Від'ємний чистий експорт зменшує сукупні витрати порівняно з рівнем витрат у закритій економіці, а, отже, зменшує ВВП. Отже, зниження чистого експорту, тобто зменшення експорту або збільшення імпорту, зменшує сукупні витрати і скорочує ВВП. І навпаки.

Зміна рівноважного ВВП дорівнює добутковій величині чистого експорту та мультиплікатора чистого експорту. Мультиплікатор чистого експорту є мультиплікатором витрат і дорівнює простому мультиплікаторові.

На активність країни у міжнародній торгівлі, а разом із тим на її чистий експорт впливає ряд важливих чинників (рис. 10.5).

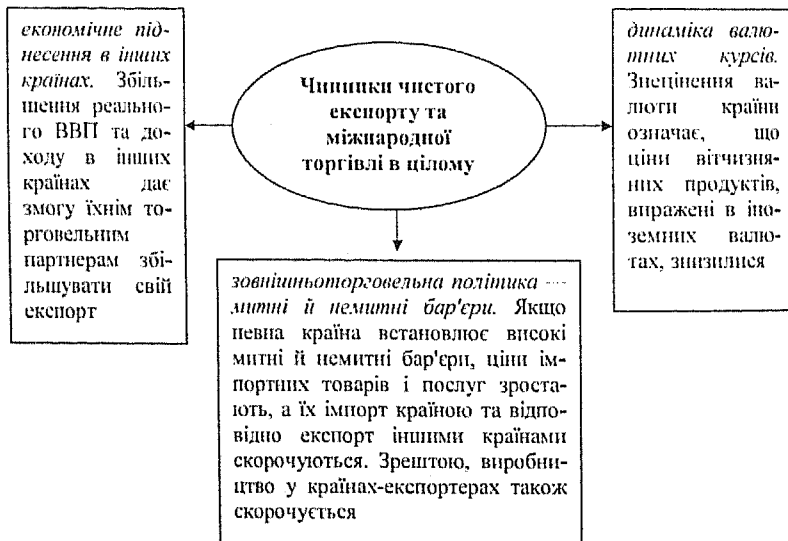

Рис. 10.5. Чинники чистого експорту та міжнародної торгівлі в цілому

На сукупні витрати та реальний ВВП впливає також державний сектор. Цей вплив відбувається передовсім через державні закупівлі товарів і послуг та податки.

На відміну від приватних витрат, державні витрати і податки підпадають під прямий суспільний контроль. Держава може змінювати свої витрати, щоб вирівняти недостатні або надмірні приватні витрати, і тим самим забезпечувати економічну стабільність.

Державні витрати підпадають під ефект мультиплікатора. Мультиплікатор державних витрат дорівнює простому мультиплікаторові і є оберненою величиною до граничної схильності до заощадження.

Особисті податки спричиняють скорочення використовуваного доходу стосовно ВВП на величину податків. Це скорочення зменшує споживання і заощадження за кожного рівня ВВП. Величина зменшення споживання й заощадження визначається значеннями ГСС і ГСЗ. Відповідно зниження особистих податків збільшує споживання і заощадження за кожного рівня ВВП, а величина цього збільшення визначається ГСС і ГСЗ.

Зменшення податків, так само як і збільшення державних витрат, спричиняє мультиплікативне збільшення ВВП. Початкова зміна споживчих витрат ($ГСС \cdot \Delta T$), як і раніше, мультиплікується на $1/ГСЗ$, тобто:

$$\Delta Y = ГСС \cdot \Delta T \cdot (1/ГСЗ)$$

Формула мультиплікатора податків має вигляд:

$$M_T = \Delta Y / \Delta T = -(ГСС/ГСЗ)$$

Він показує на скільки одиниць зміниться рівноважний ВВП у відповідь на зміну податків на одну грошову одиницю.

Врахування податку та імпорту робить складний мультиплікатор. Так як у ринковій економіці зі зміною ВВП змінюються і податкові вилучення. Для відображення їх змін застосовується граничний податковий коефіцієнт (ГПК), який показує, на скільки грошових одиниць змінюється величина податкових вилучень зі зміною ВВП одну грошову одиницю.

$$ГПК = \Delta T / \Delta Y,$$

де T – зміна автоматичних чистих податків.

Для врахування впливу імпорту на мультиплікатор витрат застосовує **граничну схильність до імпорту (ГСИ)**, яка показує на скільки збільшити імпорт (ΔN) зі збільшенням ВВП на одну одиницю.

$$ГСИ = \Delta N / \Delta Y$$

Тоді складний мультиплікатор витрат набуває вигляду:

$$M_b = 1 / (1 - (1 - ГПК)(ГСС - ГСИ))$$

При застосуванні лише автономних чистих податків мультиплікатор податків вищий від мультиплікатора витрат рівно на одиницю.

$$M_T = M_b - 1$$

Щоб врахувати автоматичні чисті податки, слід спиратися на універсальне правило, згідно з яким мультиплікатор податків завжди менший мультиплікатора інвестицій і державних витрат, оскільки, наприклад, при скороченні податків споживання збільшується лише частково (частина доходу йде на зростання заощадження) тоді як кожна одиниця приросту державних витрат має прямий вплив на об'єм ВВП.

$$M_T = ГСС \cdot M_b$$

Складний мультиплікатор податків має вигляд:

$$M_T = ГСС / (1 - ГСС (1 - ГПК))$$

Зміна державних витрат вагоміше впливає на сукупні витрати, ніж рівноподібна зміна податків. Державні витрати чинять прямий і безпосередній вплив на сукупні витрати, тоді як зміна податків впливає на сукупні витрати не безпосередньо, а через зміну використовуваного доходу, а отже зміну споживання.

Однакове збільшення державних витрат і податків спричиняє приріст ВВП на величину, що дорівнює приросту державних витрат і податків.

$$\Delta Y = \Delta G \cdot M_b - \Delta T \cdot M_T$$

І навпаки, однакове зменшення державних витрат і податків зменшує рівноважний ВВП на ту саму величину. Отже, мультиплікатор збалансованого бюджету дорівнює одиниці. Це твердження справедливе для будь-якого значення граничної схильності до споживання та граничної схильності до заощадження.

10.3. Рецесійний та інфляційний розрив

Рівновага в економіці може забезпечуватися в умовах повної або неповної зайнятості, на інфляційній основі, або на основі стабільних цін. Це залежить від співвідношення між сукупними витратами і потенційним ВВП. Ідеальним є такий варіант, коли сукупні витрати дорівнюють ВВП потенційному.

Коливання рівноважного рівня випуску навколо потенційного рівня призводять до виникнення рецесійного або інфляційного розривів.

Якщо сукупних витрат не вистачає на закупівлю потенційного ВВП, то в економіці виникає рецесійний розрив. **Рецесійний розрив** — це величина, на яку сукупні витрати менші за потенційні витрати. Тобто, це величина на яку повинен зрости сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб підвищити рівноважний рівень ВВП до не інфляційного рівня повної зайнятості. Розрив називають рецесійним, оскільки він здійснює в економіці рецесію, скорочення виробництва відносно потенційного рівня.

В національній економіці рецесійний розрив виникає, коли сукупні ін'єкції до потоку «витрати-випуск» менші, ніж витікання з цього потоку.

Графічно рецесійний розрив – це відстань по вертикалі між лініями AE_1 і AE_2 (рис. 10.3). Тобто, це відрізок, на який повинна переміститися вгору лінія сукупних витрат, щоб рівноважний ВВП підвищився до природного рівня. Потенційному ВВП (Y_p) відповідають витрати на рівні AE_2 . Але фактично економіка витрачає AE_1 , що менше AE_2 . Тому фактичний ВВП (Y) менше ВВП потенційного ВВП, тобто $Y < Y_p$.

Кількістю рецесійний розрив – це величина, на яку автономні витрати мали б зрости, щоб забезпечити збільшення фактичного ВВП до потенційного рівня без зростання цін.

Втрати економіки при рецесійному розриві визначаються:

$$\Delta Y_{\text{рец.}} = (AE_p - AE^*) \cdot Mv;$$

$$\Delta AE = (Y_p - Y) / Mv,$$

де AE_p – потенційно необхідні сукупні витрати;

AE^* – сукупні планові витрати.

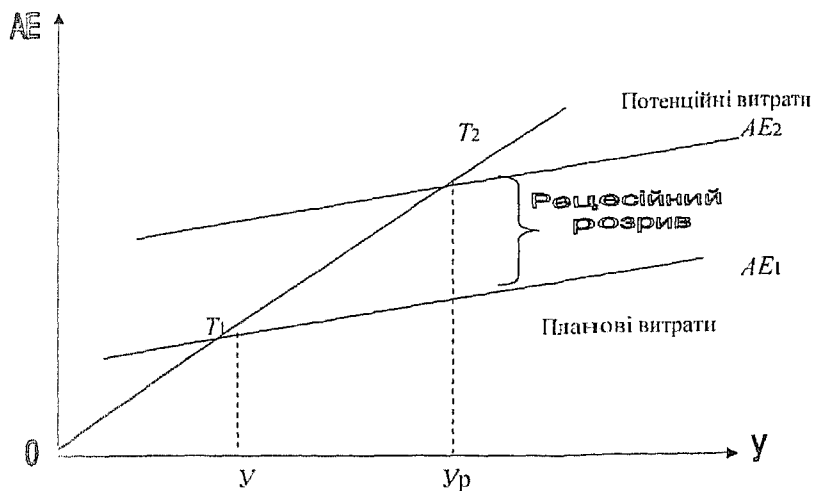

Рис. 10.3. Рецесійний розрив

Протилежний варіант має місце в умовах повної зайнятості. Якщо сукупні витрати є надмірними порівняно з ВВП потенційним, то в економіці виникає інфляційний розрив.

Інфляційний розрив — величина, на яку мають скоротитися сукупні планові витрати, щоб зменшити рівноважний ВВП до рівня повної зайнятості. Він свідчить про те, що економіка потерпає від перевитрат, тобто має місце надлишок сукупних витрат $AE^* > AE_p$, а рівноважний ВВП перевищує потенційний ($Y^* > Y_p$). Розрив називають інфляційним, оскільки він викликає в економіці інфляційний надлишок ВВП.

В національній економіці інфляційний розрив формується тоді, коли ін'єкції до потоку «витрати-випуск» перевищують витікання із цього потоку.

Графічно інфляційний розрив — це відстань по вертикалі між лініями AE_1 і AE_2 (рис. 10.4). Тобто, він є вертикальним відрізком, на який має переміститися вниз лінія сукупних витрат, щоб рівноважний ВВП знизився до природного рівня.

Для закупівлі ВВП на потенційному рівні економіка має здійснити ви-

трати на рівні AE_2 . Але насправді її витрати становлять AE_1 , що більше AE_2 . В наслідок чого рівноважний ВВП номінально перевищує потенційний ВВП: $y^* > y_p$. Це призводить до того, що в економіці виникає інфляційний надлишок ВВП.

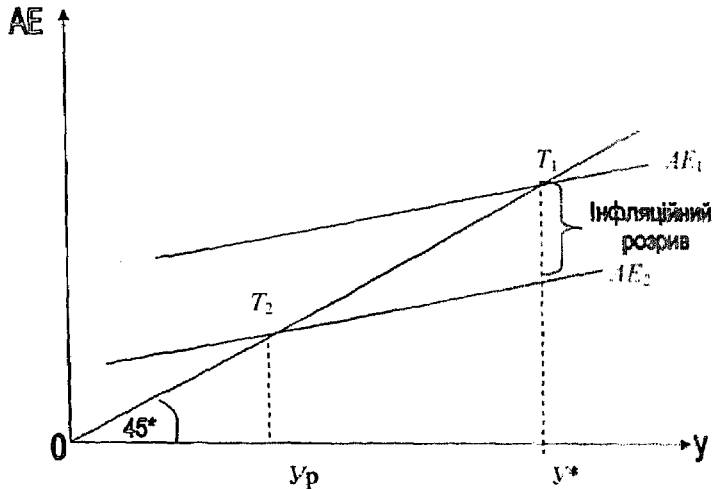

Рис. 10.4. Інфляційний розрив

Кількісно інфляційний розрив – це величина, на яку автономні витрати мали б скоротитися, щоб забезпечити зменшення реального ВВП до потенційного рівня за рахунок зниження цін.

Втрати економіки при інфляційному розриві визначаються:

$$\Delta U_{\text{інф.}} = (AE^* - AE_p) \cdot Mv;$$

$$\Delta AE = y_p (1 - P)/Mv.$$

Аналіз рецесійного та інфляційного розривів має важливе практичне значення. Тобто, він дає зрозуміти, що нестача сукупних витрат порівняно з їх величиною за повної зайнятості спричиняє мультиплікативне зменшення рівноважного ВВП відносно його природного рівня. І навпаки.

Отже, підводячи підсумок, можна стверджувати, що для подолання спаду виробництва або стримування інфляції сукупні витрати потрібно збільшити на величину рецесійного розриву або зменшити на величину інфляційного розриву.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Рівновага на товарних ринках країни – це рівновага між сукупними витратами і виробленим ВВП.

Рівноважний ВВП – це такий обсяг виробництва, якому відповідають сукупні витрати, достатні для закупівлі всієї продукції, виготовленої у поточному періоді.

Ефект мультиплікатора — це багаторазовий вплив, який зміна сукупних витрат чинить на рівноважний ВВП.

Мультиплікатор – це коефіцієнт, на який треба помножити зміну в сукупних витратах, щоб визначити підсумкову зміну рівноважного ВВП.

Мультиплікатор інвестицій – це число, яке показує, у скільки разів зростає рівноважний дохід за умови збільшення автономних інвестицій.

Мультиплікатор витрат – це відношення зміни рівноважного ВВП до зміни у витратах, що викликали цю зміну ВВП.

Чистий експорт – показник, який являє собою різницю між експортом та імпортом товарів і послуг.

Імпорт – це показник, який являє собою всі товари і послуги, вироблені за кордоном, а не в даній країні.

Граничний податковий коефіцієнт – це показник, який показує на скільки грошових одиниць змінюється величина податкових вилучень зі зміною ВВП одну грошову одиницю.

Гранична схильність до імпорту – показник, який показує на скільки збільшиться імпорт зі збільшенням ВВП на одну одиницю.

Рецесійний розрив — це величина, на яку сукупні витрати менші за потенційні витрати.

Кількісно рецесійний розрив – це величина, на яку автономні витрати мали б зрости, щоб забезпечити збільшення фактичного ВВП до потенційного рівня без зростання цін.

Інфляційний розрив — величина, на яку мають скоротитися сукупні планові витрати, щоб зменшити рівноважний ВВП до рівня повної зайнятості.

Кількісно інфляційний розрив – це величина, на яку автономні витрати мали б скоротитися, щоб забезпечити зменшення реального ВВП до потенційного рівня за рахунок зниження цін.

ТЕСТИ

- 1. Національна економіка перебуває у стані рівноваги тоді, коли:**
 - а) споживчі витрати мінус заощадження дорівнюють інвестиціям;
 - б) державний бюджет збалансований;
 - в) сума інвестиційних витрат, державних закупівель товарів і послуг та чистого експорту дорівнює сумі заощаджень, чистих податків та імпорту.

- 2. Що не є компонентом сукупних витрат?**
 - а) споживчі витрати домогосподарств;
 - б) державні трансфертні платежі;
 - в) чистий експорт.

- 3. Податковий мультиплікатор показує:**
 - а) на скільки одиниць зміниться сукупний дохід у відповідь на зміну податків на одну одиницю;
 - б) зміну сукупного попиту (сукупних витрат) в залежності від впливу податків на нього;
 - в) на скільки скоротився сукупний попит (сукупні витрати), щоб зменшити рівень оподаткування.

- 4. Мультиплікатор витрат не спрацює, якщо:**
 - а) національна економіка досягла повної зайнятості;
 - б) національна економіка переживає спад;
 - в) чистий експорт є від'ємною величиною.

5. Якщо фактичний ВВП номінально перевищує потенційний ВВП, виникає:

- а) інфляційний розрив;
- б) рецесійний розрив;
- в) рівновага.

6. Чим вища гранична схильність до споживання, тим:

- а) більший простий мультиплікатор;
- б) менший простий мультиплікатор;
- в) стабільніший простий мультиплікатор;

7. Якщо сукупні витрати $>$ ВВП, то:

а) відбувається недовиробництво, яке супроводжується незапланованим зниженням товарних запасів.

б) відбувається перевиробництво, яке супроводжується незапланованим збільшенням товарних запасів.

в) вірної відповіді немає.

8. Якщо в економіці спостерігається нерівновага, то заощадження дорівнюють:

- а) запланованим інвестиціям;
- б) фактичним інвестиціям;
- в) незапланованим інвестиціям.

9. Рівновага в економіці досягається, якщо:

- а) інвестиції = заощадженням, а незаплановані інвестиції = 0;
- б) незаплановані інвестиції + заплановані інвестиції = заощадження;
- в) ВВП = сукупні витрати + незаплановані інвестиції.

10. Додатний чистий експорт:

а) збільшує сукупні витрати на вітчизняні товари і збільшує рівноважний ВВП;

б) зменшує сукупні витрати на вітчизняні товари і збільшує рівноважний ВВП;

в) збільшує сукупні витрати на вітчизняні товари і зменшує рівноважний ВВП.

11. Якщо сукупних витрат не вистачає для закупівлі потенційного ВВП, то:

- а) в економіці виникає інфляційний розрив;
- б) в економіці виникає рецесійний розрив;
- в) в економіці виникає тимчасовий розрив.

12. Чистий експорт – це:

а) сума, на яку іноземні витрати на вітчизняні товари і послуги (експорт) перевищують вітчизняні витрати на іноземні товари і послуги (імпорт);

б) сума, на яку вітчизняні витрати на вітчизняні товари і послуги (експорт) перевищують вітчизняні витрати на іноземні товари і послуги (імпорт);

в) сума, на яку вітчизняні витрати на вітчизняні товари і послуги (експорт);

перевищують вітчизняні витрати на іноземні товари і послуги (імпорт).

13. Від'ємний чистий експорт:

а) зменшує сукупні витрати на вітчизняні товари і зменшує рівноважний ВВП;

б) збільшує сукупні витрати на вітчизняні товари і зменшує рівноважний ВВП;

в) зменшує сукупні витрати на вітчизняні товари і збільшує рівноважний ВВП;

14. Рецесійний розрив – це:

а) показник, який показує зміну сукупного доходу у відповідь на зміну податків на одну одиницю;

б) величина, на яку повинен скоротитися сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб зменшити рівноважний рівень ВВП до не інфляційного рівня повної зайнятості;

в) величина, на яку повинен зрости сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб підвищити рівноважний рівень ВВП до не інфляційного рівня повної зайнятості.

15. Інфляційний розрив – це:

а) величина, на яку повинен скоротитися сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб зменшити рівноважний рівень ВВП до не інфляційного рівня повної зайнятості;

б) величина, на яку повинен зрости сукупний попит (сукупні витрати) для того, щоб підвищити рівноважний рівень ВВП до не інфляційного рівня повної зайнятості;

в) показник, який показує зміну сукупного доходу у відповідь на зміну податків на одну одиницю.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
в	б	а	а	а	А	а	б	а	а	б	а	а	в	а

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Економіка країни А має інвестиції в розмірі 10 млн грн та функцію споживання $C = 12 + 0,2Y$. Визначити рівноважний дохід.

Розв'язок:

$$Y = 12 + 0,2Y + 10 = 22 + 0,2Y;$$

$$Y - 0,2Y = 22;$$

$$Y = 27,5$$

Завдання 2.

Економіка країни В характеризується такими рівняннями:

$$Y = C + I; \quad C = 85 + 0,55Y'; \quad Y' = Y - tY; \quad t = 0,15; \quad I = 15 + 0,35Y.$$

Визначити рівноважний дохід (млн грн).

Розв'язок:

$$Y = 85 + 0,55(Y - 0,15Y) + 15 + 0,35Y = 100 + 0,55 \cdot 0,85Y +$$

$$+ 0,35Y = 100 + 0,82Y;$$

$$Y - 0,82Y = 100; \quad Y = 555,6.$$

Завдання 3.

Економіка країни *C* характеризується такими показниками: потенційний ВВП – 750 ; рівноважний ВВП – 760; ГСС – 0,5. Визначити, який розрив існує в економіці і чому він дорівнює?

Розв'язок:

Оскільки фактичний ВВП перевищує потенційний, в економіці існує інфляційний розрив.

$$M_v = 1/(1 - ГСС) = 1/(1 - 0,5) = 2$$

$$\Delta AE = (760 - 750)/2 = 5 \text{ млн грн.}$$

Завдання 4.

За умов економічної рівноваги в країні *X* фактичний реальний ВВП – 6500 млн грн., потенційний ВВП – 6550 млн грн, ГСЗ – 0,4. Розрахувати реаліційний розрив.

Розв'язок:

$$M_v = \frac{1}{ГСЗ} = \frac{1}{0,4} = 2,5$$

$$\Delta AE = (Y_p - Y)/M_v = \frac{6550 - 6500}{2,5} = 20 \text{ млн грн.}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке сукупні витрати?
2. З яких компонентів складаються сукупні витрати?
3. Охарактеризувати залежність між державними витратами та економічними податками
4. Що таке рівноважний ВВП?
5. Дати характеристику ефекту мультиплікатора.
6. Що являє собою гранична схильність до імпорту?
7. Що таке граничний коефіцієнт податків?
8. Що являють собою мультиплікатори витрат і податків?
9. Як визначається зміна доходу?

10. Розкрити суть рецесійного розриву.
11. Розкрити суть інфляційного розриву.
12. Як визначити втрату економіки від рецесійного та інфляційного розривів?
13. Розказати як експорт сприяє підвищенню сукупних витрат на купівлю національного продукту країни.
14. Назвати чинники, які впливають на активність країни у міжнародній торгівлі, а разом із тим на її чистий експорт.
15. Розкрити особливості впливу державного сектору на сукупні витрати та реальний ВВП.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[8, с. 238 – 263], [12, с. 88 – 98], [16, с. 72 – 83], [21, с. 221 – 252], [22, с. 71], [24, с. 124 – 147], [25, с. 55 – 62].

Тема 11

«БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА»

11.1. Сутність та особливості бюджетно-податкової політики.

11.2. Види бюджетно-податкової політики.

11.3. Стан державного бюджету. Державний борг.

11.1. Сутність та особливості бюджетно-податкової політики

На рівень економічної активності впливають як суб'єкти приватної економіки, так і держава. Одним із заходів впливу держав на ВВП виступає бюджетно-податкова політика, яку ще називають фіскальною.

Бюджетно-податкова політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат. Тобто, це заходи уряду, які спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво не інфляційного ВВП шляхом зміни державних витрат, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому. Бюджетно-податкова політика формується парламентом країни, який затверджує державний бюджет, а реалізується урядом і, в першу чергу, міністерством фінансів. До неї відносять тільки такі маніпуляції державним бюджетом, які не змінюють кількість грошей в обігу.

До функцій бюджетно-податкової політики відносять:

- формування бюджетів для закупівлі товарів і послуг;
- регулювання виробництва та інвестиційної діяльності підприємств;
- регулювання інфляції;
- перерозподіл доходів;

Державний бюджет – це баланс доходів і витрат держави за певний проміжок часу, як правило, за рік. Він буває:

- фактичний (ФДБ) – відображає реальні витрати, надходження і дефіцити за певний період;

- **структурний (СДБ)** – відображає якими мають бути урядові витрати, надходження і дефіцити, якщо економіка функціонує за потенційного обсягу виробництва (визначається дією дискреційних програм, що запроваджені законодавчо);

- **циклічний (ЦДБ)** – показує вплив ділового циклу на бюджет та вимірює режим витрат, надходжень та дефіцитів, які виникають через те, що економіка не працює за потенційного обсягу виробництва а перебуває у стані піднесення або спаду (визначається дією автоматичних стабілізаторів).

$$\text{ЦДБ} = \text{ФДБ} - \text{СДБ}$$

З визначення бюджетно-податкової політики як політики регулювання економіки податковими та бюджетними інструментами випливає, що вона має дві сторони: доходну (податкову) та видаткову.

До основних джерел бюджетно-податкових доходів належать:

- податки;
- власні доходи держави від виробничої та інших форм діяльності;
- платежі за ресурси, які згідно з діючим законодавством належать державі;
- соціальні та бізнесові трансферти тощо.

Держава фінансує свої витрати насамперед за рахунок податкових надходжень. **Податки** – це частина доходу, що сплачується фірмами та домогосподарствами у розмірі, встановленому законом. Тобто, це фіскальні вилучення, що утворюють доход державного бюджету, в тому числі відрахування до цільових позабюджетних фондів (*наприклад*: внески до державного пенсійного фонду). **За економічним змістом податки** відображають фінансові відносини між державою та платниками податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів. Податки мають свою класифікацію (рис. 11.1).

Податкова ставка – це законодавче встановлений розмір податку на одиницю оподаткування. Вона буває:

- **гранична податкова ставка** — це відношення приросту виплачуваних податків до приросту доходу:

$$T_{гр.}(Y) = \Delta T / \Delta Y,$$

де ΔT – приріст податкових надходжень;

ΔY – приріст доходу.

Рис. 11.1. Класифікація податків

• середня податкова ставка – це відношення обсягу податків до величини доходу, який оподатковується:

$$T_{сер.}(Y) = T/Y,$$

де T – величина податкових надходжень;

Y – дохід.

Рівень оподаткування (податковий тягар) в економіці вимірюється відношенням загальної суми фіскальних вилучень до суми доходів фірм і домогосподарств (середня ставка податку, або ставка сумарного

господарств (середня ставка податку, або ставка сумарного оподаткування доходів).

Зв'язок між податковими ставками та обсягом податкових надходжень і виявлення податкових ставок (від 0 до 100 %), при якій податкові надходження досягають максимуму ($T_{(A)}$) відображує крива Лаффера (рис. 11.2).

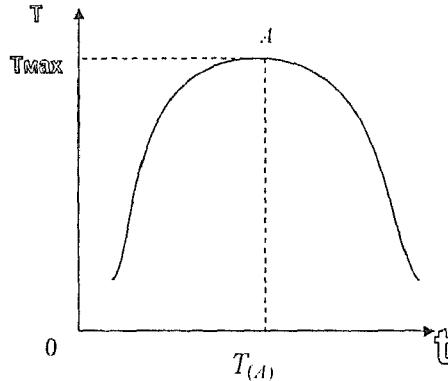

Рис. 11.2. Крива Лаффера

Крива Лаффера дає відповідь на питання, при якій ставці податкові надходження у бюджет максимальні. З рисунку видно, що починаючи з нульової ставки податку, збільшення податкової ставки (t) призводить до зростання податкових надходжень (T). Але починаючи з точки A наступне збільшення податкової ставки скорочує податкові надходження шляхом зменшення бази оподаткування. Отже, при подальшому підвищенні ставки мотивація підприємницької діяльності послаблюється, падають обсяги виробництва і зменшуються податкові відрахування.

Державні витрати являють собою витрати, пов'язані з діяльністю держави. Вони визначають відносні розміри приватного і державного секторів економіки, тобто відносні розміри приватного і суспільного споживання ВВП.

За напрямом використання державні витрати поділяють на чотири групи:

- **споживання в держсекторі** – це зарплата робітникам державного сектора, платежі за товари, що купуються для поточного споживання, націо-

нальна оборона, енергетика, освіта, медичне обслуговування, науково-технічні розробки;

- витрати по сплаті відсотків – це відсотки за державними боргами, пов'язані з позичками (боргом) держави у зв'язку з перевищенням у попередньому періоді витрат над надходженнями;
- трансферти – це трансферти приватного сектора (*наприклад*: страхування по безробіттю, пільги ветеранам, допомога по безробіттю);
- державні капітальні витрати – державні інвестиції (*наприклад*: будівництво доріг, портів, житла).

11.2. Види бюджетно-податкової політики

За кейнсіанською моделлю, держава провадить бюджетно-податкову політику, для класичної ж моделі це є неможливим, оскільки вона ґрунтується виключно на ідеї саморегулювання економіки.

Залежно від фаз ділового циклу розрізняють два види бюджетно-податкової політики: стимулюючу та стримувальну.

Стимулюючу бюджетно-податкову політику називають бюджетно-податковою експансією. В короткостроковому періоді вона спрямована на подолання кризи в економіці. В довгостроковому періоді вона спрямована на послаблення податкового тиску, який призводить до розширення пропозиції факторів виробництва і зростання економічного потенціалу.

Якщо держава здійснює стимулюючу бюджетно-податкову політику, то:

- із зростанням державних витрат на величину ΔG рівень доходу зростає на величину $\Delta Y = \Delta G / \Gamma СЗ$;
- із зменшенням податків на ΔT рівень доходу зростає на величину $\Delta Y = (\Delta T \cdot \Gamma СС) / \Gamma СЗ$;
- збільшення доходу спричиняє зростання попиту на гроші;
- підвищення попиту на гроші при фіксованій пропозиції грошей викликає зростання відсоткової ставки;

- зростання відсоткової ставки зменшує рівень планових інвестицій та споживання, а це частково зменшує рівень доходу.

Під час дії стимулюючої політики, підвищення відсоткової ставки призводить до витіснення інвестицій, і ефекти мультиплікаторів не спрацьовують повністю. Гальмом впливу стимулюючої фіскальної політики стає зменшення планових інвестицій після зростання відсоткової ставки. Цей ефект називається **ефектом витіснення**.

Стримуючу бюджетно-податкову політику називають **бюджетно-податковою рестрикцією**. В короткостроковому періоді її заходи дають змогу уповільнити темпи інфляції за рахунок зростання рівня безробіття і скорочення обсягу виробництва. В довгостроковому періоді збільшення податкового тиску призводить до стійкого скорочення сукупної пропозиції й активізації елементів механізму стагфляції.

Якщо держава здійснює **стримуючу бюджетно-податкову політику**, то відбувається протилежні дії стимулюючої політики. Тобто, уряд прагнучи знизити рівень інфляції, може підвищити податкові ставки, скоротити державні витрати або поєднати ці два заходи.

Залежно від того, як впливають бюджетно-податкові інструменти на стан макроекономіки, розрізняють дискреційну та недискреційну (автоматичну) бюджетно податкову політику.

Дискреційна бюджетно-податкова політика – це політика при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними витратами з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання.

До основних засобів дискреційної фіскальної політики належать:

- зміна програм суспільних робіт та інших програм, пов'язаних з витратами держави;
- зміна програм «трансфертного типу» (перерозподільних);
- циклічні зміни рівня податкових ставок.

Дискреційна фіскальна політика здійснюється двома шляхами: державними закупівлями (збільшення або зменшення) (рис. 11.3); стягненням чистих податків (через податкові ставки і трансферти) (рис. 11.4).

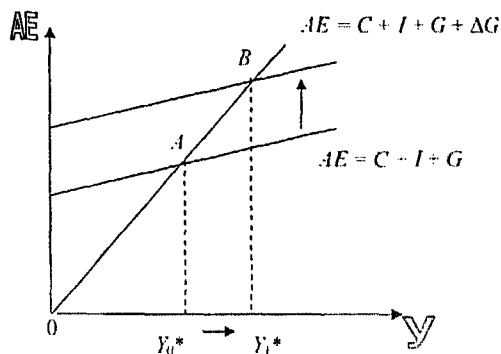

Рис. 11.3. Вплив державних закупівель на рівноважний ВВП (за моделлю «витрати-випуск»)

На рисунку 11.3 сукупні витрати спочатку розглядаються в їх приватному варіанті ($AE = C + I + G$). Перетин лінії приватних сукупних витрат з бісектрисою в т. *A* визначає рівноважний ВВП, який дорівнює Y^*_0 . Якщо уряд прийме рішення збільшити державні закупки, то сукупні витрати збільшаться, а її крива переміститься вгору в нове положення ($AE = C + I + G + \Delta G$) і перетне бісектрису в т. *B*. Це викличе мультиплікативне збільшення реального виробництва з Y^*_0 до Y^*_1 . Величина приросту ВВП буде дорівнювати

$$+\Delta \text{ВВП} = +G_{\text{в}} \cdot M_{\text{в}}$$

Отже із зростанням державних закупівель сукупні витрати збільшуються.

З рисунку 11.4 видно, що до зниження чистих податків (T) крива сукупних витрат знаходиться в положенні E_0 , а її перетин із бісектрисою в т. *A* визначає рівноважний ВВП, який дорівнює Y^*_0 .

Після зниження чистих податків сукупні витрати збільшилися, внаслідок чого їх крива перемістилася вгору в положення E_1 . Її перетин з бісектрисою в т. *B* збільшує рівноважний ВВП з Y^*_0 до Y^*_1 . Величина цього збільшення становить:

$$+\Delta \text{ВВП} = -\Delta T \cdot \text{ГСС} \cdot M_{\text{в}}$$

Якщо збільшення ВВП визначається урядом наперед, то на цій основі можна обчислити необхідне зниження чистих податків:

$$-\Delta T = +\Delta \text{ВВП} / \text{ГСС} \cdot \text{Мв}$$

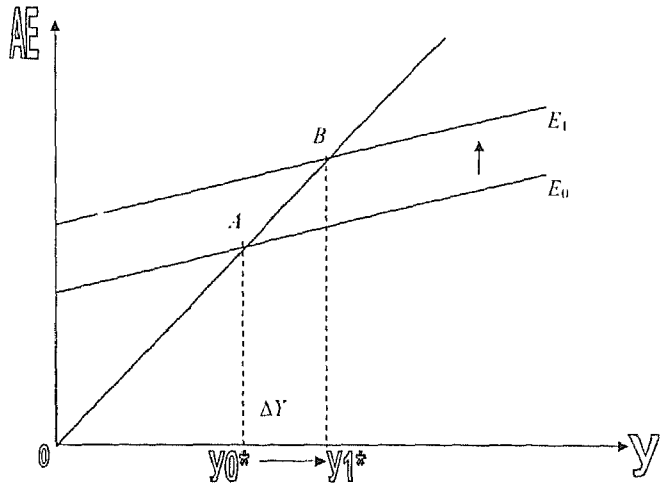

Рис. 11.4. Вплив податків на рівноважний ВВП (за моделлю «витрати-випуск»)

Отже, державні витрати відчутніше впливають на величину доходу і споживання порівняно зі зміною податків. Ця різниця і визначає вибір заходів у бюджетно-податковій політиці.

Бюджетно-податкова політика держави використовує заходи, які стосуються державних закупок (G) і чистих податків (T). Але практично чисті податки можуть змінюватись автоматично, без спеціальних державних рішень. Це пояснюється тим, що більшість податків залежать від доходу і тому змінюються пропорційно до зміни ВВП (наприклад: прибутковий податок з громадян, податок на прибутки підприємств, ПДВ, АЗ, відрахування у фонди).

Недискреційна (автоматична) бюджетно-податкова політика – це такі механізми в економіці, дія яких зменшує реакцію ВВП на зміну сукупного попиту. Тобто, це будь-які дії вмонтованих стабілізаторів, що збільшують бюджетний дефіцит під час спаду та індукують надлишок у роки інфляції, причому не потребуючи додаткових заходів з боку державних інститутів.

До автоматичних стабілізаторів відносять:

1) **автоматична зміна податкових надходжень:**

- система податків прогресивно залежить від особистих доходів та доходів підприємств. Якщо обсяг виробництва падає, то податкові надходження автоматично зменшуються так, що падіння особистих доходів і витрат послаблюється. У такому випадку випуск продукції зменшується не так відчутно;

- в інфляційні періоди збільшення податкових надходжень зменшує особистий дохід, стримує споживчі витрати, скорочує сукупний попит і уповільнює зростання цін та зарплати.

2) **допомога по безробіттю, соціальна допомога та інші соціальні трансферти:**

- допомога по безробіттю спрямовує кошти в економіку (в період кризи) або вилучає з неї (в період буму) і, як результат, стабілізує її та згладжує наслідки ділових циклів;

- дія інших трансфертів аналогічна.

В міру інфляційного збільшення ВВП, в період піднесення, податкові вилучення автоматично збільшуються і завдяки цьому уповільнюють небажане економічне зростання. В міру скорочення реального ВВП, у періоди падіння, податкові вилучення автоматично скорочуються і завдяки цьому уповільнюють зменшення виробництва.

Щоб обчислити ефект уповільнення ВВП з боку автоматичних чистих податків, потрібно акцентувати увагу на тому, що будь-які автоматичні вилучення з економіки впливають на ВВП виключно через зміну мультиплікатора.

В основі дискреційної політики застосовують державні закупки і чисті податки, які впливають на дохід мультиплікативно. В умовах змішаної економіки закритого типу виникає складний мультиплікатор витрат (див. тема 10).

За допомогою рисунку 11.5 зробимо аналіз, як податкова система створює вмонтовану стабільність.

Припустімо, що державні витрати (G) є незмінними і не залежать від рівня ВВП (Y). Уряд встановлює податкові ставки, відповідно до яких стягуються податки. Податкові ж надходження змінюються пропорційно до рівня фактичного ВВП. Якщо податкові надходження різко змінюються зі зміною

ВВП, то лінія податкових надходжень T матиме значний нахил. Відстань по вертикалі між лініями G і T , що характеризує надлишки і дефіцити державного бюджету, буде значною. І навпаки, за невеликих змін податкових надходжень при зміні ВВП нахил буде малий, а вмонтована стабільність – незначною.

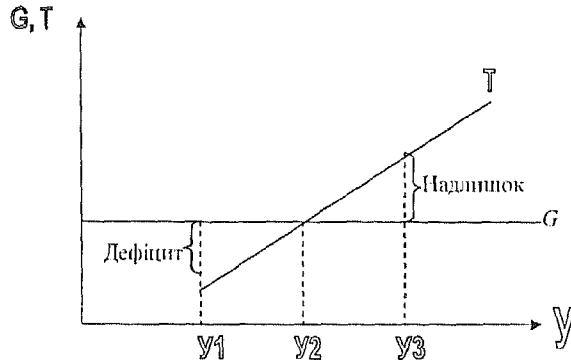

Рис. 11.5. Автоматичний стабілізатор

Нахил лінії податкових надходжень T на рисунку 11.5 залежить від ступеня прогресивності податкової системи. Якщо системи оподаткування прогресивна, то лінія T буде крутішою, ніж за пропорційної. Динаміка середньої процентної ставки говорить про характер податкової системи. Тобто, зі збільшенням ВВП за:

- пропорційної системи оподаткування середня податкова ставка не змінюється;
- регресивної системи оподаткування середня податкова ставка зменшується;
- прогресивної системи оподаткування середня податкова ставка збільшується.

За прогресивної та пропорційної систем оподаткування податкові надходження у фазі піднесення збільшуються, зменшуючи як сукупні витрати, так і дефіцит бюджету, індукуючи його надлишок. Тобто, збільшення податкових надходжень зменшує купівельну спроможність у національній економіці, що стримує економічне піднесення. У цій фазі ділового циклу зростання податкових надходжень зменшує.

У фазі спаду податкові надходження автоматично скорочуються зі зменшенням ВВП, що призводить до дефіциту державного бюджету, який справляє стимулюючий вплив на економіку.

Отже, чим прогресивніша податкова система, тим вища вмонтована стабільність національної економіки.

11.3. Стан державного бюджету. Державний борг

З метою розмежування впливу на стан державного бюджету дискреційних заходів бюджетно-податкової політики і циклічних коливань, розраховують бюджетне сальдо (BS), яке обчислюється:

$$BS = T - G$$

Бюджетне сальдо буває:

- фактичне (BS_f) – характеризує етап державного бюджету в умовах фактичного рівня зайнятості і обчислюється:

$$BS_f = U_f \cdot СКП - G,$$

де U_f – фактичний дохід;

$СКП$ – середній податковий коефіцієнт;

G – державні закупки;

$U_f \cdot СКП$ – фактичний податкові надходження до бюджету.

Таке бюджетне сальдо відображає вплив на державний бюджет як бюджетно-податкової політики так і циклічних коливань.

- потенційне (BS_p) – показує яким могло б бути бюджетне сальдо, коли економіка функціонувала в умовах повної зайнятості:

$$BS_p = U_n \cdot СКП - G$$

- циклічне (BS_c) – відображає стан економіки в умовах повної зайнятості, що приводить до вираження доходу державним бюджетом:

$$BS_c = BS_f - BS_p$$

За станом державний бюджет буває:

- збалансований, коли надходження і витрати бюджету рівні;
- дефіцитний, коли витрати перевищують доходи;
- профіцитний, коли доходи перевищують витрати.

Дефіцит держбюджету – це стан, за якого державні закупки перевищують на певну величину чисті податки. Дефіцит державного бюджету не є небезпечним для економіки, якщо він знаходиться на рівні 2 – 3% ВВП, у протилежному разі він негативно відбивається на функціонуванні грошово-кредитної системи і всієї економіки в цілому.

Існують такі причини дефіциту бюджету:

- 1) падіння доходу в умовах кризового стану економіки;
- 2) зменшення приросту національного доходу;
- 3) збільшення бюджетних витрат;
- 4) непослідовна фінансово – економічна політика.
- 5) До заходів зниження державного дефіциту відносять:
- 6) перехід від фінансування до кредитування;
- 7) скорочення витрат на управління державою;
- 8) реформування системи оподаткування;
- 9) підвищення ролі місцевих бюджетів.

Бюджетний дефіцит має свою класифікацію (рис. 11.6).

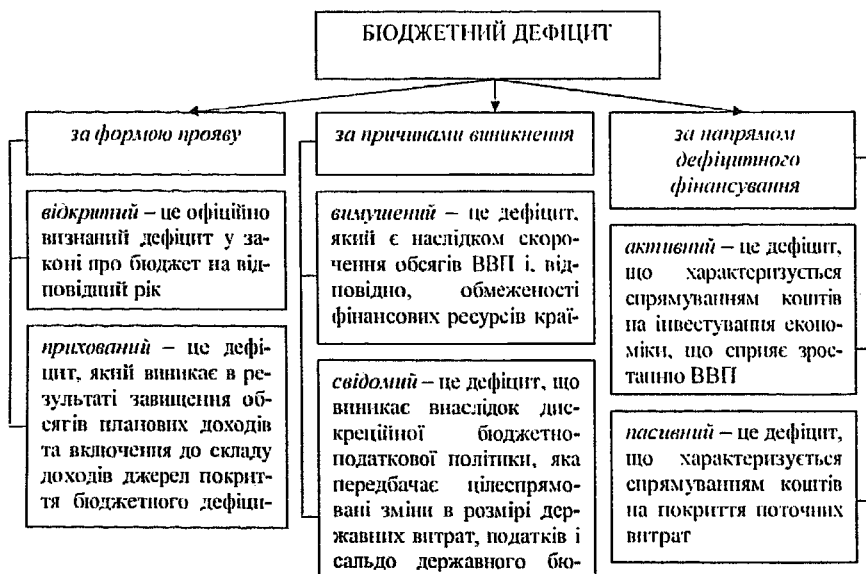

Рис. 11.6. Класифікація бюджетного дефіциту

Джерелами фінансування дефіциту бюджету можуть бути:

- грошово-кредитна емісія, яка являє собою інфляційний шлях покриття дефіциту бюджету;
- боргові зобов'язання держави, які являють собою менш інфляційний шлях покриття дефіциту бюджету.

Бюджетно-податкова політика в умовах збалансованого бюджету породжує ще одну категорію – мультиплікатор збалансованого бюджету (Мб), який показує, на скільки грошових одиниць змінюється дохід у разі зміни державного бюджету на грошову одиницю, тобто відображає співвідношення між зміною доходу і зміною бюджету (ΔБ).

$$Мб = \Delta U / \Delta Б$$

Оскільки $\Delta T = \Delta G = \Delta Б$, то мультиплікатор збалансованого бюджету визначається:

$$Мб = Мв - Мг$$

У розгорнутому вигляді це можна записати так:

$$\begin{aligned} Мб &= (1 / (ГСЗ + ГСС \cdot ГКП)) - (ГСС / (ГСЗ + ГСС \cdot ГКП)) = \\ &= ГСЗ / (ГСЗ + ГСС \cdot ГКП) < 1 \end{aligned}$$

Фінансування дефіциту державного бюджету за допомогою запозичень веде до виникнення державного боргу.

Держаний борг – це загальна сума нагромадженої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, яка дорівнює сумі всіх дефіцитів за врахуванням надлишків бюджетів.

Державний борг має свою класифікацію (рис. 11.7).

Основними причинами створення і збільшення державного боргу є:

- перевищення темпів зростання державних витрат над темпами зростання державних доходів;
- систематичний дефіцит державного бюджету;
- дискреційна бюджетно-податкова політика направлена на зменшення податкового навантаження без відповідного скорочення державних витрат;
- дія автоматичних стабілізаторів;

- залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти;

- тощо.

Вплив державного боргу на економіку може бути позитивним і негативним. У фазі економічного циклу, коли відбувається зменшення виробництва державні позики стимулюють зростання сукупного попиту, збільшують рівень зайнятості та рівень доходів населення, стимулюють економічне зростання, отже, позитивно впливають на економіку.

Рис. 11.7. Класифікація державного боргу

До негативних економічних наслідків державного боргу, відносять:

- скорочення споживання населення країни;
- витіснення приватного капіталу, що обмежує подальше зростання економіки;
- збільшення податків для обслуговування державного боргу, що виступає антистимулом економічної активності;
- перерозподіл доходу на користь власників державних облігацій.

Управління державним боргом – це сукупність заходів держави, пов'язаних з вивченням кон'юнктури на ринку позичкових капіталів, випуском нових позик, з виплатою процентів по займам, проведенням конверсій (зміни умов доходності) та консолідації (зміни строків) займів, визначення ставок процентів по державному кредиту, а також погашення раніше випущених позик, строк дії яких скінчився.

Рефінансування державного боргу – випуск нових позик для того, щоб розрахуватися з власниками облігацій старої позики.

Існує ряд чинників, які впливають на умови погашення державного боргу. До них відносять:

- зміна курсу національної валюти до долара США за зобов'язаннями зовнішнього боргу в доларовому еквіваленті;
- зміна відсоткових ставок за користування іноземними кредитами, якщо обслуговування кредиту здійснюється за плаваючою відсотковою ставкою;
- рівень відсотка за облігаціями внутрішньої державної позики;
- тощо.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Бюджетно-податкова політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат.

Державний бюджет – це баланс доходів і витрат держави за певний проміжок часу, як правило, за рік.

Фактичний державний бюджет – відображає реальні витрати, надходження і дефіцити за певний період

Структурний державний бюджет – відображає якими мають бути урядові витрати, надходження і дефіцити, якщо економіка функціонує за потенційного обсягу виробництва.

Циклічний державний бюджет – показує вплив ділового циклу на бюджет та вимірює режим витрат, надходжень та дефіцитів, які виникають через те, що економіка не прагне за потенційного обсягу виробництва а перебуває у стані піднесення або спаду.

Податки – це частина доходу, що сплачується фірмами та домогосподарствами у розмірі, встановленому законом.

Прямі податки – це податки, що вилучаються безпосередньо у власників майна, одержувачів доходів, а також можуть перекладатися на споживача через зростання цін.

Непрямі податки – це податки, що вилучаються у сфері реалізації або споживання товарів і послуг, тобто перекладаються на споживача продукції.

Пропорційний податок – це середня ставка податку, що залишається незмінною незалежно від зміни доходу.

Регресивний податок – це середня ставка податку, яка знижується із зростанням доходу.

Прогресивний податок – це середня ставка податку, яка підвищується із зростанням доходу.

Податкова ставка — це законодавче встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

Гранична податкова ставка — це відношення приросту виплачуваних податків до приросту доходу.

Середня податкова ставка – це відношення обсягу податків до величини доходу, який оподатковується.

Стимулюючу бюджетно-податкову політику – це бюджетно-податковою експансією, яка в короткостроковому періоді спрямована на подолання кризи в економіці, а в довгостроковому – спрямована на послаблен-

ня податкового тиску, який призводить до розширення пропозиції факторів виробництва і зростання економічного потенціалу.

Ефектом витіснення – це ситуація, при якій гальмом впливу стимулюючої фіскальної політики стає зменшення планових інвестицій після зростання відсоткової ставки.

Стримуючу бюджетно-податкову політику – це бюджетно-податковою рестрикцією, яка в короткостроковому періоді своїми заходами дає змогу уповільнити темпи інфляції за рахунок зростання рівня безробіття і скорочення обсягу виробництва, а в довгостроковому періоді збільшення податкового тиску призводить до стійкого скорочення сукупної пропозиції й активізації елементів механізму стагфляції.

Дискреційна бюджетно-податкова політика – це політика при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними витратами з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання.

Недискреційна (автоматична) бюджетно-податкова політика – це такі механізми в економіці, дія яких зменшує реакцію ВВП на зміну сукупного попиту.

Фактичне бюджетне сальдо – це сальдо, яке характеризує етап державного бюджету в умовах фактичного рівня зайнятості.

Потенційне бюджетне сальдо – це сальдо, яке показує яким могло б бути бюджетне сальдо, коли економіка функціонувала в умовах повної зайнятості.

Циклічне бюджетне сальдо – це сальдо, яке відображає стан економіки в умовах повної зайнятості, що приводить до вираження доходу державним бюджетом.

Дефіцит держбюджету – це стан, за якого державні закупки перевищують на певну величину чисті податки.

Мультиплікатор збалансованого бюджету – це показник, який відображає на скільки грошових одиниць змінюється дохід у разі зміни державного бюджету на грошову одиницю.

Відкритий бюджетний дефіцит – це офіційно визнаний дефіцит у законі про бюджет на відповідний рік.

Прихований бюджетний дефіцит – це дефіцит, який виникає в результаті завищення обсягів планових доходів та включення до складу доходів джерел покриття бюджетного дефіциту.

Вимушений бюджетний дефіцит – це дефіцит, який є наслідком скорочення обсягів ВВП і, відповідно, обмеженості фінансових ресурсів країни.

Свідомий бюджетний дефіцит – це дефіцит, що виникає внаслідок дискреційної бюджетно-податкової політики, яка передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних витрат, податків і сальдо державного бюджету.

Активний бюджетний дефіцит – це дефіцит, що характеризується спрямуванням коштів на інвестування економіки, що сприяє зростанню ВВП.

Пасивний бюджетний дефіцит – це дефіцит, що характеризується спрямуванням коштів на покриття поточних витрат.

Державний борг – це загальна сума нагромадженої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, яка дорівнює сумі всіх дефіцитів за вирахуванням надлишків бюджетів.

Внутрішній державний борг – це заборгованість держави домогосподарствам і фірмам даної країни.

Зовнішній державний борг – це заборгованість держави іноземним громадянам, фірмам, урядам та міжнародним фінансовим організаціям.

Монетизований державний борг – це борг, що складається з боргів, опосередкований кредитними стосунками держави з банками.

Немонетизований державний борг – це борг, який включає заборгованість держави з державних замовлень та надання послуг державним установам; заборгованість держави з виплат заробітної плати бюджетному сектору економіки; заборгованість з виплат соціальних трансфертів.

Управління державним боргом – це сукупність заходів держави, пов'язаних з вивченням кон'юнктури на ринку позичкових капіталів, випуском нових позик, з виплатою процентів по займам, проведенням конверсії (зміни умов доходності) та консолідації (зміни строків) займів, визначення ставок процентів по державному кредиту, а також погашення раніше випущених позик, строк дії яких скінчився.

Рефінансування державного боргу – випуск нових позик для того, щоб розрахуватися з власниками облігацій старої позики.

ТЕСТИ

1. Бюджетно-податкова (фіскальна) політика – це:

а) сукупність економічних ідей, цілей та завдань, а також цілеспрямованих дій держави на господарські процеси на макро- і мікрорівнях з метою створення й удосконалення рамкових умов економічного розвитку в межах обраного суспільного ладу;

б) заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво не інфляційного ВВП шляхом зміни державних витратів, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому;

в) сукупність заходів спрямованих на ефективне використання обмежених ресурсів для задоволення безмежних потреб.

2. Основними доходами фіскальної політики є:

а) податки, позики, у формі державних облігацій, власні доходи держави від виробничої та інших форм діяльності.

б) платежі за ресурси, які згідно з діючим законодавством належна державі та податки.

в) податки, власні доходи держави, від виробничої та інших форм діяльності, позики у формі державних облігацій, платежі за ресурси, які згідно з діючим законодавством належать державі.

3. Дискреційна фіскальна політика - це:

- а) політика, при якій уряд встановлює чітко визначені ставки податків;
- б) політика, при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними видатками;
- в) політика, механізм якої полягає в зменшенні реального ВВП та збільшення ВВП.

4. Виплати з державного бюджету відбуваються у вигляді:

- а) асигнування, субсидії, субвенції, дотації;
- б) грошової допомоги підприємствам і організаціям соціальної сфери;
- в) субсидії і дотації.

5. До фіскальної політики відносяться:

- а) маніпуляції державним бюджетом, які не замінюють кількості грошей в обігу;
- б) маніпуляції державним бюджетом, які збільшують кількість грошей в обігу;
- в) маніпуляції державним бюджетом, які зменшують кількість грошей в обігу.

6. Державний борг - це:

- а) сума попередніх бюджетних дефіцитів;
- б) сума попередніх державних витрат;
- в) сума попередніх бюджетних дефіцитів за відрахуванням бюджетних надлишків.

7. Значний бюджетний дефіцит дозволяє:

- а) збільшити ставку відсотку, підвищити міжнародну цінність національної валюти та збільшити обсяг чистого експорту;
- б) зменшити ставку відсотку, знизити міжнародну цінність національної валюти та збільшити обсяг чистого експорту;

в) збільшити ставку відсотку, підвищити міжнародну цінність національної валюти та зменшити обсяг чистого експорту.

8. Бюджетний дефіцит може фінансуватися за рахунок:

- а) зменшення державних закупівель;
- б) зменшення трансфертів;
- в) державного запозичення.

9. В основі кривої Лаффера лежить ідея:

- а) зниження податкової ставки завжди збільшує податкові надходження до бюджету;
- б) зниження податкової ставки завжди зменшує податкові надходження до бюджету;
- в) зниження податкової ставки збільшує податкові надходження до бюджету, в тому випадку, якщо податкова ставка була надмірною.

10. Податки – це:

- а) джерела доходів держави, що виконують функції: розподільчу, фіскальну, та регулюючу.
- б) джерела доходів держави, що виконують функції: розподільчу, стимулюючу, утримуючу.
- в) обов'язкові платежі до бюджету, які сплачують фізичні та юридичні суб'єкти.

11. Фіскальна політика буде дискреційною, якщо зміняться такі параметри:

- а) знизяться ставки оподаткування;
- б) підвищаться ставки оподаткування;
- в) обидві відповіді вірні.

12. Стимулююча стабілізаційна політика спрямована на:

- а) стабілізацію обмінного курсу національної валюти;
- б) зниження темпів інфляції;
- в) збільшення обсягів виробництва і рівня зайнятості в національній економіці.

13. Бюджет — це грошове вираження збалансованого кошторису:

- а) доходів держави та доходів домогосподарств;
- б) витрат держави та витрат домогосподарств;
- в) доходів та видатків держави.

14. Державний борг – це сума попередніх:

- а) бюджетних дефіцитів;
- б) державних витрат;
- в) бюджетних дефіцитів за вирахуванням бюджетних надлишків.

15. Ефект витіснення передбачає, що:

- а) споживання товарів і послуг зростає, а обсяг інвестицій зменшується;
- б) імпорт витісняється вітчизняними товарами;
- в) зростання державних витрат призводить до зменшення приватних інвестицій.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
б	в	б	а	а	б	в	в	в	а	в	в	в	в	в

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Економіка країни А характеризується такими даними: фактичний доход (Y) – 2500 млн грн, рівноважний доход (Y^*) – 2700 млн грн, ГСС – 0,6. Визначити:

- 1) як повинні змінитися урядові витрати для досягнення економічного стану рівноваги за умови що інші дані сталі;
- 2) як повинна змінитися величина податкових надходжень для того, щоб економіка досягла стану рівноваги.

Розв'язок:

$$1) \Delta Y = M_G \cdot \Delta G;$$

$$\Delta Y = Y^* - Y = 2700 - 2500 = 200 \text{ млн грн.}$$

$$M_G = \frac{1}{1 - FCC} = \frac{1}{1 - 0,6} = 2,5; \quad 200 = \Delta G \cdot 2,5; \quad \Delta G = 200 : 2,5 = 80 \text{ млн грн.}$$

Отже, урядові витрати повинні зрости на 80 млн грн.

$$2) \Delta V = M_T \cdot \Delta T; \quad M_T = \frac{-FCC}{FCS} = \frac{-0,6}{0,4} = -1,5;$$

$$200 = -1,5 \cdot \Delta T; \quad \Delta T = 200 : (-1,5) = -133,3 \text{ млн грн.}$$

Отже, податки повинні скоротити на 50 млн грн.

Завдання 2.

Уряд країни В збільшив свої закупки на 80 млн грн, а податки скоротив на 30 млн грн. ГСЗ = 0,2. Визначити як зміниться рівноважний ЧНП?

Розв'язок:

$$M_B = 1/0,2 = 5$$

$$M_T = -(0,8/0,2) = -4$$

$$\Delta ВВП = \Delta G \cdot M_B - \Delta T \cdot M_T = 80 \cdot 5 - 30 \cdot (-4) = 520 \text{ млн грн.}$$

Завдання 3.

На основі табличних даних, які характеризують економічний стан країни Н, визначити:

- надлишок чи дефіцит має державний бюджет;
- величину структурного дефіциту держбюджету;
- величину циклічного дефіциту держбюджету.

Показники	Сума
Державні закупки	650
Величину податків	$T = 0,5Y$
Величина трансфертів	$F = 0,3Y$
Рівень цін	1,2
Державний борг	950
Процентної ставки державного боргу	0,2
Фактичний обсяг виробництва	2400

Розв'язок:

$$a) \text{ Доходи державного бюджету} = 0,5 \cdot 2400 = 1200$$

$$\text{Видатки державного бюджету} = 650 + (0,3 \cdot 2400) + (950 \cdot 0,2) = 1560$$

$$\text{Фактичний дефіцит бюджету} = 1560 - 1200 = 360$$

$$b) \text{ Структурний дефіцит бюджету} = (650 + 0,3 \cdot 2700 + 190) - 0,5 \cdot 2700 = 300$$

$$c) \text{ Циклічний дефіцит бюджету} = 360 - 300 = 60$$

Завдання 4.

Економіка країни С знаходиться у стані рівноваги за умови наступних даних: споживання домогосподарств визначається функцією $C = 350 + 0,4Y^*$, інвестиції – 180 млн грн; витрати держави на купівлю благ – 90; трансферні платежі – 65,8, ставка прибуткового податку – 0,2.

Визначити:

- 1) рівноважний НД;
- 2) значення мультиплікатора
- 3) стан державного бюджету.

Розв'язок:

1) Визначаємо рівноважний НД

$$Y = C + I + G; \quad Y^* = Y - T(Y) \cdot Y; \quad Y = 350 + 0,4 \cdot (Y - 0,2Y) + 180 + 90;$$

$$Y = 350 + 0,32Y + 180 + 90; \quad 0,68Y = 620; \quad Y = 911,8 \text{ млн грн.}$$

2) Значення мультиплікатора:

$$M = \frac{1}{1 - 0,32} = 1,5$$

3) Стан держбюджету.

$$T = T(Y) \cdot Y; \quad T = 0,2 \cdot 911,8 = 182,4 \text{ млн грн}$$

$$G + Tr = 90 + 65,8 = 155,8 \text{ млн грн. (витрати бюджету)}$$

$$\text{Профіцит} = 182,5 - 155,8 = 26,7 \text{ млн грн.}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрити суть бюджетно-податкової (фіскальної) політики.
2. Назвати основні джерела доходів держбюджету.
3. Розкрити суть «податків» як економічної категорії.
4. Дати класифікацію податкам.
5. Що являє собою податкова ставка?
6. Розкрити суть кривої Лаффера.
7. Дати характеристику державним видаткам.
8. Як класифікують державні видатки?

9. Розкрити сутність дискреційної бюджетно-податкової політики.
10. Розкрити сутність недискреційної бюджетно-податкової політики?
11. Розкрити економічну суть державного бюджету.
12. Дати класифікацію державному бюджету.
13. Що таке бюджетне сальдо?
14. Розкрити сутність бюджетного дефіциту
 - фактичного;
 - структурного;
 - циклічного.
15. Назвати причини бюджетного дефіциту.
16. Назвати заходи щодо знищення бюджетного дефіциту.
17. Розкрити сутність мультиплікатор збалансованого бюджету.
18. Що таке державний борг?
19. Назвати економічні наслідки державного боргу.
20. Розкрити сутність управління державним боргом.
21. В чому сутність рефінансування державного боргу?

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 60 – 68], [2, с. 212 – 244], [3, с. 238 – 271], [4, с. 76 – 91], [6, с. 214 – 245], [8, с. 450 – 471], [10, с. 219 – 240], [11, с. 140 – 145], [12, с. 112 – 126], [13, с. 186 – 191], [14, с. 689 – 746], [15, с. 206 – 248], [16, с. 84 – 97], [17, с. 225 – 249], [18, с. 305 – 320], [20, с. 138 – 147], [21, с. 402 – 434], [22, с. 124 – 134], [23, с. 164 – 205], [24, с. 170 – 193], [25, с. 70 – 82].

Тема 12

«МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

- 12.1. Теорії міжнародної торгівлі.
- 12.2. Зовнішньоторговельна політика.
- 12.3. Обмінний курс.
- 12.4. Платіжний баланс.

12.1. Теорії міжнародної торгівлі

Зовнішня торгівля постійно розвивається тому, що дає вигоду країнам, які беруть в ній участь. З цих причин основним питанням в теорії міжнародної торгівлі є з'ясування того, що лежить в основ вів цих вигод.

Основи теорії міжнародної торгівлі були закладені наприкінці 18 – на початку 19 століття визначними англійськими економістами Адамом Смітом та Давидом Рікардо. **А. Сміт** у своїй роботі «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776 рік) сформулював **теорію абсолютної переваги**. На противагу думки меркантилістів показав, що країни зацікавлені в розвитку зовнішньоторговельних потоків, оскільки мають вигоду незалежно від того ким вони є: експортерами чи імпортерами. **Д. Рікардо** в роботі «Початки політичної економії і оподаткування» (1817 рік) довів, що принцип абсолютної переваги є лише окремим випадком загального правила, і обґрунтував **теорію порівняльних переваг**.

Країна має абсолютну перевагу у виробництві товару, якщо вона виробляє його з меншими витратами порівняно з іншою країною.

Розглянемо умовний приклад: є дві країни X та Y , які виготовляють два товари сіль та цукор. Нехай країна X на одиницю витрат виробляє 40 тон солі, або 20 тон цукру. Країна Y при аналогічних затратах може виробити

35 тон солі, або 80 тон цукру. У нашому прикладі країна X має абсолютну перевагу у виробництві солі, а країна Y – цукру. **Абсолютні переваги можуть пояснюватися** природними факторами (кліматичні умови, природні ресурси), розвитком технології, підвищенням кваліфікації працівників тощо. Якщо в даних країнах відсутня міжнародна торгівля, то населення мусить споживати лише те, що виробляється в країні, а відносні ціни товарів на внутрішньому ринку визначаються відносними витратами, тобто:

1 т цукру = $20/40 = 0,5$ т солі, або 1 т солі = $40/20 = 2$ т цукру в країні X

1 т цукру = $80/35 = 2,3$ т солі, або 1 т солі = $35/80 = 0,44$ т цукру в країні Y

Відносні ціни на одні і ті ж товари в різних країнах завжди є різними. Якщо ця різниця перевищуватиме витрати на транспортування товарів з однієї країни до іншої, то є можливість отримати прибуток від зовнішньої торгівлі. У нашому випадку країні X буде вигідним експортувати сіль, а імпортувати цукор. Для країни ж Y вигідним є експортування цукру, а імпортування солі. Для того щоб торгівля була взаємовигідною, ціна товару на зовнішньому ринку має бути вищою, ніж внутрішня ціна рівноваги того ж товару в країні-експортері, і нижчою, ніж у країні-імпортері.

Країна має **порівняльну перевагу** у виробництві продукту, якщо вона виробляє його з дещо нижчими альтернативними витратами ніж потенційний торговельний партнер.

Розглянемо умовний приклад: країна X на одиницю витрат виготовляє 40 тон солі, або 20 тон цукру, а країна Y при аналогічних витратах тепер виробляє 55 тон солі, або 80 тон цукру. Іншими словами країна Y має абсолютну перевагу і по солі, і по цукру. Але до тих пір, поки у співвідношеннях внутрішніх цін між країнами будуть зберігатися відмінності, кожна країна матиме порівняльну перевагу, тобто у неї завжди знайдеться такий товар, виробництво якого буде вигіднішим при наявному співвідношенні витрат, ніж виробництво інших товарів. У нашому прикладі незважаючи на те, що в країні X виробництво обох товарів є абсолютно дорожчими, ніж у країні Y , сіль виявляється відносно дешевшим:

1 т солі = $20 / 40 = 0,5$ т цукру в країні X

1 т солі = $80 / 55 = 1,5$ т цукру в країні Y

Отже, у виробництві солі країна *X* має порівняльну перевагу і може її експортувати в обмін на цукор. Сукупний обсяг випуску продукції буде найбільшим тоді, коли кожен товар вироблятиметься країною, в якій альтернативні витрати є меншими.

Шведські вчені Елі Хекшер і Бергіль Олін у 1920-1930 рр. пояснювали різницю у порівняльних перевагах між країнами так:

- у виробництві різних товарів фактори виробництва використовуються у різних співвідношеннях;
- відносна забезпеченість країн факторами виробництва неоднакова.

Згідно з теорією Хекшера-Оліна експортуються надлишкові фактори та імпортуються дефіцитні. Дана теорія пояснює багато закономірностей, які спостерігаються в міжнародній торгівлі. Країни дійсно вивозять переважно продукцію, в затратах на виробництво якої домінують відносно надлишкові для них ресурси. Проте структура виробничих ресурсів, якими володіють промислово розвинені країни, поступово вирівнюється. Крім того, на світовому ринку все більшою мірою зростає частка торгівлі «подібними» товарами між «подібними» країнами.

Згодом в середині 1950-х рр. американський економіст Василь Леонтьєв показав, що в американському експорті переважали відносні трудомісткі товари, а в імпорті – капіталомісткі. Враховуючи, що в перші повоєнні роки у США, на відміну від більшості їхніх торгівельних партнерів, капітал був відносно надлишковим фактором виробництва, а рівень заробітної плати значно вищим, цей емпірично отриманий результат явно суперечив тому, що передбачала теорія Хекшера-Оліна, і тому отримала назву «парадокс Леонтьєва». Згодом цей парадокс був підтверджений ще й в таких країнах як Японія та Індія.

Парадокс Леонтьєва дав змогу розвинути теорію Хекшера-Оліна завдяки врахуванню додаткових обставин, які впливають на міжнародну спеціалізацію. До них відносять:

- неоднорідність факторів виробництва;
- використання природних ресурсів у виробничому процесі з обов'язковим їх поєднанням з великою кількістю капіталу;
- вплив зовнішньоторговельної політики, запровадженої урядом, на міжнародну спеціалізацію.

Значний внесок у теорію міжнародної спеціалізації країн зробив американський економіст Майкл Портер, який створив теорію конкурентних переваг країни. В концепції Портера центральне місце займає ідея «національного ромба», в якому розкрито основні визначники економіки, від яких залежить формування конкурентних переваг країни. До таких визначників відносять:

- кількість та якість певних факторів виробництва;
- умови внутрішнього попиту, його кількісні та якісні параметри;
- близькі суміжні галузі;
- стратегія і структура фірм, рівень та характер конкуренції на внутрішньому ринку;
- діяльність уряду;
- випадкові події.

Національні фірми, на думку Портера, які вдало конкурують на міжнародних ринках, визначають рівень поступу низки взаємопов'язаних галузей. В своїй сукупності ці галузі становлять кластер. Кластери можуть як успішно функціонувати та підтримувати конкурентні переваги, так і згоратися і зникати якщо ту певній галузі країна втрачає конкурентну перевагу на світових ринках.

12.2. Зовнішньоторговельна політика

Історично першою і найважливішою формою економічних зв'язків між народами і країнами є зовнішня (міжнародна) торгівля. Міжнародна торгівля – це форма одна із міжнародних економічних відносин за посередництвом експорту і імпорту товарів та послуг. Вона розширює місткість внутрішнього ринку і встановлює зв'язки національного ринку із світовим, забезпечує одержання додаткового доходу за рахунок різниці національних і інтернаціональних витрат виробництва тощо.

До причин міжнародної торгівлі належать:

- нерівномірність в розподілі і забезпеченості економічними ресурсами різних країн;
- ефективне виробництво різноманітних технологій або комбінацій ресурсів.

**ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ**

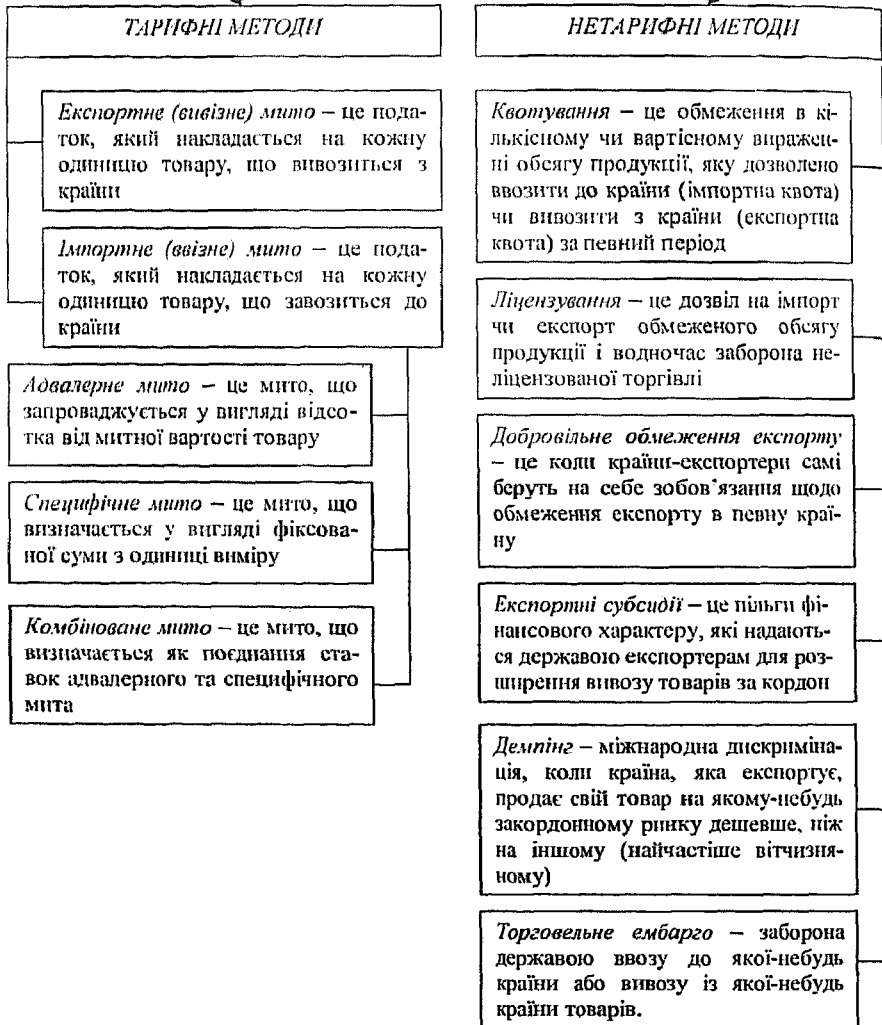

Рис. 12.1. Основні інструменти державного регулювання міжнародної торгівлі

Обсяг міжнародної торгівлі показується динамікою показників експорту, імпорту товарів та послуг і чистого експорту, їхнім відношенням до ВВП.

На її обсяги здійснює вплив держава через податки, субсидії та прямі обмеження на експорт або імпорт. Таку політику держави називають зовнішньоторговельною політикою.

Держава використовує ряд інструментів для регулювання міжнародної торгівлі (рис 12.1). В остання роки значного поширення набули технічні бар'єри, які є формою адміністративного регулювання, коли відбувається дискримінація імпортованих товарів на користь вітчизняних за допомогою специфічних стандартів якості, норм безпеки, санітарних обмежень тощо.

Всі інструменти державного впливу на зовнішню торгівлю призводять до чистих втрат добробуту. Незважаючи на це, все рівно практично всі країни світу їх застосовують, так як існують групи населення для яких політика протекціонізму є вигідною. Адже вона є державною політикою захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції. Державі ж, в свою чергу, теж інструменти політики протекціонізму дають чималій дохід.

12.3. Обмінний курс

Для проведення операцій за кордоном суб'єкти використовують іноземну валюту, яка проходить процес купівлі-продажу на валютному ринку. Національні валютні ринки існують у більшості країн світу, вони обмежуються економічним простором конкретної країни і регулюються її національним валютним законодавством. Міжнародні валютні ринки сформувалися у країнах, в яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції (валютні обмеження). Такі ринки регулюються швидше за все міждержавними угодами, домовленостями самих учасників цих ринків, традиціями. Розміщуються вони переважно в містах із вдалим географічним положенням та з великою концентрацією транснаціональних банків, небанківських фінансових структур комерційних компаній, яким потрібно здійснювати платежі на широких просторах світового ринку (наприклад: Лондон, Нью-Йорк, Париж, Токіо та інші).

Вся валютна торгівля здійснюється через міжбанківський валютний ринок. Результати зовнішньоекономічної діяльності країни значною мірою залежать від валютного курсу, який є ціною на валютному ринку.

Номинальний обмінний курс (e) – це відносна ціна двох валют, тобто пропорція їхнього обміну одна на одну. Зниження номінального курсу національної валюти має на зовнішню торгівлю суперечливий вплив: збільшення експорту і скорочення імпорту країни, щодо валюти якої відбулися зміни.

Спосіб визначення валютних курсів називається **валютною котирувкою**. Він може встановлюватися у формі **прямого котирування**, яке являє собою оцінку одиниці іноземної валюти певною кількістю національної (*наприклад*: 1 дол. США = 7 грн.). Або у формі **оберненого котирування**, яке являє собою оцінку одиниці національної валюти певною кількістю іноземної (*наприклад*: 1 грн. = 0,14 дол. США).

Розрізняють гривневу оцінку іноземної валюти і курс гривні, які в умовах прямого котирування змінюються в протилежних напрямках. Наприклад, ціна 1 дол. США зросла від 7 до 9 грн. Це означає, що гривнева оцінка долара зросла, а курс гривні впав, оскільки її доларова оцінка зменшилася від 0,14 до 0,11 дол. США.

Якщо валютний курс зростає, то потрібно менше національної валюти для купівлі кожної одиниці іноземної валюти. Проте кінцевою метою валютного обміну є купівля іноземних товарів. Щоб визначити купівельну спроможність національної валюти, слід враховувати не лише валютний курс, а й ціни. З цією метою розрізняють два види валютного курсу: номінальний і реальний.

Особливим варіантом визначення валютного курсу є концепція **паритету купівельної спроможності (ПКС)**. В її основі лежить закон єдиної ціни, за яким ціна певного товару на всіх національних ринках має бути однаковою, оскільки різниця між ними усувається валютними курсами. Чим вища національна ціна, тим нижчий курс національної валюти. І навпаки.

Курс національної валюти (e_d) є кількістю іноземної валюти, яку можна купити або продати за одиницю національної валюти на певний момент часу. Він є номінальним обмінним курсом національної валюти з оберненою котирувкою.

$$e_d = P_f / P_d$$

де P_f – кількість іноземної валюти, запропонованої в обмін на національну;
 P_d – кількість національної валюти запропонованої в обмін на іноземну.

Курс іноземної валюти (e_f) є кількістю національної валюти, яку можна купити або продати за одиницю іноземної валюти. Він є номінальним обмінним курсом іноземної валюти до національної валюти з прямою котировкою.

$$e_f = P_d / P_f$$

ПКС визначає валютний курс лише в тенденції, тобто в довгостроковому періоді. У короткостроковому періоді він коливається під впливом попиту і пропозиції на валютному ринку.

Залежно від ступеня втручання органів грошово-кредитного регулювання у ринкове курсоутворення, обмінні курси поділяються на фіксовані і плаваючі.

Фіксований курс – це твердий курс, який держава офіційно оголошує і зобов'язується підтримувати. Різновидами фіксованого курсу є фіксовані курси в умовах вільної конвертованості валюти і фіксовані курси в умовах валютних обмежень – валютний коридор.

Плаваючий курс – це курс, який вільно формується ринком під впливом попиту і пропозиції. Різновидами плаваючого курсу є вільний та керований плаваючі курси. **Вільний плаваючий курс** утворюється на валютних ринках стихійно, за відсутності валютної політики з боку держави. Тобто, уряд не встановлює валютних обмежень та не здійснює різноманітних операцій на відкритому ринку, спрямованих на формування обмінного курсу. **Керованими плаваючими курсами** є курси, які складаються на валютному ринку під впливом валютної політики.

Конвертованість валюти визначається порядком обміну-купівлі, продажу і використання внутрішньої валюти для здійснення угод, – умовами її обертання на міжнародному та національному валютних ринках. За ступенем конвертованості валюти поділяються на вільно конвертовані, частково конвертовані та неконвертовані.

Вільно конвертовані валюти – це валюти, що без обмежень використовуються у поточних та фінансових операціях і вільно обмінюються на будь-які іноземні валюти.

Частково конвертовані валюти – це валюти, що мають обмеження щодо обміну на інші валюти, сфер або напрямків використання валюти в міжнародних угодах, обертання на зовнішніх ринках.

Неконвертовані валюти – це валюти країн, які забороняють резидентам і нерезидентам обмінювати свою національну валюту на інші.

Залежно від кількості іноземних валют, з допомогою яких вимірюється курс національної валюти, слід розрізняти номінальний валютний курс односторонній та багатосторонній. **Односторонній валютний курс** – оце ціна національної валюти відносно лише однієї іноземної валюти (*наприклад*: 1 дол. США = 7 грн). **Багатосторонній (ефективний) валютний курс** обчислюється як середньозважений індекс (I_e) на базі індексів двосторонніх курсів національної валюти щодо валют основних торговельних партнерів країни (I'_e). При цьому частка кожного торговельного партнера у валютному кошику визначається його часткою у зовнішньому товарообороті даної країни (T^i).

$$I_e = \sum I'_e \cdot T^i$$

При цьому $\sum T^i = 1$

Реальний обмінний курс (e_r) – це співвідношення цін внутрішньому і іноземному ринках, яким визначається експортна або імпортна орієнтація економіки у міжнародній торгівлі.

Реальний обмінний курс внутрішньої валюти (e_{rd}) – це відношення внутрішніх цін до зовнішніх за курсом внутрішньої валюти.

$$e_{rd} = e_d \cdot (P_d / P_f)$$

Реальний обмінний курс зовнішньої валюти (e_{rf}) – це відношення зовнішніх цін до внутрішніх за курсом іноземної валюти.

$$e_{rf} = e_f \cdot (P_f / P_d)$$

Існують різкі ситуації коливань реального обмінного курсу, при яких:

- $e_r < 1$. Продаж товару на вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку вигідніший за імпорт аналогічного товару, а експорт вироблених товарів – вигідніший за продаж на внутрішньому ринку. За умовами торгівлі країна стає експортером товару. Зниження реального обмінного курсу збільшує зовнішній попит на товари вітчизняного виробництва й скорочує внутрішній попит на імпорт;

- $e_r = 1$. ціни даного товару на внутрішньому і зовнішньому ринках однакові. Експорт, імпорт і внутрішня торгівля не мають відносних переваг.

Крім цін, на реальний валютний курс впливає номінальний курс валюти. Чим нижчий номінальний курс гривні (вища гривнева оцінка долара), тим більший коефіцієнт реального курсу валюти і вища конкурентоспроможність вітчизняних товарів;

- $e_r > 1$. Продаж товару вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку є вигідним за його експорту, а імпорт – вигіднішим за продаж аналогічних товарів вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку. За умовами торгівлі країна стає імпортером даного виду товару. Зростання реального обмінного курсу зменшує зовнішній попит на товар вітчизняного виробництва і збільшує внутрішній попит на імпортні товари.

12.4. Платіжний баланс

Усі результати зовнішньої економічної діяльності країни відображуються в спеціальному статистичному документі – платіжному балансі. **Платіжний баланс** – це зведений баланс операцій, в якому здійснюється систематичний запис операцій, що відбувалися між окремими особами, фірмами та урядом однієї країни з аналогічними представниками інших країн у продовж року (табл. 12.1). У платіжному балансі віддзеркалюються всі операції, пов'язані з рухом реальних і фінансових потоків за кордон і з-за кордону. Реальні потоки передбачають операції з приводу руху товарів, послуг та інших не фінансових активів. Фінансові потоки – це операції, пов'язані з рухом вимог і зобов'язань.

Крім двох розділів, платіжний баланс включає також автономну статтю під назвою «Помилки та упущення» (ЕОВ). Вона відображає сальдо статистичних неточностей, які виникають під час ідентифікації зовнішньоекономічних операцій, викликаних часовими та вартісними розбіжностями між митною та банківською статистикою. Сальдо цієї статті дорівнює різниці між сальдо (СAB) та (КАВ).

Основне рівняння платіжного балансу має вигляд:

$$СAB + КАВ = 0$$

Якщо не досягається нульовий результат, балансування здійснюється за допомогою операцій Центрального банку з резервними активами.

Рівновага платіжного балансу забезпечується на умовах, коли сальдо (САВ) дорівнює сальдо (КАВ) з протилежним знаком з одночасним урахуванням сальдо статті «Помилки та упущення». Це можна виразити формулою:

$$BP = SAV + KAV + EOB$$

Платіжний баланс завжди є рівноважним. Якщо створюються умови для порушення його рівноваги, то вона відновлюється через статтю «Резервні активи», яка входить до складу (КАВ). Так, в умовах виникнення дефіциту платіжного балансу може мати місце таке співвідношення:

$$SAV > KAV + EOB$$

Тоді з метою усунення дефіциту платіжного балансу сальдо (КАВ) додатно збільшується за рахунок використання іноземних (міжнародних) активів, що за статтею «Резервні активи» відображається зі знаком «плюс». Це означає, що зміни в статті «Резервні активи» прирівнюються до операцій імпортного типу. Іншими словами, використання іноземних активів країни на покриття дефіциту платіжного балансу розцінюється як імпорт (приплив) капіталу.

Таблиця. 12.1

Платіжний баланс

№ п/п	Статті платіжного балансу	Кредит	Дебет	Сальдо
1	Рахунок поточних операцій (САВ)			
1.1	Товари та послуги			Баланс товарів та послуг (NX)
1.1.1	Товари	експорт	Імпорт	Торговельний баланс
1.1.2	Послуги	надані	Отримані	Баланс послуг
1.2	Доходи	отримані	Сплачені	Чисті зовнішні доходи (NFI)
1.3	Поточні трансферти	отримані	надані	Чисті поточні трансферти (NTR)
2	Рахунок операцій з капіталом та фінансовий рахунок (КАВ)			

Закінчення табл. 12.1

№ п/п	Статті платіжного балансу	Кредит	Дебет	Сальдо
2.1	Рахунок операцій з капіталом			
2.1.1	Капітальні трансферти	отримані	Надані	
2.1.2	Придбання / продаж невиробничих матеріальних активів	продані	Придбані	
2.2	Фінансовий рахунок			Чисті прямі іноземні інвестиції (NI)
2.2.1	Прямі інвестиції:			Чисті портфельні іноземні інвестиції (NPI)
	за кордон	вилучені	Здійснені	
	в економіку країни	здійснені	Вилучені	
2.2.2	Портфельні інвестиції:			
	Активи	зменшення	Збільшення	
	зобов'язання	збільшення	зменшення	
2.2.3	Інші інвестиції			
	Активи	зменшення	Збільшення	
	зобов'язання	збільшення	Зменшення	
2.2.4	Резервні активи	зменшення	Збільшення	Баланс офіційних розрахунків(R)
Помилки та упущення (ЕОВ)				
<i>Баланс (BP)</i>		0		

Сальдо може бути:

- нульовим ($BP = 0$). Відображує те, що витрати країни дорівнюють її доходам;
- додатнім ($BP > 0$). Це активне сальдо платіжного балансу. Воно означає, що надходження коштів від міжнародних поточних і фінансових операцій перевищує витрати країни;
- від'ємним ($BP < 0$). Це пасивне сальдо платіжного балансу. Воно означає, що надходження коштів від міжнародних поточних і фінансових операцій менші за витрати країни.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютна перевага країни – це коли певна країна виробляє продукцію з меншими витратами порівняно з іншою країною.

Порівняльна перевага країни – це коли певна країна виробляє продукцію з дещо нижчими альтернативними витратами ніж потенційний торговельний партнер.

Теорією Хекшера-Оліна – це теорія, яка відображує необхідність в експортуванні надлишкових факторів та імпортуванні дефіцитних.

Парадокс Леонтьєва – це теорія, в якій доведено, що при певних економічних ситуаціях, капітал є відносно надлишковим фактором виробництва, а рівень заробітної плати значно вищим.

Теорія конкурентних переваг країни – це теорія, в якій центральне місце займає ідея «національного ромба», що розкриває основні визначники економіки, від яких залежить формування конкурентних переваг країни.

Міжнародна торгівля – це форма одна із міжнародних економічних відносин за посередництвом експорту і імпорту товарів та послуг.

Зовнішньоторговельна політика – це політика держави, яка впливає на торговельні обсяги через податки, субсидії та прямі обмеження на експорт або імпорт.

Технічні бар'єри – форма адміністративного регулювання, за якої відбувається дискримінація імпортованих товарів на користь вітчизняних за допомогою специфічних стандартів якості, норм безпеки, санітарних обмежень тощо.

Політика протекціонізму – це державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції.

Валютного курсу – це ціна однієї валюти, вираженої в одиницях іншої валюти.

Номінальний обмінний курс – це відносна ціна двох валют, тобто пропорція їхнього обміну одна на одну.

Валютна котировка – це спосіб визначення валютних курсів.

Пряме котирування – це оцінка одиниці іноземної валюти певною кількістю національної.

Обернене котирування – це оцінка одиниці національної валюти певною кількістю іноземної

Паритет купівельної спроможності – це ідея, в основі якої лежить закон єдиної ціни, за яким ціна певного товару на всіх національних ринках має бути однаковою, оскільки різниця між ними усувається валютними курсами.

Курс національної валюти – це номінальний обмінний курс національної валюти з оберненою котировою.

Курс іноземної валюти – це номінальний обмінний курс іноземної валюти до національної валюти з прямою котировою.

Фіксований курс – це твердий курс, який держава офіційно оголошує і зобов'язується підтримувати.

Валютний коридор – це фіксований курс в умовах валютних обмежень.

Плаваючий курс – це курс, який вільно формується ринком під впливом попиту і пропозиції.

Вільний плаваючий курс – це курс, що утворюється на валютних ринках стихійно, за відсутності валютної політики з боку держави.

Керований плаваючий курс – це курс, який складається на валютному ринку під впливом валютної політики.

Вільно конвертовані валюти – це валюти, що без обмежень використовуються у поточних та фінансових операціях і вільно обмінюються на будь-які іноземні валюти.

Частково конвертовані валюти – це валюти, що мають обмеження щодо обміну на інші валюти, сфер або напрямків використання валюти в міжнародних угодах, обертання на зовнішніх ринках.

Неконвертовані валюти – це валюти країн, які забороняють резидентам і нерезидентам обмінювати свою національну валюту на інші.

Односторонній валютний курс – це ціна національної валюти відносно лише однієї іноземної валюти.

Багатосторонній валютний курс обчислюється як середньозважений індекс на базі індексів двосторонніх курсів національної валюти щодо валют основних торговельних партнерів країни.

Реальний обмінний курс – це співвідношення цін внутрішньому і іноземному ринках, яким визначається експортна або імпортна орієнтація економіки у міжнародній торгівлі.

Реальний обмінний курс внутрішньої валюти – це відношення внутрішніх цін до зовнішніх за курсом внутрішньої валюти.

Реальний обмінний курс зовнішньої валюти – це відношення зовнішніх цін до внутрішніх за курсом іноземної валюти.

Платіжний баланс – це зведений баланс операцій, в якому здійснюється систематичний запис операцій, що відбувалися між окремими особами, фірмами та урядом однієї країни з аналогічними представниками інших країн у продовж року.

Реальні потоки – це операції з приводу руху товарів, послуг та інших не фінансових активів.

Фінансові потоки – це операції, пов'язані з рухом вимог і зобов'язань.

ТЕСТИ

1. Абсолютна перевага країни у виробництві певного продукту означає, що ця країна:

- а) має змогу розширити випуск цього продукту;
- б) має перевагу в забезпеченні ресурсами для виробництва цього продукту;
- в) обидві відповіді вірні.

2. Країна має порівняльну перевагу у виробництві продукту, якщо:

- а) має перевагу у природно – кліматичних умовах виробництва цього продукту;

- б) має історичні традиції у виробництві цього продукту;
- в) виробляє цей продукт з нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торговельний партнер.

3. Принцип порівняльних переваг вперше сформулював:

- а) Адам Сміт;
- б) Давід Рікардо;
- в) Джон Кейнс.

4. Валютний курс – це:

- а) законодавче встановлене відношення між двома валютами, яке є основою валютного паритету;
- б) ціна грошової одиниці країни, виражена в грошових одиницях інших країн;
- в) співвідношення купівельної спроможності двох чи більше валют, відносно певного набору товарів та послуг.

5. Якщо продуктивність праці з виробництва експортованого товару у першій країні вища, ніж у другій, то перша країна:

- *а) має абсолютну перевагу;
- б) має порівняльну перевагу;
- в) виробляє цей товар з вищою альтернативною вартістю, ніж друга країна.

6. Квота є таким торговельним бар'єром, який:

- а) знижує рівень корупції в країні;
- б) посилює конкуренцію на національному ринку;
- в) відповіді вірної немає.

7. Хто з основних економічних суб'єктів країни виграє від запровадження ввізного мита на певний продукт:

- а) виробники цього продукту;
- б) держава;
- в) обидві відповіді вірні.

8. Якщо кажуть, що країна девальвувала свою валюту, то мається на увазі, що:

- а) уряд підвищив ціну, за якою він буде купувати золото;

- б) у країні дефіцит торгового балансу;
- в) країна відмовилася від золотого стандарту.

9. Дефіцит платіжного балансу:

- а) не впливає на кількість грошей в обігу;
- б) зменшує кількість грошей в країні;
- в) збільшує кількість грошей в країні.

10. Які з нижче перерахованих заходів збільшують пропозицію іноземної валюти в обмін на вітчизняну?

- а) імпорт капіталу;
- б) експорт товарів та послуг;
- в) імпорт послуг.

11. У режимі плаваючих курсів зниження ціни рівноваги називають:

- а) ревальвацією;
- б) девальвацією;
- в) знеціненням валюти.

12. Прихильники протекціонізму стверджують, що мито, квоти та інші торговельні бар'єри необхідні для:

- а) зниження стимулів до підприємницької діяльності;
- б) підвищення рівня безробіття в країні;
- в) захисту вітчизняних товаровиробників.

13. Якщо ВВП України зростає, то за системи плаваючих валютних курсів:

- а) імпорт буде зменшуватись, а ціна гривні зростати;
- б) імпорт буде збільшуватись, а ціна гривні знижуватись;
- в) імпорт і ціна гривні зростатимуть.

14. Що збільшує пропозицію іноземної валюти:

- а) експорт капіталу;
- б) імпорт товарів та послуг;
- в) експорт товарів та послуг.

15. Які з нижче перерахованих заходів збільшують пропозицію іноземної валюти в обмін на вітчизняну ?

- а) імпорт капіталу;

- б) експорт товарів та послуг;
- в) імпорт послуг.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
в	в	б	б	а	в	в	а	б	б	в	в	а	в	б

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Економіка країни *A* характеризується такими показниками: реальний ВВП – 4500 млн грн, споживчі витрати – 980 млн грн, валові внутрішні інвестиції — 340 млн грн, податки — 430 млн грн, бюджетне сальдо — (–30) млн грн. Визначити, чому дорівнює чистий експорт у рівноважній економіці даної країни?

Розв'язок:

$$G = T + BS = 430 + 30 = 460 \text{ млн грн};$$

$$XN = Y - C - I - G = 4500 - (980 + 340 + 460) = 2720 \text{ млн грн}.$$

Завдання 2.

В країні *B* функції вітчизняного попиту і пропозиції для автомобілів задані рівняннями: $Q_d = 9 - P$; $Q_s = P - 2$.

Іноземні фірми можуть постачати на ринок країни *B* необмежену кількість автомобілів за світовою ціною 3 тис. дол. за одиницю. Визначити:

- а) внутрішню рівноважну ціну та обсяг за умов закритої економіки;
- б) внутрішнє споживання, вітчизняне виробництво та імпорт в умовах відкритої економіки;
- в) величину субсидії, яку повинен надати вітчизняним виробникам уряд, аби національне виробництво змогло витіснити імпорт.

Розв'язок

$$a) 9 - P = P - 2$$

$$-2P = -11$$

$$P = 5,5$$

$$Qd = 9 - 5,5 = 3,5$$

$$Qs = 5,5 - 2 = 3,5$$

$$б) \text{ внутрішнє споживання} = 9 - 3 = 6$$

$$\text{Отже, виробництво зменшиться} = 3 - 2 = 1$$

$$в) 9 - 3 = -1 + 3 + S; S = -4$$

$$\text{Загальна сума субсидій} = 4 \cdot 6 = 24 \text{ млн дол.}$$

Завдання 3.

За даними Національного банку платіжний баланс країни H у базовому році характеризувався такими показниками (млн грн.):

- товарний експорт – +1550;
- товарний імпорт – -1590;
- чисті надходження від послуг – + 200;
- чисті доходи – -249;
- чисті зовнішні трансферти – +210;
- рахунок операцій з капіталом – -350;
- прямі інвестиції – +300.

Розрахувати сальдо рахунка поточних операцій, сальдо рахунка з капіталом та фінансових операцій і сальдо статті «Помилки та упущення».

Розв'язок:

$$\text{Сальдо рахунка поточних операцій} = +1550 - 1590 + 200 - 249 + 210 = +121 \text{ млн грн.}$$

$$\text{Сальдо рахунка операцій з капіталом та фінансових операцій} = -350 + 300 = -50 \text{ млн грн.}$$

$$\text{Сальдо статті «Помилки та упущення»} = +121 - 50 = +71 \text{ млн грн.}$$

Завдання 4.

Економіка країни C характеризується такими показниками: ГСС – 0,7, ГПК – 0,2, ГСІ – 0,18. Визначити чому дорівнює мультиплікатор витратів у відкритій економіці?

Розв'язок:

$$M_v = 1 / (1 - (1 - \text{ГПК})(\text{ГСС} - \text{ГСІ})) = 1 / (1 - (1 - 0,2)(0,7 - 0,18)) = 1,6$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрити сутність теорії абсолютної переваги.
2. Розкрити сутність теорії порівняльної переваги.
3. В чому сутність теорії Хекшера-Оліна?
4. В чому сутність парадоксу Леонтьєва?
5. Розкрити сутність міжнародної торгівлі.
6. Назвати причини міжнародної торгівлі.
7. В чому сутність зовнішньоторговельної політики?
8. Як діють міжнародні валютні ринки?
9. Що таке номінальний валютний курс?
10. Що таке реальний валютний курс?
11. Що таке паритет купівельної спроможності?
12. В чому сутність валютної котирувка?
13. Розкрити сутність фіксованого та плаваючого валютних курсів.
14. Що являє собою платіжний баланс?
15. З яких розділів складається платіжний баланс?

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

[1, с. 96 – 103], [2, с. 288 – 321], [3, с. 385 – 507], [4, с. 125 – 140], [6, с. 279 – 310], [8, с. 499 – 607], [10, с. 279 – 313], [11, с. 175 – 201], [12, с. 143 – 158], [15, с. 356 – 491], [16, с. 160 – 174], [17, с. 332 – 374], [18, с. 367 – 448], [20, с. 198 – 222], [21, с. 435 – 515], [22, с. 135 – 157], [23, с. 274 – 301], [24, с. 219 – 243], [27, с. 99 – 107].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: тести, ситуаційні завдання, практикум розв'язання. Навчальний посібник. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 144 с.
2. Базилінська О.Я. Макроекономіка: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 442 с.
3. Бутук А.И. Макроекономика: Учеб. пособие. – К.: Знання, 2004. – 514 с.
4. Вініченко І.І., Гончаренко О.В., Дацій Н.В., Корецька С.О. Макроекономіка. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 176 с.
5. Долан Е. Дж., Линдсей Д. Макроекономика. СПб.: Литера-плюс, 1994.
6. Задоя А.А., Петруня Ю.Е. Макроекономика: Учебник. – 2-ге изд., стер. – К.: О-во «Знання», КОО, 2006. – 368 с.
7. Карпінський Б.А., Божко С.М., Карпінська О.Б. Макроекономіка: зростання і сталий розвиток. Навч. посіб. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 272 с.
8. Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенлі Л. Брю. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика. Частина 1. Макроекономіка. Переклад з англ. – Львів: Просвіта, 1997
9. Кривцов О.С. та ін. Макроекономіка у запитаннях та відповідях: Навчальний посібник / О.С. Кривцов, В.М. Бережний, В.М. Онегіна. – Х.: Факт, 2003. – 199 с.
10. Круш П.В., Тульчинська С.О. Макроекономіка: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
11. Кулішов В.В. Макроекономіка: основи теорії і практикум. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – Львів: «Магнолія плюс», 2004. – 256 с.

12. Кучерявенко І.А. Макроекономіка: Практикум: Навч. посіб. – К.: Вікар, 2003. – 239 с.

13. Кушнір В.С. Мікро- та макроекономіка: Навчальний посібник. – К.: Видавництво «Фірма»ІНКОС», Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с

14. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 851 с.

15. Макроекономічна теорія: Навч. посібник / За ред. д.е.н., проф. Башнянина Г.І. і к.е.н. доц. Томашик Л.С. – Львів: «Новий Світ – 2002», 1005. – 552 с.

16. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 184 с.

17. Мельникова В.І., Климова Н.І. Макроекономіка: Навчальний посібник. – 2-ге видання, виправлене і доповнене. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 400 с.

18. Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна, та ін.; За заг. ред. С. Будаговської. — К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 517 с.

19. Основи макроекономіки: політекономічний аспект: Навчальний посібник-практикум для вищих навчальних закладів / За заг. ред. доц. П.І. Пушкаренка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 197 с.

20. Отрошко О.В. Основи економічної теорії: макроекономічний аспект: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 222 с.

21. Панчишин С. Макроекономіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 616 с.

22. Панчишин С. Макроекономіка: тести і задачі. – К.: Либідь, 2002. – 216 с.

23. Радіонова І. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.

24. Савченко А. Г., Пухтаєвич Г. О., Тітьонко О. М. Макроекономіка: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 288 с.

25. Савченко А.Г. Макроекономіка: Навч.-метод. посібник для самот. вивч. дисц. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.- К.: КНЕУ, 2001. – 132 с.
26. Савченко А.Г. Макроекономічна політика: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 166 с.
27. Савченко А.Г. Макроекономічна політика: Навч.-метод. посібник для самот. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2002. – 135 с.
28. Самюельсон П., Нордгауз В. Экономика: Пер. с англ.: 16-е изд.: М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 688 с.
29. Тітьонко О. М. Системи макроекономічного рахівництва: Навч.-метод. посібник для самот. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 1999. – 100 с.
30. *Internet: www.bank.gov.ua/Macro*

ЗМІСТ

Передмова	3
Тема 1. Макроекономіка як наука	4
1.1. Поняття макроекономіки як науки.....	4
1.2. Суб'єкти та функції макроекономіки.....	6
1.3. Методологія та моделі макроекономіки.....	9
1.4. Історичні етапи розвитку макроекономічної науки.....	13
Термінологічний словник.....	16
Тести.....	18
Контрольні запитання.....	20
Літературні джерела.....	21
Тема 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків	22
2.1. Сутність та особливості системи національних рахунків.....	22
2.2. Методика обчислення макроекономічних показників.....	15
2.3. Номінальний та реальний ВВП, Індекс цін, Інфлювання та дефілювання.....	30
2.4. Суспільний добробут та особливості його визначення.....	33
Термінологічний словник.....	34
Тести.....	36
Практичні завдання.....	39
Контрольні запитання.....	41
Літературні джерела.....	42
Тема 3. Економічна динаміка	43
3.1. Особливості економічних циклів та їх фази.....	43
3.2. Види і тривалість економічних циклів.....	46
3.3. Сутність та особливості економічного зростання.....	50

3.4. Моделі економічного зростання.....	55
Термінологічний словник.....	60
Тести.....	61
Практичні завдання.....	64
Контрольні запитання.....	65
Літературні джерела.....	66
Тема 4. Інфляційний механізм.....	67
4.1. Інфляційні явища в економіці.....	67
4.2. Зв'язок інфляції та безробіття. Крива Філіпса.....	71
4.3. Наслідки інфляції та антиінфляційні заходи.....	74
Термінологічний словник.....	77
Тести.....	78
Практичні завдання.....	81
Контрольні запитання.....	83
Літературні джерела.....	83
Тема 5. Ринок праці.....	84
5.1. Сутність та особливості ринку праці. Теорії ринку праці.....	84
5.2. Зайнятість та безробіття: сутність та особливості.....	88
5.3. Класифікація безробіття. Закон А. Оукена.....	92
5.4. Економічна нерівність і перерозподіл доходів.....	95
Термінологічний словник.....	99
Тести.....	101
Практичні завдання.....	104
Контрольні запитання.....	106
Літературні джерела.....	106

Тема 6. Товарний ринок	107
6.1. Сукупний попит і його особливості.....	107
6.2. Сукупна пропозиція та її особливості.....	112
6.3. Рівновага сукупних попиту і пропозиції.....	117
6.4. «Шоки» сукупного попиту та сукупної пропозиції.....	120
Термінологічний словник.....	122
Тести.....	124
Практичні завдання.....	127
Контрольні запитання.....	129
Літературні джерела.....	130
Тема 7. Грошовий ринок	131
7.1. Гроші: сутність, елементи грошової системи та агрегати.....	131
7.2. Попит і пропозиція грошей.....	135
7.3. Рівновага на грошовому ринку.....	142
7.4. Особливості функціонування грошово–кредитної політики.....	145
Термінологічний словник.....	148
Тести.....	150
Практичні завдання.....	153
Контрольні запитання.....	155
Літературні джерела.....	156
Тема 8. Споживання та заощадження	157
8.1. Взаємозв'язок використовуваного доходу із споживанням.....	157
8.2. Взаємозв'язок використовуваного доходу із заощадження.....	160
8.3. Чинники споживання і заощадження не пов'язані з доходом.....	162
8.4. Теорії споживання.....	165
Термінологічний словник.....	168

Тести.....	169
Практичні завдання.....	172
Контрольні запитання.....	173
Літературні джерела.....	174
Тема 9. Інвестиції.....	175
9.1. Інвестиції: сутність та особливості.....	175
9.2. Нестабільність інвестицій.....	178
9.3. Споживання, заощадження, інвестиції та умови рівноважного рівня виробництва.....	181
Термінологічний словник.....	185
Тести.....	186
Практичні завдання.....	189
Контрольні запитання.....	191
Літературні джерела.....	191
Тема 10. Сукупні витрати і ВВП.....	192
10.1. Сутність та особливості сукупних витрат і рівноважного ВВП. Ефект мультиплікатора.....	192
10.2. Вплив міжнародної торгівлі та державного сектору на сукупні витрати та рівноважний ВВП.....	196
10.3. Інфляційний та рецесійний розрив.....	199
Термінологічний словник.....	202
Тести.....	203
Практичні завдання.....	206
Контрольні запитання.....	208
Літературні джерела.....	208

Тема 11. Бюджетно-податкова політика.....	209
11.1. Сутність та особливості бюджетно-податкової політики.....	209
11.2. Види бюджетно-податкової політики.....	213
11.3. Стан державного бюджету. Державний борг.....	219
Термінологічний словник.....	223
Тести.....	227
Практичні завдання.....	230
Контрольні запитання.....	232
Літературні джерела.....	233
Тема 12. Зовнішньоекономічна діяльність.....	234
12.1. Теорії міжнародної торгівлі.....	234
12.2. Зовнішньоторговельна політика.....	237
12.3. Обмінний курс.....	239
Платіжний баланс.....	243
Термінологічний словник.....	245
Тести.....	248
Практичні завдання.....	251
Контрольні запитання.....	253
Літературні джерела.....	253
Список використаної та рекомендованої літератури.....	254

Навчальне видання

Т. М. ГРОМОВА, Н. П. МАЦЕЛЮХ

МАКРОЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

Редагування та коректура авторів

Підписано до друку 1.12.2011 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 15,22. Зам. № 64. Тираж 300 прим.

Друкарня ПП «Омега-Л».
03061, м. Київ, вул. Новопольова 85-А.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №280 від 14.12.2000.